

Журнал
геополітичної
аналітики

№ 3 (11). Осінь – 2018

БІНТЕЛ

Багатоплярний світ: загрози та виклики для України

Зарубіжне українство:
драматична доля, соціально-
демографічні параметри,
та географічний потенціал

Туреччина як новий
центр сили у світі. Складові
успіхів, проблеми та перспективи

Ваше вітрило в океані геополітики

Незалежний аналітичний центр
геополітичних досліджень

БОРИСФЕН ІНТЕЛ

«БІНТЕЛ»

Журнал

геополітичної аналітики

Свідоцтво про державну реєстрацію
серія KB № 21827-11727P
Заснований в 2016 році

Редакційна рада

- В. Гвоздь — кандидат військових наук,
голова ради
- О. Волович — кандидат історичних
наук
- М. Дністрянський — доктор географіч-
них наук, професор
- М. Мальський — доктор економічних
наук, професор
- Г. Перепелиця — доктор політичних
наук, професор
- П. Ткачук — доктор історичних наук,
професор
- С. Толстов — кандидат історичних наук
- В. Швець — доктор фізико-математич-
них наук, професор

Редакційна колегія

- О. Махно — головний редактор
- Ю. Ільченко — виконавчий директор
- Ю. Сергєєва — літературний редактор
- Л. Семенюк — перекладач
- Л. Лобанова — коректор
- В. Раєвський — дизайн та верстка

Засновник

Незалежний аналітичний центр
геополітичних досліджень
«Борисфен Інтел» © БІНТЕЛ

Контакти

Тел.: (044) 221-08-90
E-mail: borysfenintel@gmail.com
www.bintel.com.ua

Використання матеріалів тільки за
письмової згоди «Борисфен Інтел».

Автори можуть мати точку зору,
відмінну від редакційної.

Відповідальність за підбір і виклад
фактів у статтях несуть автори.

В публікаціях використані ілюстрації
«Борисфен Інтела», надані авторами,
придбані на depositfotos.com, а також
з відкритих джерел.

Надруковано

ПП «СКАЙ СОЛЮШЕНС»
вул. Виборгська, 84, Київ, 03067
Тел.: (044) 290-81-55
E-mail: info@sky-solutions.com.ua
www.sky-solutions.com.ua

Формат 70 x 100 /16

Папір офс. № 1. Обл.-вид. арк 13,4
Ум. друк. арк 11,5. Наклад 100 прим.

Передплатний індекс 60214

БІНТЕЛ

Журнал геополітичної аналітики

Незалежний аналітичний центр
геополітичних досліджень
«Борисфен Інтел»

ЗМІСТ

ГЕОПОЛІТИКА

ВІКТОР ГВОЗДЬ. Багатополярний світоустрій:
загрози і виклики для України 4

ГЕОДЕМОГРАФІЯ

МИРОСЛАВ ДНІСТРЯНСЬКИЙ. Зарубіжне українство:
драматична доля, соціально-демографічні
параметри та геополітичний потенціал. 17

МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА

ІВАН СІЧЕНЬ. Туреччина як новий центр сили
у світі. Складові успіху, проблеми
та перспективи 38

ІСТОРІЯ ГЕОПОЛІТИКИ

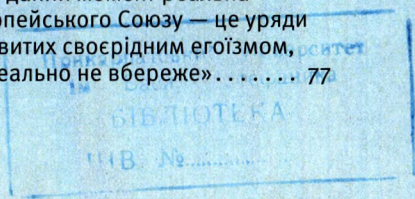
ІГОР ДАЦКІВ. Перший мир у світовій війні 1914–
1918 рр. Умови підписання Брест-Литовського
мирного договору між Українською Народною
Республікою і Четвертим союзом. 46

ШКОЛА УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОПОЛІТИКИ

ВОЛОДИМИР ГРИЦЕВИЧ. Політико-географічні
погляди Омеляна Терлецького в контексті подій
та геополітичних ідей першої половини
XX століття 69

В ГОСТЯХ У БІНТЕЛ

ЕРХАРД БУСЕК: «На даний момент реальна
небезпека для Європейського Союзу — це уряди
держав-членів, оповитих своєрідним егоїзмом,
який насправді їх реально не вбереже» 77

VK RANIA

que et

TERRA COSACCORVM

cum vicinis

WALACHIE, MOLDAVIA, MINORVM

TARTARIE PROVINCIIS

exhibita

A ION BAPTISTA HOMANNO

Noriberge

НЕЗАЛЕЖНИЙ АНАЛІТИЧНИЙ ЦЕНТР ГЕОПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
INDEPENDENT ANALYTICAL CENTER FOR GEOPOLITICA

БОРИСФЕН ІНТЕЛ

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

www.bintel.com.ua

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

www.bintel.com.ua

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

www.bintel.com.ua

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

www.bintel.com.ua

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

www.bintel.com.ua

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

www.bintel.com.ua

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

www.bintel.com.ua

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

www.bintel.com.ua

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

www.bintel.com.ua

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

www.bintel.com.ua

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

www.bintel.com.ua

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

www.bintel.com.ua

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

www.bintel.com.ua

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

www.bintel.com.ua

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

www.bintel.com.ua

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

BORYSFEN INTEL

www.bintel.com.ua

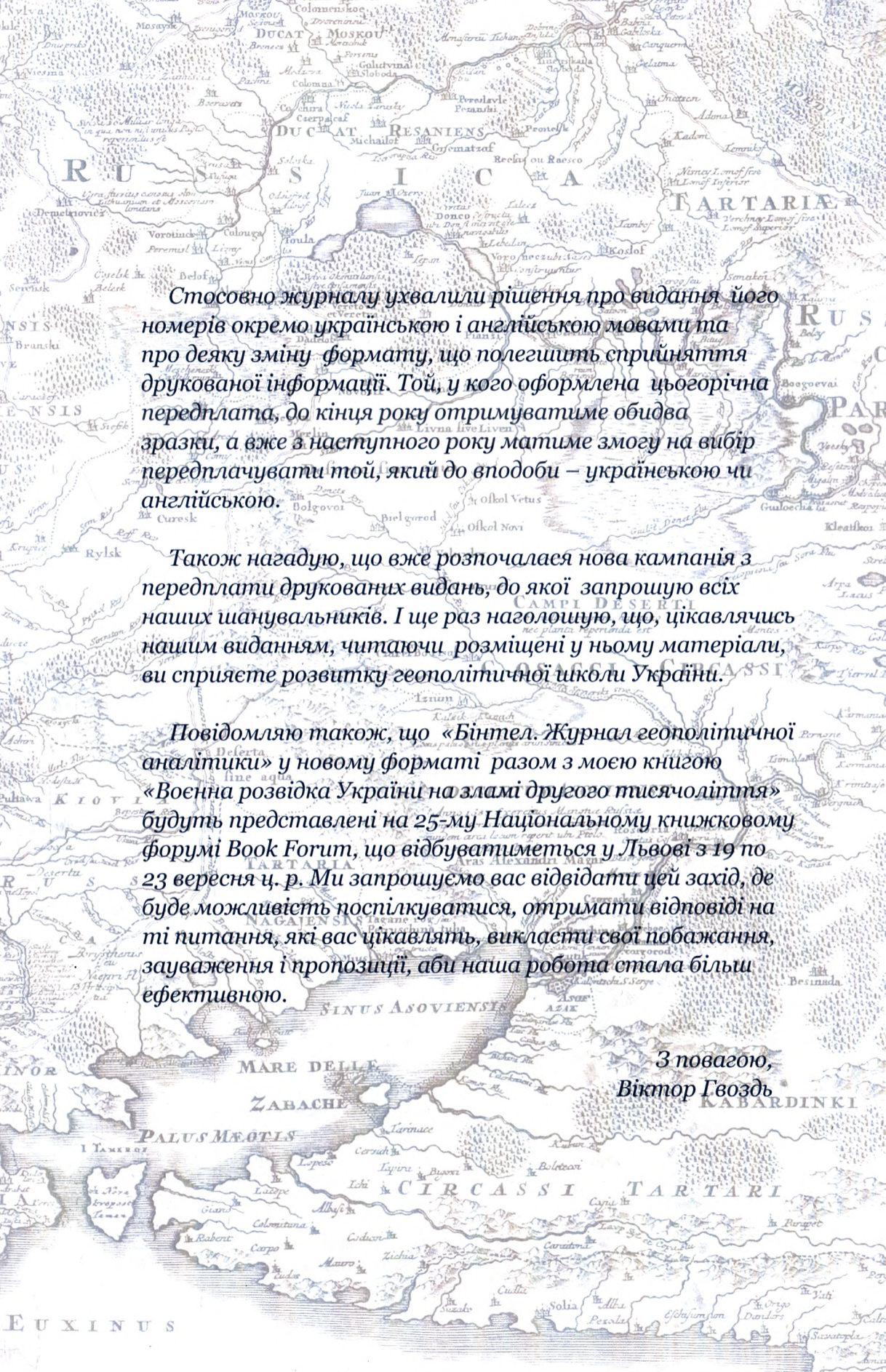
BORYSFEN INTEL

Віктор Гвоздь

голова редакційної ради

ЩАНОВНІ НАШІ ЧИТАЧІ! ЩАНОВНІ ДРУЗИ!

Повідомляю, що редколегія «Бінтеле» у постійному творчому русі, постійно у пошуку оптимальних можливостей поліпшити зміст нашого журналу, наповнити його цікавим і актуальним контентом. Зокрема, влітку, коли всі намагалися відпочивати, ми проводили аудит всього обсягу роботи нашого Незалежного центру геополітичних досліджень «Борисфен Інтел», в тому числі і переглядали його творчу стратегію. Більш детально про це можна дізнатися на сайті www.bintel.com.ua.

A detailed historical map of Eastern Europe and the Black Sea region, showing various territories like RUSIA, TARTARIA, and CIRCASSI. The map includes numerous place names, rivers, and geographical features. Overlaid on the map are three paragraphs of text in Ukrainian, providing information about a journal and a book forum.

Стосовно журналу ухвалили рішення про видання його номерів окремо українською і англійською мовами та про деяку зміну формату, що полегшить сприйняття друкованої інформації. Той, у кого оформлена цьогорічна передплата, до кінця року отримуватиме обидва зразки, а вже з наступного року матиме змогу на вибір передплачувати той, який до вподоби – українською чи англійською.

Також нагадую, що вже розпочалася нова кампанія з передплати друкованих видань, до якої запрошую усі наших шанувальників. І ще раз наголошую, що, цікавлячись нашим виданням, читаючи розміщені у ньому матеріали, ви сприяєте розвитку геополітичної школи України.

Повідомляю також, що «Бінтел. Журнал геополітичної аналітики» у новому форматі разом з моєю книгою «Воєнна розвідка України на зламі другого тисячоліття» будуть представлені на 25-му Національному книжковому форумі Book Forum, що відбуватиметься у Львові з 19 по 23 вересня ц. р. Ми запрошуємо вас відвідати цей захід, де буде можливість поспілкуватися, отримати відповіді на ті питання, які вас цікавлять, викласти свої побажання, зауваження і пропозиції, аби наша робота стала більш ефективною.

З повагою,
Віктор Гвоздь

Віктор Гвоздь

президент Центру «Борисфен Інтел», кандидат військових наук, генерал-лейтенант запасу

Багатополярний світоустрій: загрози і виклики для України

Основні тенденції, що спостерігаються у глобальних світових процесах, свідчать про остаточну зміну геополітичної ситуації, яка певний час існувала після закінчення «холодної війни». Йдеться про однополярну, очолювану США модель світового устрою, що виникла з розпадом Східного блоку та СРСР, яка трансформувалась у систему багатополярну з декількома різними за рівнем центрами сили.

На даний час основою цієї новоствореної системи вважаються дві найбільш потужні держави — США та КНР. За ними стоїть низка регіональних лідерів, у т. ч. ЄС — в Європейському регіоні, Росія — в Євразії, Індія — у Південно-Східній Азії, Бразилія — у Латинській Америці та Південно-Африканська Республіка — в Африці. Водночас побіля Західного світу, де роль лідера виконують США, намагаються закріпитися нові цивілізаційні об'єднання, назва котрих говорить сама за себе: «Китайський світ» (гуртує держави, що фактично розвиваються під проводом КНР) та «Русский мир» (який Росія намагається збудувати на пострадянському просторі).

Незважаючи на помітну взаємозалежність таких країн чи міждержавних об'єднань у рамках поглиблення світової глобалізації, їх цілі державного і цивілізаційного розвитку здебільшого протилежні за спрямуванням. Серед цих цілей визначаються (і залишатимуться до збереження національних держав) такі, як зміцнення своїх міжнародних позицій внаслідок нарощування власних потенціалів та послаблення конкурентів. При цьому у ході перерозподілу сфер впливу у світі та боротьби за ринки і ресурси протистояння між провідними центрами сили постійно загострюватиметься. Причина — в негативних змінах характеру міжнародних відносин, включно з поширенням егоїзму та протекціонізму, безвідповідальності і авантюризму, практики залякування інших країн та нехтування нормами міжнародного права. Без вивчення і усвідомлення поточної геополітичної ситуації, змін у політиці та стосунках США, Китаю, Європи та Росії не можна передбачити всіх наслідків згаданих процесів для України, її роль і місце в системі міжнародних відносин, основних напрямів її розвитку.

Для прикладу можна навести головні геополітичні цілі США, викладені в ухваленій

Однополярна, очолювана США, модель світового устрою, яка виникла з розпадом Східного блоку та СРСР, трансформувалась у систему багатополярну з декількома різними за рівнем центрами сили

Дії сторін в рамках побудови такої системи:

- зміцнення своїх міжнародних позицій
- перерозподіл сфер впливу
- боротьба за ринки і ресурси

На даний час основою новоутвореної системи вважаються дві держави — США та КНР

у грудні 2017 року Стратегії національної безпеки країни. Цей документ повною мірою відповідає концепції президента США Д. Трампа «Америка понад усе» та принципу реалізму у безпековій сфері і чітко декларує ключові пріоритети, за якими передбачається подальше американське домінування у світі, гарантії безпеки країни та її економічне процвітання. Основними своїми конкурентами та супротивниками США вперше прямо визначають Росію та Китай, що «кидають виклик Сполученим Штатам Америки», «прагнуть змінити баланс сил у світі на свою користь». Щоправда, США не відмовляються від діалогу з ними у тих сферах, що становлять взаємний інтерес.

Слід зазначити, що до переліку критичних загроз національній безпеці США віднесено розробку Північною Кореєю ракетно-ядерної зброї, можливість отримання таких озброєнь Іраном, діяльність міжнародних терористичних організацій і незаконне переміщення мігрантів на американську територію. З цього і виходять США,

визначаючи першочергові напрями своєї зовнішньої політики: встановлення стратегічного партнерства з КНР у розв'язанні ключових міжнародних проблем (з урахуванням лише американських інтересів); стримування неоімперського курсу Росії у спосіб послідовного посилення запроваджених проти неї санкцій; збереження провідної ролі США у забезпеченні євроатлантичної безпеки в рамках НАТО з одночасним висуненням вимог щодо справедливого розподілу відповідальності, в т. ч. оборонних витрат; зміцнення позицій США в АТР; здійснення жорсткого тиску на КНДР та Іран, примушуючи їх до ядерного роззброєння.

Виходячи зі Стратегії національної безпеки США, зміни було також внесено до Оборонної стратегії та Ядерної доктрини, оприлюднених на початку 2018 року. У документах наголошується на зниженні рівня стратегічної стабільності у світі та розширенні спектру загроз для США. В цьому плані насамперед констатується факт відновлення протистояння між США та Росією і КНР, які

**Регіональні лідери багатополярного світу:
Бразилія, ПАР, ЄС Туреччина, Індія, Росія**

Регіональні лідери: ЄС – в Європейському регіоні, Росія – в Євразії, Індія – у Південно-Східній Азії, Бразилія – у Латинській Америці та Південно-Африканська Республіка – в Африці

інтенсифікують зовнішню експансію шляхом нарощування свого військового потенціалу, в т. ч. у ракетно-ядерній сфері.

Зважаючи на сучасну воєнно-політичну обстановку в світі та характер загроз національній безпеці США, переглядалися і принципи бойового застосування американських збройних сил, включно з їх стратегічною складовою. Так, ухвалено рішення про перехід від стратегії стримування супротивників, яка ефективна лише стосовно одного із них, до індивідуального або адаптивного підходу у стримуванні широкого спектру суперників та адекватного реагування на різного роду загрози і ситуації. Тому значення передусім надається утриманню стратегічних переваг над Росією та КНР у спосіб оновлення всієї тріади Стратегічних ядерних сил США і тактичної ядерної зброї, створення Космічних військ і модернізації звичайних озброєнь. Крім того, достатньо уваги приділено військовому стримуванню

Росії в Європі, в т. ч. у спосіб нарощування угруповання американських військ у регіоні і відновлення можливостей їх оперативного зміцнення переміщенням сил і засобів з континентальної частини США. Також передбачено подальше застосування військової сили проти ісламських та інших екстремістів у країнах Близького Сходу, Північної Африки.

До речі, спрямованість економічної політики США Д. Трамп конкретизував у своєму виступі перед Конгресом ще 31 січня ц. р. Так, він оголосив, що США переходять від «економічної капітуляції» до встановлення «справедливих торговельних відносин» з іншими державами. У таких рамках активізовано заходи із захисту американського ринку, в т. ч. завдяки перегляду зовнішньоторговельних угод та запровадження ввізних мит на товари іноземного виробництва, насамперед КНР та ЄС.

Водночас Д. Трамп дозволив собі досить відверті популістські висловлювання та вчинки, які одночасно суперечать інтересам США і ускладнюють відносини з американськими союзниками і партнерами. Зокрема, це його критичні заяви стосовно НАТО і ЄС, а також спроби загравання з Росією. Дехто пояснює таку нестриманість особливістю менталітету американського президента, його політичними поглядами і особистими економічними інтересами. Тож не випадково кроки господаря Білого дому фактично нівелює Конгрес США, який твердо дотримується позицій з основних питань американської політики.

Суттєві зміни спостерігаються останнім часом і в політиці **Китаю**. Так, згідно з установками жовтневого 2017 року XIX з'їзду Комуністичної партії Китаю, головною геополітичною метою КНР визначається закріплення своєї ролі та свого місця як провідної держави світу. Досягатиметься поставлена мета побудовою потужної інноваційної економіки, сучасних збройних сил нового типу та консолідованого середньозаможного суспільства, а також активною зовнішньою політикою зі зміцнення

китайських позицій на міжнародній арені. Тому першочергові зусилля керівництво КНР зосереджуватиме на модернізації економіки, розвиваючи насамперед високотехнологічні галузі, в т. ч. комп'ютерні технології, штучний інтелект та електронну торгівлю; авіацію та космонавтику; високошвидкісні і безпілотні транспортні системи; засоби зв'язку та телекомунікацій; атомну і відновлювальну енергетику.

Відстоюючи свої інтереси, КНР нарощуватиме потенціал національних збройних сил, а також військову присутність в АТР та на важливих транспортних комунікаціях до інших регіонів. У цьому плані, рухаючись у головному напрямі воєнної реформи, Народно-визвольна армія Китаю (НВАК) остаточно перейде від принципів своєї побудови, характерних для періоду Другої світової війни, до принципів сучасних, що передбачають компактні, маневрені та високотехнологічні збройні сили. Так, вже скорочуються та оптимізуються структури Сухопутних військ з одночасним підвищенням ролі та значення ракетно-ядерної складової НВАК, ВПС, ВМС, морської піхоти, розвідки та можливостей ведення війн у кібернетичному просторі.

Головні геополітичні цілі США, викладені в ухваленій у грудні 2017 року Стратегії національної безпеки країни

Зважаючи на сучасну воєнно-політичну обстановку в світі та характер загроз національній безпеці США, переглядалися принципи бойового застосування американських збройних сил, включно з їх стратегічною складовою

За допомогою свого економічного потенціалу Китай створює власну сферу світового впливу, до якої в основному входять країни з економіками, що розвиваються, реалізуючи при цьому стратегію підвищення своєї ролі у процесах світової глобалізації, зокрема в економічній та інших сферах. Основними інструментами такої стратегії є зміцнення тих міжнародних організацій, півдніна роль у яких належить КНР, насамперед БРІКС і ШОС, а також втілення китайської ініціативи «Економічний пояс Шовкового шляху та Морський шовковий шлях 21-го століття» («Пояс і шлях»).

Завдяки успішній діяльності китайського керівництва КНР поступово перетворилася на найбільш динамічну країну, другу у світі за своїм потенціалом після США. Останнім часом середньорічне зростання економіки Китаю становить 9,7 %, що більше, ніж у будь-якій іншій країні (зокрема, у США — 2,7 %, Канаді — 2,5 %, Великобританії — 2,3 %, Японії — 2,2 %). Торішній (2017) валовий внутрішній продукт склав 12 трлн дол. США. За таким показником КНР поступається лише Сполученим Штатам Америки. Водночас побудова «Поясу і шляху» та наполеглива робота в БРІКС і ШОС дозволили Китаю тією

чи іншою мірою залучити до сфери свого впливу близько половини світу.

Отож Китай починає успішно конкурувати зі США і домінувати практично у всіх сферах над сусідньою Росією, за винятком сфери стратегічних ядерних озброєнь.

Російська Федерація, відновлюючи своєю агресією проти України протистояння з Заходом, фактично відроджує політику колишнього СРСР часів «холодної війни». Так, у російських Воєнній доктрині, Стратегії національної безпеки і Концепції зовнішньої політики, ухвалених в 2014–2016 роках, головним пріоритетом проголошується закріплення за Російською Федерацією статусу одного зі світових лідерів на основі зміцнення військового, економічного потенціалів і жорсткого відстоювання перед Заходом російських інтересів.

При цьому, на відміну від попередніх концептуальних документів, ухвалених після 1992 року, головними супротивниками Росії прямо визначаються США та їх союзники, які «намагаються зберегти своє домінування у світі і проводять політику стримування РФ за рахунок політичного, економічного, військового та інформаційного тиску». Зокрема, з огляду на це зазначається, що

західні країни, міжнародні організації ініціюють запровадження проти Росії санкцій, нарощують свої військові потенціали (як на стратегічному рівні, так і в Європі), а також перешкоджають розвиткові інтеграційних процесів в Євразійському регіоні, що безпосередню загрожує інтересам і безпеці Російської Федерації.

Визначаючи свої геополітичні цілі і передбачаючи проблеми з їх реалізацією, керівництво РФ намагається посилити міжнародні позиції своєї держави, якомога активніше протидіяти супротивникам. Для цього послідовно відновлюється російський вплив на пострадянському просторі і у світі, створюються противаги НАТО і ЄС. Реалізувати такі плани Росія вирішила, зміцнивши Організацію Договору про колективну безпеку і збудувавши Євразійський союз. Також не залишаються поза увагою Москви ті країни, політика яких суперечить політиці Заходу і які прагнуть мати свою, незалежну від нього, позицію. З такими росіяни намагаються налагодити партнерські стосунки.

Яскравий приклад — Китай. З огляду на власні інтереси, він позитивно сприймає такі партнерські стосунки, добре усвідомлюючи, що Росія сподівається на ускладнення китайсько-американських відносин, що

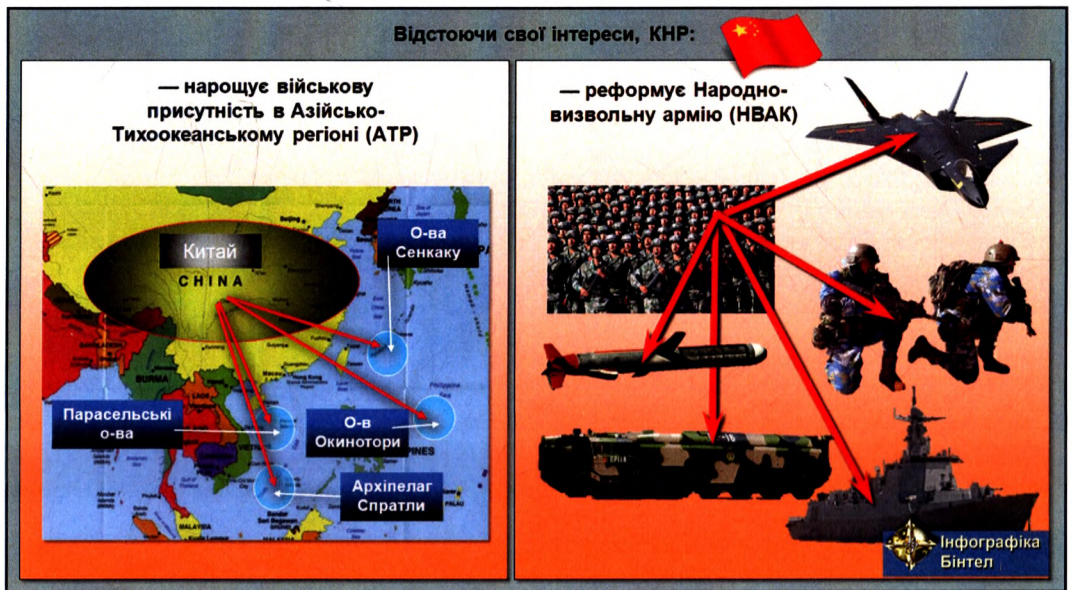
відбувається останнім часом. До того ж Москва прагне надати діяльності ШОС та групі БРІКС антиамериканської спрямованості.

Різно активізувавши з 2014 року свою практику з послаблення та підриву єдності Західного світу та намагаючись змінити його політику на російському і українському напрямках, Росія майстерно використовує проросійське лобі у політико-економічних колах західних країн і міжнародних організацій, залучає в Європі до співпраці різного роду євроскептичні, ліві, націоналістичні та сепаратистські рухи. Сьогодні це основний кремлівський інструмент, за допомогою якого Росія відверто втручається у відносини між США і Європою та у ситуацію всередині ЄС і НАТО, виборчі процеси західних держав.

Москва не відмовляється від своїх намірів з відновлення контролю над країнами колишнього СРСР, які зробили свій національно-демократичний та європейський вибір, а саме — над Україною, Грузією і Молдовою. Саме Україні сьогодні відведено особливе місце у російських геополітичних планах, без якої Євразійський союз, на думку російського керівництва, ніколи не стане повноцінною, авторитетною міжнародною організацією. До того ж Україна має для Росії

Першочергові зусилля керівництво КНР зосереджуватиме на модернізації економіки, розвиваючи насамперед високотехнологічні галузі, в т. ч.: комп'ютерні технології, штучний інтелект та електронну торгівлю; авіацію та космонавтику; високошвидкісні і безпілотні транспортні системи; засоби зв'язку та телекомунікацій; атомну і відновлювальну енергетику

Відстоючи свої інтереси, КНР нарощуватиме потенціал національних збройних сил, а також військову присутність в АТР та на важливих транспортних комунікаціях до інших регіонів

і важливе сакральне значення: це — центр Київської Русі, який Кремль намагається асоціювати з витоком «Русского мира».

З цієї ж причини Росія категорично не сприймає європейську та євроатлантичну інтеграцію України і намагається залучити її до сфери свого впливу. У 2014 році квінтесенцією таких зусиль стала збройна агресія росіян проти України через те, що вона відповіла відмовою на пропозицію приєднатися до Митного союзу, що вважалося на той час першим кроком у справі створення Євразійського союзу. Зараз Росія продовжує нав'язувати свої плани Україні, Молдові та Грузії, провокуючи напруженість у зонах конфліктів на їх території, вдаючись до військового та політичного шантажу, а також застосовуючи економічні обмеження, інші елементи «гібридних» війн. А у випадку з Україною ставку Росія робить на зміну конфігурації української влади за підсумками президентських і парламентських виборів.

Така «методика» певним чином допомогла їй частково досягти бажаного в плані створення для США, НАТО і ЄС низки проблем, підтримання перманентної нестабільності в Україні і в тих пострадянських республіках, які відмовляються потурати російським інтересам. Що ж до Західного світу, то він зберігає єдність своїх позицій, послідовно нарощуючи

тиск на свого геополітичного опонента — Російську Федерацію, яка обирає відверто агресивний курс, нарощуючи свої військові потужності і залякуючи цим супротивників. Як приклад — послання В. Путіна 1 березня ц. р. Федеральним зборам РФ з метою продемонструвати зростання російського військового потенціалу, готовність застосувати його проти США і НАТО. За словами В. Путіна, Російська Федерація у відповідь на підвищення загроз з боку Заходу змушена нарощувати свої військові можливості, беручи на озброєння значну кількість нових видів військової техніки, створюючи комплекс надсучасних озброєнь, яким «немає аналогів у світі» і які дають змогу «повністю нівелювати спроби США досягти військової переваги над Росією».

В той же час реалізація геополітичних планів РФ перебуває практично під знаком питання через погіршення стану російської економіки в зв'язку із західними санкціями. Всупереч твердженням росіян про «подолання Росією негативних наслідків таких санкцій» і «вихід російської економіки із кризи», стан економіки вкрай важкий. Вона підтримується на плаву лише за рахунок коштів із резервних фондів, підвищення світових цін на енергоносії і, певним чином, поглибленням співробітництва з КНР. Своєю чергою, це змушує уряд РФ вживати досить непопулярних

заходів, в т. ч. підвищувати пенсійний вік, збільшувати податки, скорочувати соціальні видатки, на що вже гостро реагує російське суспільство. З 2017 року Росія навіть почала скорочувати військові витрати, що підриває її можливості протидії США і НАТО.

Потужним регіональним центром сили сьогодні вважається **Європейський Союз** — політико-економічне об'єднання європейських країн, а по суті — нове державне утворення зі спільною зовнішньою та безпековою, економічною, інформаційною та гуманітарною політикою. При цьому ЄС залишається невід'ємною частиною Західного світу і Євроатлантичного простору. Згідно з Глобальною стратегією зовнішньої і безпекової політики Європейського Союзу «Спільне бачення, спільна дія: сильніша Європа», яку ухвалено в 2016 році з урахуванням змін у світі, основною метою розвитку ЄС визначено побудову сильної, стабільної, безпечної та квітучої Європи.

Головними загрозами Європейський Союз вважає: посилення агресивності зовнішнього курсу Росії, порушення нею норм міжнародного права; активізацію діяльності екстремістів і терористів; наплив біженців і мігрантів; збереження ризиків виникнення нової фінансово-економічної кризи у світі; прояви нечесної конкуренції на світових ринках. Крім того, останнім часом серед нових викликів Європі з'явилася протекціоністська політика президента США Д. Трампа, яку в ЄС сприймають не інакше як зниження уваги Вашингтона до європейських проблем, в т. ч. у безпековій сфері.

За такого стану справ ЄС визначив у зовнішній сфері головні напрями своєї діяльності: стримування Росії за допомогою санкцій; збереження партнерських відносин зі США з одночасним адекватним реагуванням на їх протекціоністські дії; розвиток співробітництва з провідними країнами світу, зокрема КНР. Окрему увагу керівництво ЄС приділяє розширенню сфери впливу

Завдяки успішній діяльності китайського керівництва КНР поступово перетворилася на найбільш динамічну країну, другу у світі за своїм потенціалом після США

РФ фактично відроджує політику колишнього СРСР часів «холодної війни»

Концептуальні документи РФ

Відновлюється російський вплив на пострадянському просторі і у світі, створюються протипази НАТО і ЄС

Російська Федерація, відновлюючи свою агресію проти України, протистояння з Заходом, фактично відроджує політику колишнього СРСР часів «холодної війни»

організації прийняттям до свого складу нових членів, реалізації політики сусідства у рамках різного роду програм, у т. ч. «Східне партнерство», «Євро-Середземноморське партнерство», «Стратегія ЄС – Центральна Азія».

Також економічна політика ЄС передбачає покращання умов для розвитку європейської економіки; створення нових робочих місць; підвищення рівня конкурентоспроможності європейських виробників; проведення структурних реформ економічного комплексу Європейського Союзу; посилення енергетичної безпеки Європи шляхом диверсифікації джерел отримання енергоносіїв, інтеграції європейських ринків і енергетичних систем, переходу на відновлювальні види енергії.

Зважаючи на підвищення рівня загроз Європейському Союзу, розширення їх спектра, керівництво ЄС посилено займається питаннями європейської безпеки. Насамперед нарощує можливості кризового реагування, посилює безпеку громадян, зміцнює

кордони, підвищує ефективність міграційної політики, активізує боротьбу з тероризмом і організованою злочинністю, збільшує інвестиції у розробку, придбання нових озброєнь і військової техніки, поглиблюючи при цьому співробітництво країн ЄС у такій важливій сфері. З цією метою засновано спільний оборонний фонд на загальну суму 5,5 млрд євро, що наповнюється із бюджету ЄС і внесками країн-членів Європейського Союзу.

Зауважмо, що європейська оборонна складова не дублює і не підміняє НАТО. Забезпечення європейської та євроатлантичної безпеки, як і раніше, належить до сфери відповідальності Північноатлантичного альянсу. Через збройну агресію Москви проти України і фактичне відновлення «холодної війни» між Росією та Заходом з 2014 року керівництво НАТО комплексно посилює захищеність Європи від військових загроз з боку Російської Федерації. Так, згідно з рішеннями Уельського (вересень 2014 року), Варшавського (липень 2016 року),

Брюссельського (липень 2018 року) самітів НАТО, стратегічною концепцією Альянсу знову визначаються завдання з відбиття можливого військового вторгнення зі Східного напрямку, а також заходи з удосконалення інфраструктури і посилення військового потенціалу Північноатлантичного союзу в Європі.

Насамперед це стосується таких заходів, як модернізація системи бойового управління НАТО, підвищення здатності Альянсу до оперативного реагування на кризові ситуації, в т. ч. агресивні дії Росії із застосуванням елементів «гібридних» війн, розгортання військових підрозділів НАТО на найбільш небезпечних напрямках (у Балтійському і Чорноморському регіонах), відновлення можливостей швидкого нарощування угруповання військ Альянсу на Європейському ТВД у спосіб переміщення з'єднань і частин американської армії з континентальної частини США.

Водночас США і НАТО, симетрично до дій Росії, активізували оперативну і бойову підготовку в Євроатлантичній зоні, у Балтійському і Чорноморському регіонах, опрацьовуючи окремо плани з відбиття збройної агресії Москви. Основні елементи навчань наступні: розгортання штабів,

систем управління і зв'язку; організація територіальної оборони; вихід у райони оперативного призначення Сил швидкого реагування; переміщення американських військ з континентальної частини США до Європи; проведення оборонних і контрнаступальних операцій.

У цілому все вищевикладене свідчить про глибокі протиріччя у поглядах провідних гравців міжнародної арени. Ці протиріччя лише загострюються, що призводить до появи кількох ліній геополітичного протистояння між різними країнами і їх об'єднаннями. Насамперед між Росією і Заходом, що за своїм рівнем нагадують період 1950 – початку 1980-х років. Незважаючи на зміну ідеологічного підґрунтя такого протистояння сторін, його суттю залишається суперництво за вплив на міжнародній арені.

В рамках такого суперництва США прагнуть залишитися світовим лідером у форматі тієї геополітичної системи, що склалася після розпаду СРСР. Своєю чергою, Росія виступає за таку багатополярну модель світового устрою, де вона виконуватиме роль одного з провідних центрів на рівні колишнього Радянського Союзу. Щоправда, розширення НАТО і ЄС вступає у пряме

Потужним регіональним центром сили сьогодні вважається Європейський Союз – політико-економічне об'єднання європейських країн, а по суті – нове державне утворення зі спільною зовнішньою та безпековою, економічною, інформаційною та гуманітарною політикою

Загострюються глибокі протиріччя у поглядах провідних гравців міжнародної арени, що призводить до появи кількох ліній геополітичного протистояння між різними країнами і їх об'єднаннями

протиріччя з її намірами відновити свій контроль над пострадянським простором, вийти на позиції колишнього Східного блоку в Європі. І це обов'язково матиме свої наслідки.

У протиборстві між Заходом і Росією використовуються такі форми, як посилення взаємного тиску у політичній, економічній, інформаційній та інших сферах, у т. ч. із застосуванням методів «гібридних» війн, що супроводжується нарощуванням військових потенціалів і демонстрацією сили. Як наслідок — у світі загострилася воєнно-політична обстановка, зросли загрози виникнення збройних конфліктів і війн локального, регіонального і повномасштабного характеру.

І в центрі такого протистояння між США, НАТО, ЄС і Росією залишається Україна як один із визначальних чинників впливу на баланс сил в Європі. Тому Захід вже фактично включив Україну до сфери своєї відповідальності у рамках надання їй комплексної допомоги у протистоянні з Росією, розв'язанні соціально-економічних проблем, а також підтримки процесів її європейської і євроатлантичної інтеграції. На протигагу Москва всіма можливими методами, виходячи з власних інтересів,

намагається залучити Україну до сфери свого впливу.

Щодо США та Європи, то вони, попри чинні проблеми, зберігають трансатлантичну єдність у протистоянні з Росією. Разом з тим, у разі подальшого ускладнення відносин між США і ЄС через протекціоністську політику Д. Трампа, а також через посилення розбіжностей в ЄС внаслідок внутрішніх проблем і підривної діяльності Москви, Захід може втратити єдність у ставленні до російського і українського питань. У такому разі США разом з провідними країнами Європейського Союзу можуть піти на компроміс та відновити співпрацю з Росією, в т. ч. за рахунок інтересів України.

Нову лінію протистояння світового рівня можуть утворити суперечності між США і КНР як двома найбільш потужними сьогодні державами світу. Незважаючи на їх декларації про наміри налагодити стратегічне партнерство, на практиці це поки що не підтверджується, що може мати негативні наслідки глобального масштабу.

Причина — в зростанні економічного, військового потенціалу Китаю, а також

його політичного впливу, що реально загрожує одноосібному домінуванню США на міжнародній арені. Через це також загострюється їх регіональне суперництво, насамперед в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, водночас загострюється конкуренція між США і Китаєм на світових і національних ринках.

Поки що американсько-китайське протистояння здебільшого спостерігається у торговельно-економічній сфері. Для прикладу можна навести фактичний початок торговельної війни між США і КНР, ініційованої Д. Трампом, що викликало взаємне підвищення ввізних мит на обох ринках. У такому протистоянні Китай намагається об'єднати навколо себе інші країни. По суті, його наміри вже підтримали ЄС і Росія, які також стали об'єктами торговельних обмежень з боку США.

Разом з тим поступово посилюється протистояння між США і КНР у військовій сфері через нарощування Китаєм свого ракетно-ядерного потенціалу, що змушує США

діяти адекватно. Щоб утримати стратегічний паритет сил, США перенацілюють свої ударні засоби і розгортають на китайському напрямку систему ПРО. Обидві сторони також розширюють свою військову присутність в АТР, насамперед у спосіб нарощування в регіоні корабельних, авіаційних угруповань, розміщення нових військових баз і активізації маневрів і навчань.

Подальше зміцнення Китаю, без сумніву, загострюватиме американсько-китайське протистояння. Через що помітним чинником впливу на баланс сил між КНР і США стануть їх відносини з Росією, в активі якої також чималий військовий потенціал. Тому Китай намагатиметься розширити торговельно-економічне співробітництво з Російською Федерацією. Можливо, вони утворять якусь форму воєнно-політичного об'єднання, зокрема у рамках ШОС. Своєю чергою, Вашингтону нічого іншого не залишиться, як спробувати поліпшити відносини з Москвою, посунувши на другий план українське, сирійське та інші проблемні питання у двосторонніх стосунках.

Нова лінія протистояння світового рівня — суперечності між США і КНР

Зростання економічного, військового потенціалу Китаю та його політичного впливу загрожує одноосібному домінуванню США на міжнародній арені

Американсько-китайське протистояння у торговельно-економічній сфері

Протистояння між США і КНР через нарощування Китаєм свого ракетно-ядерного потенціалу

TARIFFS

США і КНР розширюють військову присутність в АТР

Інфографіка Бінтел

Нову лінію протистояння світового рівня можуть утворити суперечності між США і КНР як двома найбільш потужними сьогодні державами світу

Не зважаючи на те, що Москва зацікавлена в поглибленні співпраці з Пекіном, для неї може бути відчутною проблемою посилення китайської присутності на сході Росії, через що виникає загроза втрати контролю над регіоном. Причиною такої тенденції є розширення економічної діяльності КНР у Східному Сибіру та на Далекому Сході, що супроводжується процесами переселення китайських громадян. За такої ситуації дуже непросто запобігти конфліктам у російсько-китайських відносинах, що згодом можуть перерости у серйозне протистояння. Тому Москва активізує заходи з нарощування російських військ у східних регіонах РФ, прораховує можливі варіанти військової протидії КНР. Разом з тим керівництво РФ усвідомлює свою неспроможність по-справжньому щось протиставити Китаю в економічному, військовому (за винятком стратегічних ядерних сил) та демографічному потенціалах. З огляду на це їй доведеться налагоджувати стосунки з Заходом, щоб збалансувати своє положення між США, Європою і КНР.

Посилення суперечностей між провідними центрами сили світового і регіонального рівнів загострює низку інших міжнародних проблем, через що виникають нові лінії протистояння, а також збройні конфлікти і війни. Такі проблеми пов'язані насамперед з відомою нерівномірністю в економічно-соціальному розвитку різних країн і регіонів, збільшенням дефіциту природних ресурсів внаслідок функціонування світової економіки і глобальних кліматичних змін, експансіоністською політикою окремих держав, поширенням процесів світової глобалізації, що позначаються на інтересах національних урядів та різного роду політико-економічних, релігійних і етнічних кіл та угруповань. Як наслідок, виникає і поширюється екстремізм і тероризм, посилюється боротьба за доступ до джерел енергоносіїв, корисних копалин, родючих земель і прісної води, сутички на міжетнічному і міжрегіональному підґрунті, а також утворюються великі потоки біженців, що згодом загострює проблеми і в інших регіонах світу.

Крім того, як протекціоністська політика США, так і реакція на неї у відповідь з боку КНР, ЄС, Росії та інших країн загрожують порушенням системи міжнародної торгівлі,

що, своєю чергою, може викликати нову фінансово-економічну кризу, дестабілізувати обстановку у світі, відновити гонку озброєнь, включно з ракетно-ядерною, спровокувати розповсюдження зброї масового ураження. Істотними проблемами загальносвітової ваги можуть стати нові форми ведення війн, під час яких застосовуватимуться «гібридні» методи і комп'ютерні атаки у кіберпросторі.

В цілому наведені тенденції ускладнюють сучасний світ, роблять його більш жорстким, і тому, зокрема перед Україною, постають нові виклики і загрози її інтересам і безпеці через загострення суперництва між провідними центрами сили, в т. ч. і за вплив на неї як на частину Центрально-Східної Європи. По суті вона може стати і вже стає заручницею геополітичних амбіцій інших держав, що використовують Україну у своїх інтересах. Вони навіть можуть досягнути за рахунок України певних компромісів, зокрема щодо включення її (і без її згоди!) до тієї чи іншої сфери впливу.

Слід зазначити, що фактичне перебування України поза межами потужних воєнно-політичних (безпекових) та економічних структур, а також складна внутрішньодержавна ситуація, робить її уразливою і до інших загроз, таких як міжнародна злочинність, тероризм, кібератаки, неконтрольована міграція, негативні наслідки кризових процесів у світовій економіці. А все це вимагає коригування політики України в плані адекватного реагування на поточні світові зміни. Загрозам її безпеці необхідно протиставити активні дії з побудови сильної держави з потужною економікою і силовими структурами, здатними забезпечити її добробут, захистити від зовнішніх і внутрішніх загроз. Реалізуючи курс європейської і євроатлантичної інтеграції, геополітичний вибір України має передбачати не лише отримання преференцій членства у ЄС і НАТО, а й її вагомий внесок у європейську економіку і безпеку. Разом з тим досягнення зазначеного неможливе без тісної консолідації влади і населення України довкола ідей її державного і європейського розвитку з віднесенням на другий план особистих меркантильних інтересів, розбрату, чвар. Що особливо актуально у наш передвибірний період і що вже використовує Росія та ряд інших країн і політичних сил для дестабілізації обстановки в Україні та її остаточної дезінтеграції. ■

Мирослав Дністрянський

доктор географічних наук,
професор

Зарубіжне українство: драматична доля, соціально- демографічні параметри та геополітичний потенціал

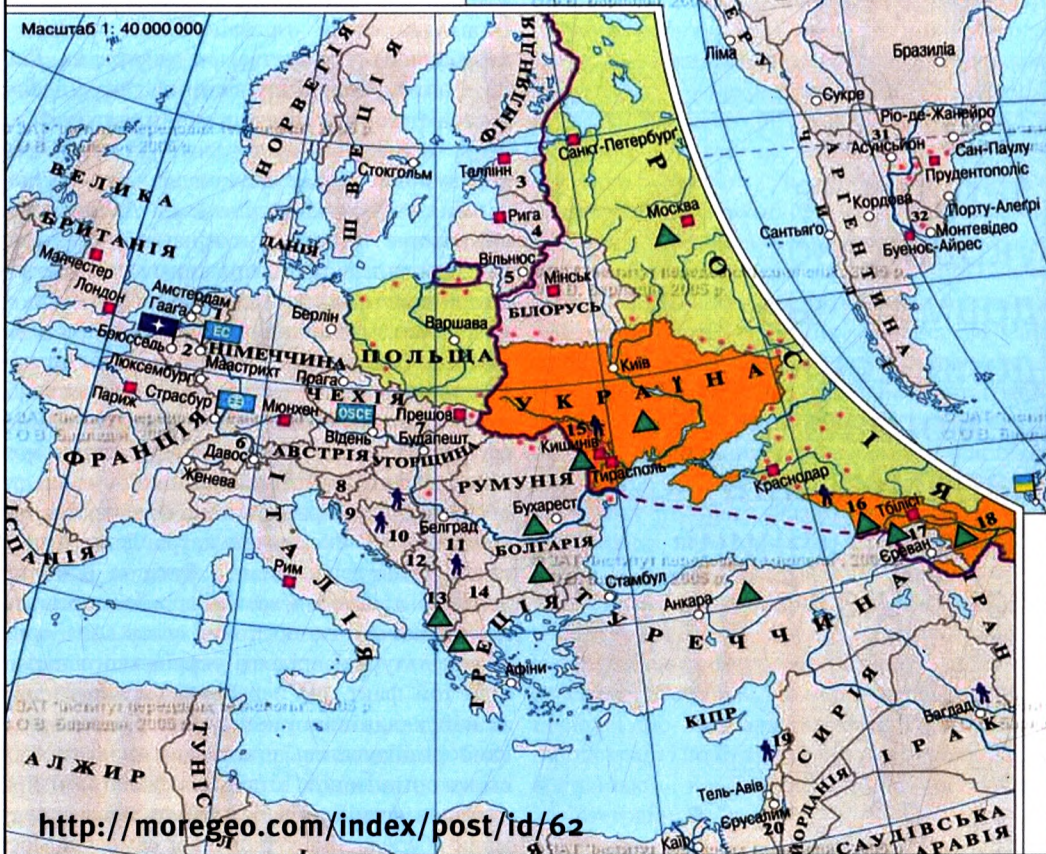
Суперечності становлення державного кордону України, тривалі процеси еміграції українського населення з політичних та економічних мотивів зумовили наявність великої кількості етнічних українців поза межами держави Україна. Найгірше, що процеси еміграції української людності не лише не припинилися, але й посилюються в сучасних умовах. Особливо тривожним є те, що Україну покидає молодь та висококваліфіковані фахівці. Зростання кількості зарубіжних українців внаслідок еміграції свідчить про погіршення економічної ситуації в державі та має різнобічні негативні наслідки, зумовлюючи, зокрема, величезні соціально-демографічні втрати українського народу. Разом з тим зарубіжне українство може певним чином долучитися і до зміцнення позицій нашої держави в зарубіжному світі, але за умови 1) розуміння того, що і поступальний розвиток української нації в Україні і самої Української держави потребує тісної взаємодії з українським середовищем поза межами України в духовно-культурній, соціально-економічній та організаційно-політичній сферах; 2) активної державної геополітики, спрямованої на організаційне зміцнення зарубіжного українства, перетворення його на впливового провідника українських геополітичних та геоekonomічних інтересів.

З огляду на історичні та політичні передумови усе середовище зарубіжного українства можна поділити на дві групи: 1) автохтонне етнічно українське населення, що проживає (чи проживало) в межах історичних етнічно українських регіонів чи на етнічно змішаних територіях; 2) українська діаспора («діаспора» — з грецької «розсіяння», «розпорощення») — етнічні українці та особи українського походження в інших країнах світу, які з різних причин емігрували або були виселені з етнічної батьківщини.

Складною і драматичною є доля обох цих груп, які так чи інакше потрапляли в політично чуже середовище і були та й понині змушені пристосовуватись до малосприятливих соціально-економічних умов. Але ознакою культурної зрілості українського народу став той факт, що зарубіжні українці навіть за найскладніших умов зуміли різною мірою самоорганізуватись, створивши низку громадських організацій, і, попри невблаганні процеси асиміляції, — забезпечити деякі передумови збереження української самосвідомості

**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ.
УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА**

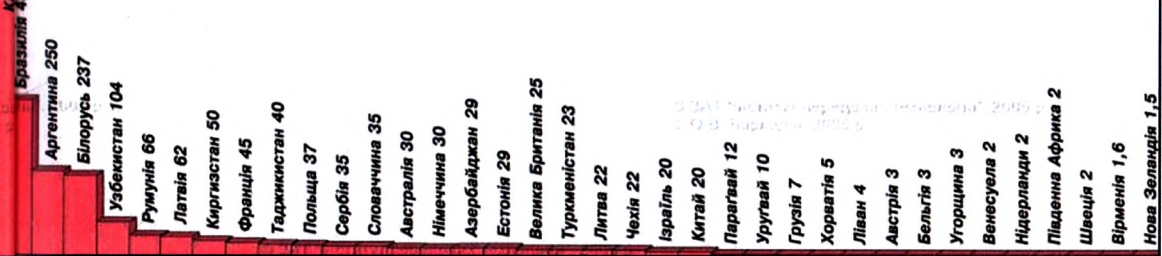
- Райони розселення українців за кордоном
- Центри культурного та громадського життя українців поза межами України
- Міжнародні організації, у яких бере участь Україна:
 - СНД (Співдружність Незалежних Держав)
 - ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова)
 - ▲ ОЧЕС (Організація Чорноморського економічного співробітництва)
 - ОБСЕ (Організація з безпеки і співробітництва в Європі)
 - Рада Європи
- Міжнародні організації, що з ними співпрацює Україна
 - ЄС (Європейський Союз)
 - НАТО (Організація Північноатлантичного договору)
 - Стратегічні партнери України
- Головні торговельні зв'язки України
- Участь України в миротворчих операціях
- Українська антарктична станція "Академік Вернадський"

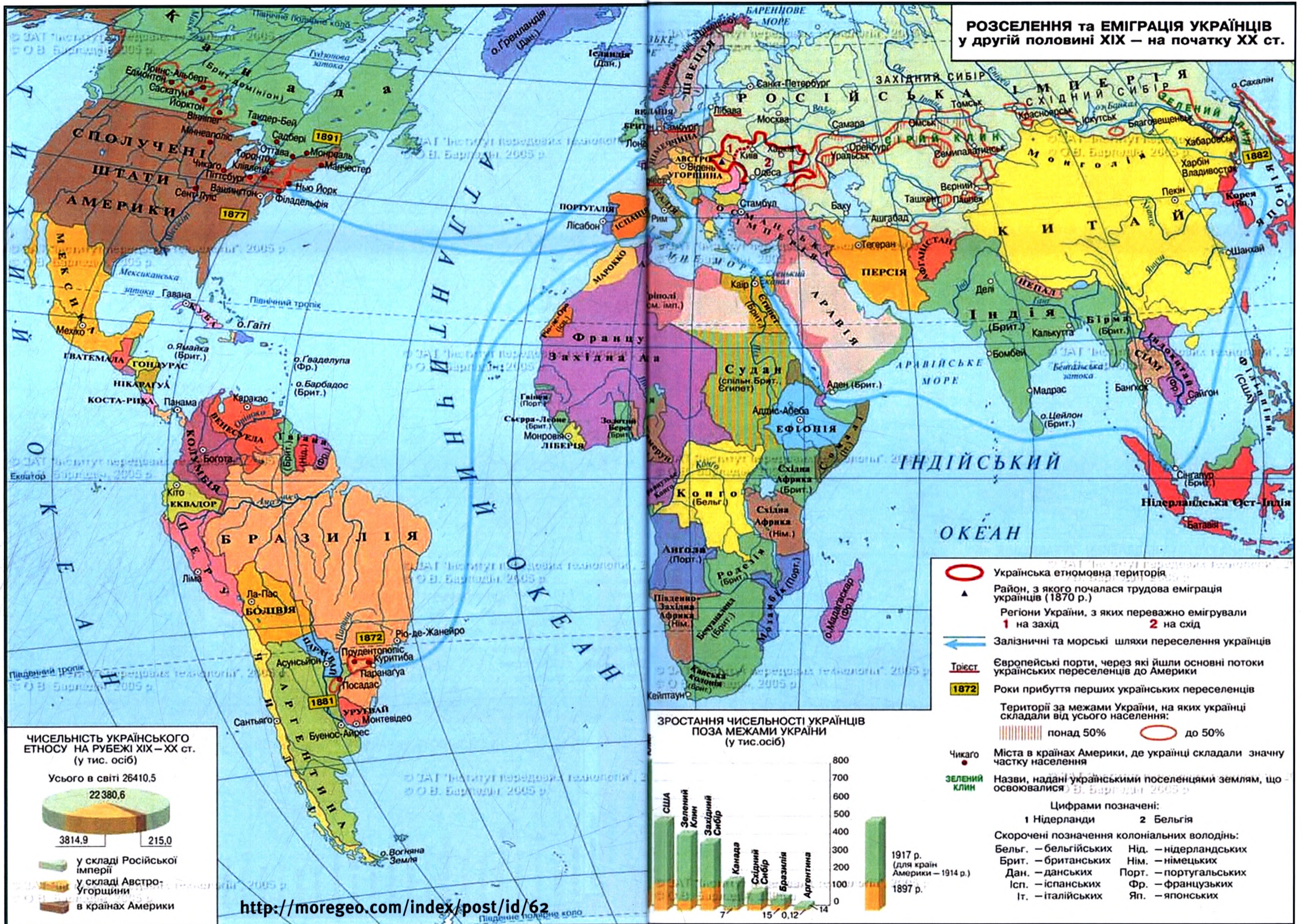
Цифрами позначено:

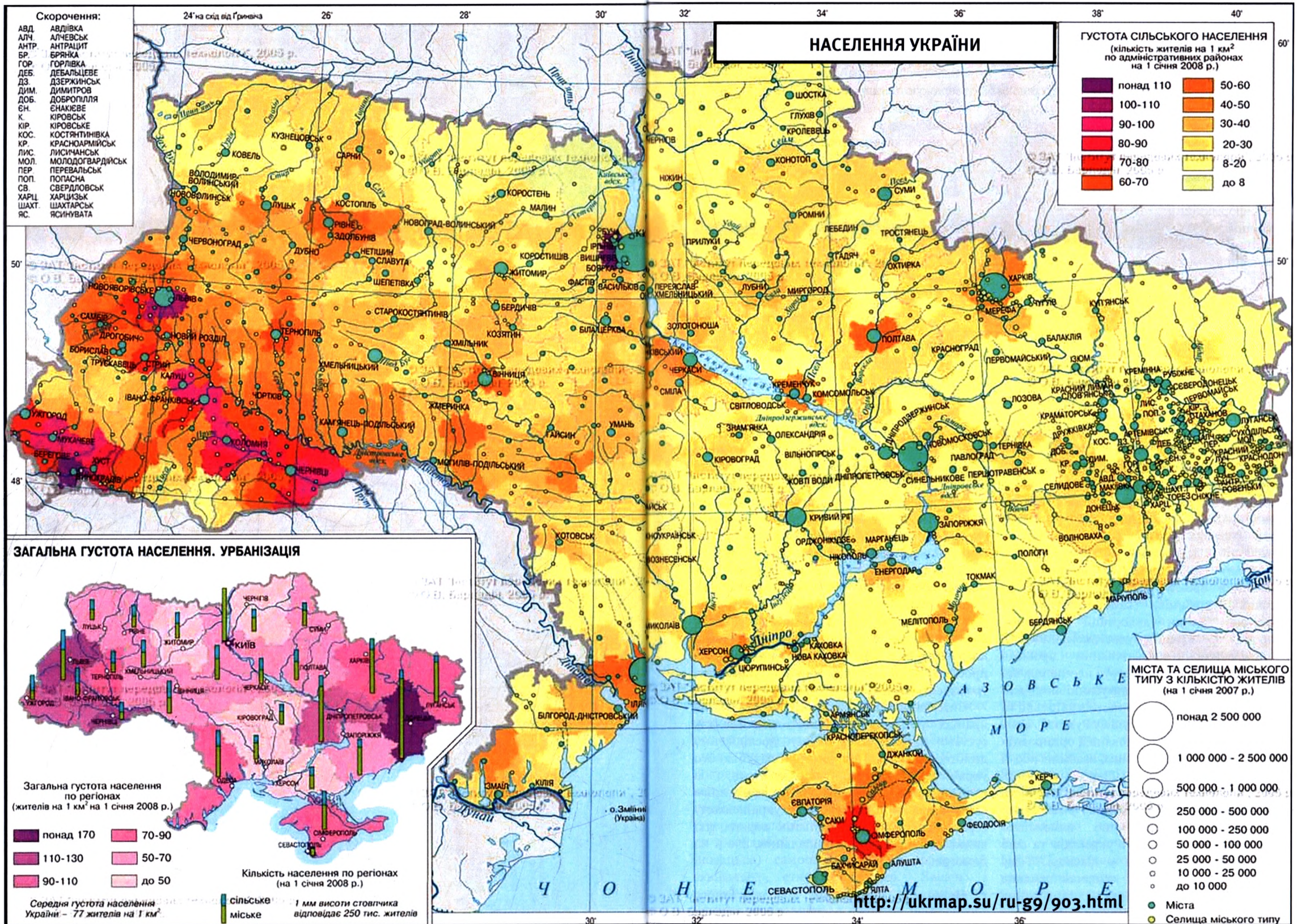
Нідерланди	9. Хорватія	17. Вірменія	25. Кувейт
Бельгія	10. Боснія і Герцеговина	18. Азербайджан	26. Афганістан
Естонія	11. Сербія	19. Ліван	27. Південна Корея
Латвія	12. Чорногорія	20. Ізраїль	28. Сьєрра-Леоне
Литва	13. Албанія	21. Узбекистан	29. Ліберія
Швейцарія	14. Македонія	22. Киргизстан	30. Гватемала
Словаччина	15. Молдова	23. Туркменістан	31. Парагвай
Словенія	16. Грузія	24. Таджикистан	32. Уругвай

ЧИСЕЛЬНІСТЬ УКРАЇНЦІВ У КРАЇНАХ СВІТУ
(тис. чоловік)

<http://moregeo.com/index/post/id/62>

та культурної самобутності в тих країнах, де немає прямого політичного переслідування за українську ідентифікацію. І що важливо: зарубіжне українство в часи недержавності було активним провідником боротьби за політичну самостійність України. Також суттєвою була і є економічна допомога з боку зарубіжних українців своїм рідним, а відтак усьому українському суспільству. Але не менш значущим може бути той факт, що організовані групи українства у перспективі можуть надавати державі Україна більш суттєву підтримку в інформаційній, соціально-економічній, політичній та культурній сферах через впливи на різні середовища країн свого теперішнього проживання.

Для окреслення соціально-політичного та економічного потенціалу зарубіжного українства важливо знати його демографічні параметри, структуру та ступінь організованості. Але визначити кількість та вікову структуру автохтонного українського населення в межах історичних етнічно українських регіонів, які опинилися в складі сусідніх держав, є методично доволі складно, адже сусідні політичні режими впродовж майже всього післявоєнного періоду різною мірою проводили деструктивну етнополітику, спрямовану на пряме руйнування чи розмивання ареалу суцільного розселення етнічних українців, використовуючи і репресивні методи (депортації населення, заборони організації культурного життя), й ідеологічні (обґрунтування проєктів «неукраїнськості» великих груп населення, що проявилось, зокрема, у трактуванні як нібито окремих народів українців-лемків у Польщі та Словаччині, українців-гуцулів у Румунії). Цим завданням була підпорядкована й організація статистики етнонаціональних взаємин або її принципове непроведення. Через відсутність переписів або їхню недосконалість, наявність цілих генерацій, що народилися у змішаних шлюбах, також практично неможливо точно визначити кількість українців та осіб українського походження у діаспорі. Тому українська громадськість зазвичай схильна перебільшувати кількість зарубіжних українців, об'єднуючи в одну спільноту

осіб, які мають українську самосвідомість чи самосвідомість свого українського походження, і вже цілком денационалізовані, зовсім не закорінені в українську традицію групи населення, українське походження яких підтверджують лише архівні матеріали.

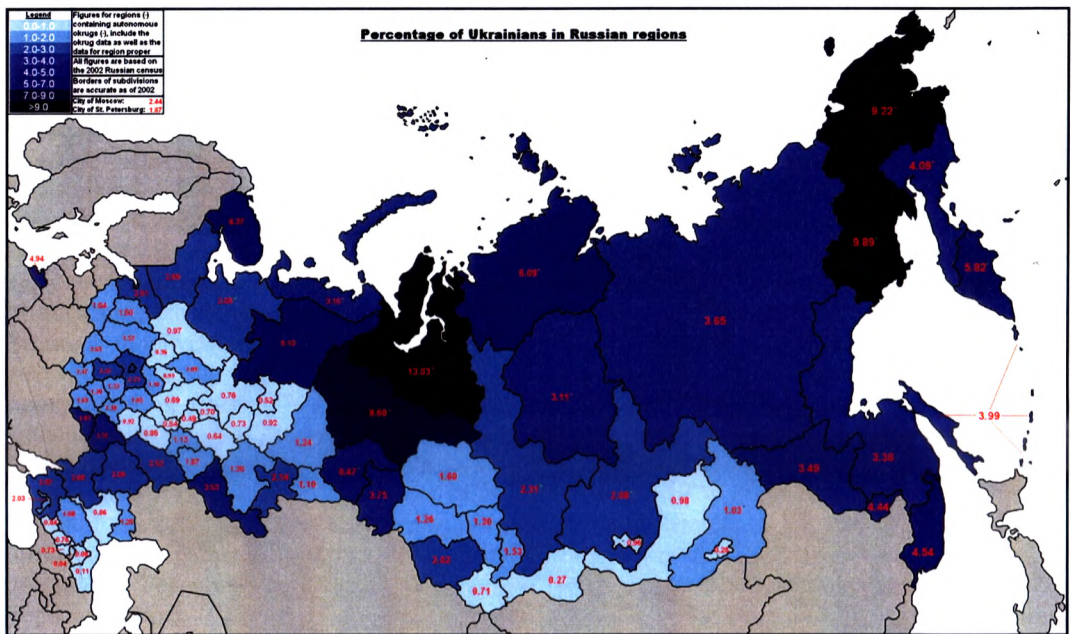
У багатьох країнах помітним є кризовий стан української етнічності, основними ознаками якого є втрата міжпоколінних культурних зв'язків і, відповідно, різке уповільнення процесів відтворення української етнічності, значна акультурація в інонаціональне середовище, розмивання чи звуження до побутового рівня етнонаціональної ідентичності.

Отже, зважаючи на різний ступінь етнонаціональної самосвідомості, в середовищі зарубіжного українства можна виділити такі групи: 1) консолідуючі верстви з високим ступенем усвідомлення своєї української ідентичності; 2) верстви, що усвідомлюють своє українське походження, відчувають духовний зв'язок з історичною батьківщиною, але вже тісно інтегровані (культурно і політично) в суспільство країни проживання; 3) переважно асимільовані групи, які дотримуються деяких українських релігійних та побутових традицій; 4) цілком денационалізовані групи, які, однак, ще можуть зберігати пам'ять про своє українське походження; 5) українські емігранти останньої хвилі, які зберігають українські культурні риси, але орієнтовані насамперед на розв'язання своїх нагальних економічних проблем і не інтегровані в українські громадські об'єднання.

Співвідношення цих груп у різних країнах та на різних континентах суттєво відрізняється. Тому дослідження демогеографічних параметрів зарубіжного українства мусить поєднуватись із етносоціальним аналізом, тобто вивченням співвідношень в етнічно українському середовищі різних соціальних верств, які впливають не лише на соціальний, але й на демографічний розвиток.

Найбільші ареали компактного розселення зарубіжних етнічних українців,

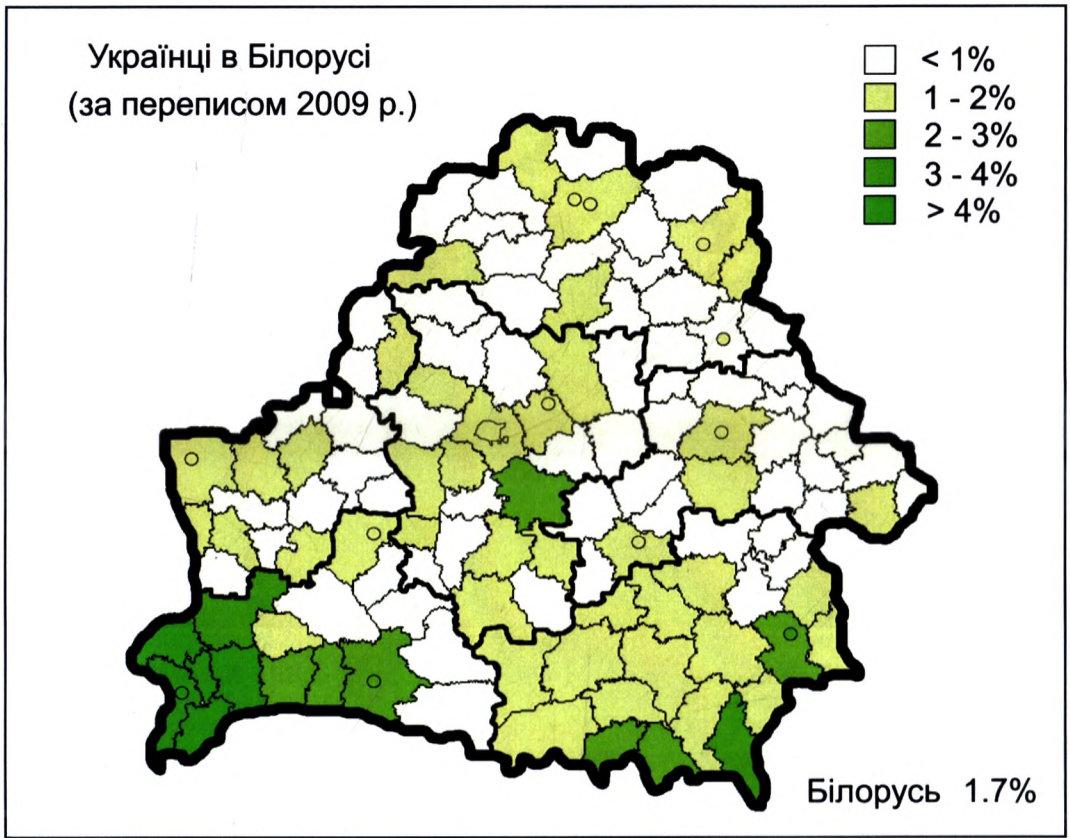

Українці в Росії

https://ru.wikipedia.org/wiki/Украинцы_и_украинский_язык_в_России

які є автохтонним населенням на цих територіях, через несправедливі передумови державно-політичного розмежування опинилися в складі **Російської Федерації**. Історичними регіонами теперішньої Росії, де ще в першій половині ХХ ст. більшість становило українське населення, були Кубань та Східна Слобожанщина. Чимало українців проживало й у межах українсько-російського етнічного пограниччя в Північній Чернігівщині, на історичній Стародубщині, а також на Дону та на Ставропіллі. За переписом 1926 року на Кубані було 1 млн 674 тис. українців, а їхня частка становила 47,1 %. Близько 41 % населення становили росіяни. В західній частині Кубані частка українців досягала 70 %. Порівняно значна віддаленість від історичних українських районів та центрів національно-культурного розвитку визначила й деякі специфічні риси ідентифікації українців Кубані. Зокрема, через недостатність національної інтелігенції повільно формувалася національна самосвідомість, зате широко утверджувалася станова самоназва «козак», як особливий етнізм, а також станова (козацька) самосвідомість, як своєрідний еквівалент етнонаціональної. Звідси і розуміння своєї відрубності від росіян, і станова солідарність з іншими козацькими

формуваннями, і водночас усвідомлення свого українського походження, але лише здебільшого етнографічна поєднаність з українством у широкому розумінні. Тобто у першій чверті ХХ ст. кубанські українські козаки мали всі ознаки субетносу українського народу. Після хвилі піднесення в 30-ті роки ХХ ст. усі україномовні культурно-освітні заклади були ліквідовані, почала проводитись широкомасштабна політика русифікації населення Кубані і його офіційне трактування як росіян. Це не могло не вплинути на етнодемографічну ситуацію. Зокрема, вже перший повоєнний перепис населення (1959 рік) виявив різке зниження і абсолютної кількості (лише 145,6 тис.), і питомої ваги (до 3,9 %) українців. Передостанній перепис населення в Росії 2002 року зафіксував у Краснодарському краї лише 131,8 тис. українців, а останній російський перепис 2010 року — лише 83,7 тис. українців. Це у великій більшості іммігранти з України повоєнного періоду. А нащадки давніх українців Кубані вже здебільшого визнають себе росіянами. Але, незважаючи на це, населення Кубані українського походження все ж усвідомлює свою «інакшість» щодо росіян. Є тут і вияви української самосвідомості, зберігаються деякі етнографічні особливості,

Українці в Білорусі
https://ru.wikipedia.org/wiki/Украинцы_в_Белоруссии

писенний фольклор. Відроджується і становий козацький патріотизм, але Кремль активно прагне скерувати його у великодержавницькому, а певним чином і в антиукраїнському, напрямі.

Негативні для українства етнокультурні процеси простежується і у межах Східної Слобожанщини (прикордонні райони сучасних Белгородської і Курської областей, південні райони Воронежської області). За переписом 1926 року тут проживало 2 млн 970 тис. етнічно українського населення на площі понад 40 тис. кв. км. В 2002 році в трьох областях (Курській, Белгородській та Воронежській) нарахували лише понад 150 тис. українців, у 2010 році — лише близько 99 тис. Ще більшою мірою кризовий стан української етнічності проявляється в межах історичної Північної Чернігівщини (південь сучасної Брянської області). Перепис населення 2002 року зафіксував лише 20 тис. українців у Брянській області, у 2010 — лише понад 13 тис. осіб (це також переважно новітні вихідці з України), засвідчуючи тотальну асиміляцію

давніх українських поселень у сільській місцевості.

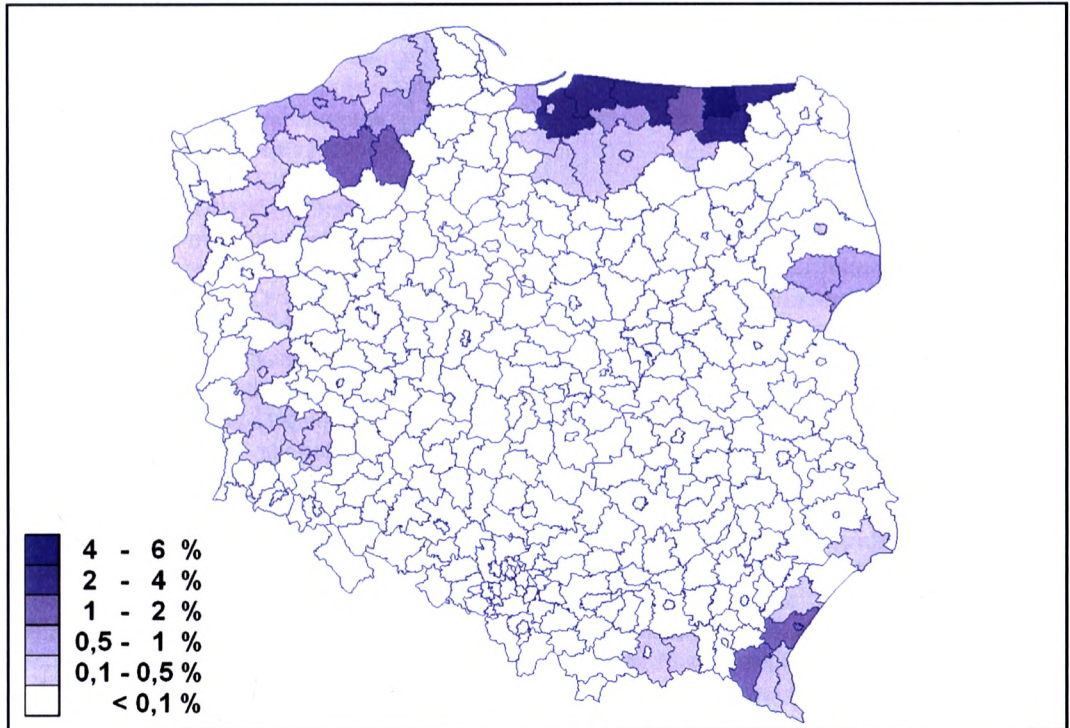
Автохтонне населення етнічно українського походження в складі **Білорусі** проживає в теперішній Брестській області. Територія його компактного розселення становить близько 27 тис. кв. км. Враховуючи з певними поправками дані польського перепису 1931 року, на цій території проживало понад 700 тис. українців, які становили тут понад 76 % від усього населення. Особливості проживання в межах Полісся, де позначалися й білоруські мовні впливи, слабка втягнутість на той час в українське культурно-політичне життя зумовили порівняно невисокий рівень української етнонаціональної самосвідомості і поширеність регіональної та етнографічної ідентичностей (поліщуки, тутейші), хоча усі провідні етнологи, дослідники Полісся, однозначно вказували на його український етнокультурний характер. Але після приєднання у 1939 році Західного Полісся (Берестейщини і Пінщини) до Білоруської РСР усе місцеве населення в офіційних документах

було потрактоване як білоруси. Не відбулося суттєвих змін і в сучасній Білорусі, хоча фактично автохтонні мешканці цього краю білорусами себе не вважають. Проведений в умовах авторитарного режиму білоруський перепис населення 1999 року також не забезпечив об'єктивної самоідентифікації місцевого населення, зафіксувавши у Брестській області лише 57 тис. українців, у тому числі в сільській місцевості — лише понад 20 тис., що мало відповідало реальній ситуації. Згідно з білоруським переписом 2009 року, ситуація в цьому регіоні щодо української присутності ще гірша: лише 40 тис. етнічних українців загалом, у сільській місцевості — понад 15 тис.

В межах історичної Берестейщини етнічні українці організували деякі свої громадські організації (Українське громадсько-культурне об'єднання Берестейської області, «Просвіта» Берестейщини), але білоруська влада насторожено ставиться до їхньої діяльності, що не дає змоги розширити і зміцнити українське середовище. Більш лояльно білоруські державні чинники ставляться до етнічно українських громад, сформованих вже в процесі міграції, які розміщені найбільше

в столиці та обласних центрах (загальна кількість такої людності — близько 100 тис. осіб).

Особлива ситуація щодо географії українців склалася після Другої світової війни в **Польщі**, де українське населення відзначалося високою самосвідомістю, дещо нижчою лише на Лемківщині та Підляшші. Після офіційного міждержавного розмежування і виселення в УРСР близько 490 тис. українців з українських етнічних територій (понад 19 тис. кв. км) тут ще залишалося понад 250 тис. етнічно українського населення. У 1947 році польський комуністичний режим провів масову депортацію автохтонного українського населення Холмщини, Надсяння, Лемківщини у західні райони Польщі під назвою «Операція Вісла». За офіційними даними, очевидно заниженими, в північні та західні воеводства Польщі, звідки раніше було виселено автохтонне німецьке населення, польський комуністичний режим депортував понад 140 тис. українців (понад 95 тис. з Ряшівського воеводства і близько 45 тис. — з Люблінського). Найбільше українців опинилося в Ольштинському (понад 55 тис.), Щецинському (понад 48 тис.), Вроцлавському

Українці в Польщі

https://ru.wikipedia.org/wiki/Украинцы_в_Польше

(понад 21 тис.), Познанському (понад 8 тис.) та Гданському (близько 7 тис.) воєводствах. У межах української етнічної території залишилося кілька десятків тисяч українців, найбільше на північному Підляшші, де через порівняно невисоку самосвідомість місцеве, переважно українське, населення було віднесено до білорусів. Депортованих українців влада розселяла максимально розпорошено: по дві–три родини в одне, віддалене від адміністративного центру, село периферійних повітів (причому в межах повіту не мало бути більше 10 % українців). Пропагувалися ідеї принципової відмінності лемків від решти українського народу. На розмивання української ідентичності працювала й офіційна статистика, яка не фіксувала етнонаціональну приналежність населення.

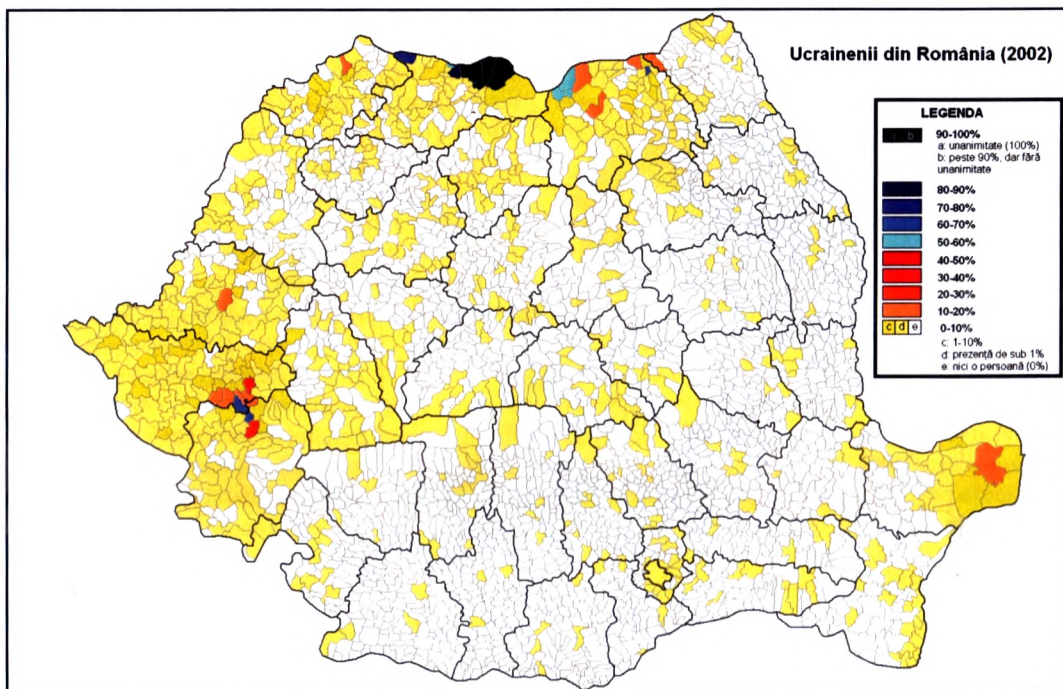
Отже, в сучасних умовах більшість українського населення в Польщі фактично живе в умовах діаспори. Непросто з'ясувати і його кількісний склад. Проведений у 2002 році перепис населення в Польщі зафіксував загалом лише 36,8 тис. українців (31 тис. власне українців і понад 5,8 тис. лемків). Найбільше — у Вармінсько-Мазурському воєводстві (понад 12 тис.), **Дольношльонському** (понад 4,9 тис.), Західнопоморському (понад 4 тис.). Згідно з офіційними матеріалами, понад 3 тис. українців проживає у прикордонному з Україною Підкарпатському воєводстві, і лише 699 українців — у Люблінському. Такі дані перепису викликали **поважні** сумніви, адже попри жорстку насильну асиміляцію в умовах несприятливого розселення, природну асиміляцію через змішані шлюби, еміграцію значної частини українців впродовж 80-х, 90-х років ХХ ст. на Захід, все ж таке багатократне зменшення кількості українців (у 6–8 разів) є неправдоподібним. Очевидно, що частина українців під час перепису з недовірою сприйняла таку незвичну постановку питання, побоюючись нової дискримінації, а також не зовсім добросовісно спрацювали виконавці перепису, особливо на Підляшші. Тому можна припустити, що вказані у переписі числа — це лише кількість українців з високим ступенем національної самосвідомості, які не побоюлися виявити свою ідентичність.

Це підтвердив і перепис 2011 року, згідно з яким кількість українців несподівано зросла до 48 тис. Але попри низку негативних моментів, українське населення Польщі все ж виявляє значною мірою і досить високу самосвідомість, і соціально-культурну активність, яка проявляється у створенні та діяльності громадських організацій, найбільшою з яких є достатньо політично впливове «Об'єднання українців у Польщі».

Суттєвим чинником подальшого становлення української громади в Польщі може стати наявність великої кількості українських заробітчан, чисельність яких, за деякими оцінками, досягає 2 млн осіб. Більшість українських трудових мігрантів працює сезонно, забезпечуючи економічно свої родини. Проте деяка частина прийняла рішення про неповернення в Україну, розширюючи середовище української діаспори. Це сумний факт. Але з іншого боку, важливо, щоб цим людям було вигідно самоорганізуватись та **інтегрувати** в українське громадсько-культурне життя. Це можливо за умови захисту українськими громадськими організаціями соціально-економічних прав заробітчан. Консолідація «старої» та «нової» українських діаспор може забезпечити не лише її зміцнення, але й зростання впливовості. Значну роль в цих процесах мали б зіграти українські церкви.

Важливе місце серед територіальних груп зарубіжних українців займали й займають українці на території сучасної **Словаччини**. Смуга розселення українського автохтонного населення в межах Словаччини, площею 3,5 тис. кв. км, простягається вузьким клином від кордону з Україною вздовж Підкарпаття на захід аж до р. Попрад. Українці Словаччини мають риси лемківської етнографічної групи, хоча етнонім «лемки» тут не поширений, що підтверджує його зовнішнє походження. У 1930 році на цій території проживало близько 90 тис. українців (понад 73 % від усього населення). Українці становили більшість у понад 200 селах. Але тенденції сучасного демографічного та соціально-культурного розвитку є переважно негативними. Насамперед за післявоєнний період не лише не спостерігалось розширеного відтворення

Українці в Румунії

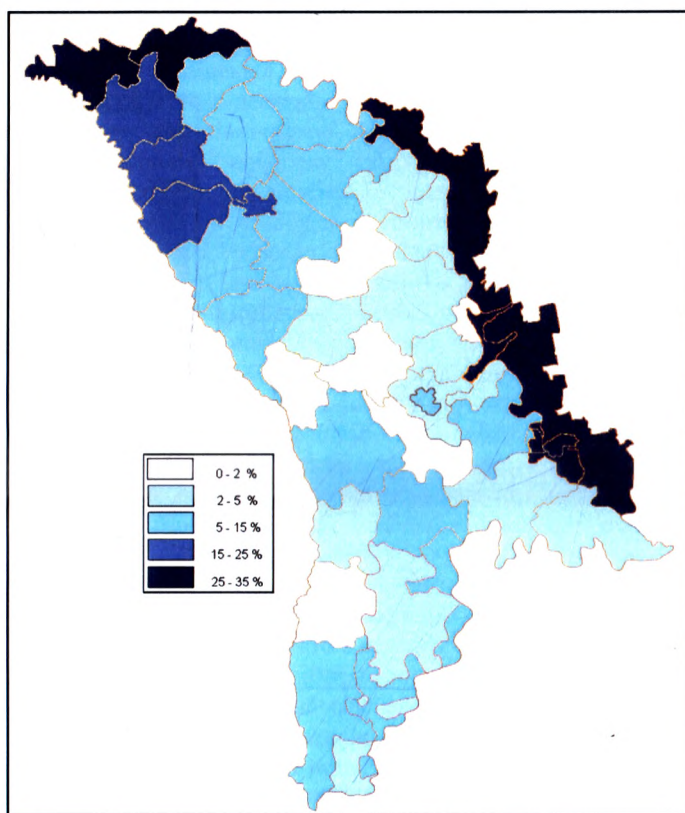
https://ru.wikipedia.org/wiki/Украинцы_в_Румынии

демографічного потенціалу українського населення, а навпаки, відбулося різке зменшення його кількості. Так, за словацьким переписом 1991 року, в Словаччині проживало близько 31 тис. українців, з них майже 17 тис. вже ідентифікували себе як русини і лише близько 14 тис. як українці. У 2011 році кількість тих, хто ідентифікував себе як українці, зменшилася до 7,4 тис. осіб, а тих, хто визнає себе русинами — зросла до 33,5 тис. осіб. Така несприятлива етнODEMOГРАФІЧНА ситуація зумовлена різними чинниками. Зокрема, після закінчення Другої світової війни за ініціативою чехословацької влади кілька тисяч осіб українського походження переселилися в історичну Судетську область, звідки раніше було виселено німців. Унаслідок природних процесів урбанізації близько 5 тис. українців мігрували в Прагу, ще 10 тис. — в інші великі чеські міста. Але найбільші демографічні втрати пов'язані з асиміляцією етнічно українського населення, яку пришвидшила ліквідація у 1950 році греко-католицької церкви. Негативну роль відіграла інерція москвофільських впливів, які в сучасних умовах трансформувались у т. зв. Русинський рух, котрий, спекулюючи на поширенні самоназв русини, руснаки

(порівняно пізнішому утвердженні самоназви українці) заперечує пов'язаність місцевого населення цього краю з українським народом, наполягаючи на його особливому етнічному статусі та походженні. Русинський рух усіляко підтримує словацька влада, розуміючи, що відокремлення від української традиції призведе до обвальної словакізації, що, зрештою, і спостерігається в сучасних умовах. Паралельно з такими ідеологічними деструктивними діями згортається шкільництво українською мовою, закриваються (або передаються під опіку організацій русинсько-антиукраїнського спрямування) інші культурні заклади.

Основною організацією українців Словаччини є «Союз русинів-українців Словачької Республіки», який зберігає ще інтелектуальний потенціал, об'єднуючи письменників, науковців, журналістів, але потребує молодіжного поповнення, церковної підтримки. Водночас у Словаччині зростає кількість трудових мігрантів, студентів, які поки що мало інтегровані в українське життя.

У складі **Румунії** автOXOHHO етнічно українське населення компактно проживає в двох історичних прикордонних регіонах — Мараморощині та Південній

Українці в Молдові

https://ru.wikipedia.org/wiki/Украинцы_в_Молдавии

Буковині (повіт Сучава). Ще у XIX ст. частина українців із Закарпаття та Галичини переселилася в історичну область Банат (зараз тут згідно з офіційним переписом населення налічується близько 15 тис. українців). А давні козацькі поселення у Добруджі зберігаються з кінця XVIII ст. За приблизними оцінками на території сучасної Румунії у повоєнні роки проживало не менше 150 тис. українців. Але впродовж 60-х, 80-х років минулого століття тоталітарний комуністичний режим посилив асиміляційний тиск, зокрема масово закривались українські школи, класи, згорталася інша національно-культурна інфраструктура, особливо в Південній Буковині. Отже, загальна кількість українців у Румунії, за офіційними даними на 1992 рік, становила 66,8 тис. осіб, у 2011 році — 51,7 тис. осіб. Основним районом розселення українців є Мараморощина (площа ареалу становить 0,7 тис. кв. км), де проживало, за матеріалами перепису, близько 31 тис. українців (60,4 % від усієї кількості українців Румунії). Українці Мараморощини за

основними етнографічними ознаками найбільше споріднені з гуцулами Рахівського району Закарпатської області, відрізняючись порівняно вищою етнонаціональною самосвідомістю від інших груп українського населення. Іншим районом компактного розселення автохтонного українського населення є повіт Сучава (історична Південна Буковина). За даними останнього румунського перепису 2011 року, тут проживало лише понад 6 тис. українців.

Українське громадсько-культурне життя в Румунії комуністичних часів було під жорстким ідеологічним пресом. Після вступу цієї держави до ЄС ситуація суттєво покращилася (виходить українська преса, є один представник у парламенті, діють громадські організації — Союз українців Румунії, Демократичний союз українців Румунії), але потенціал української громади послаблює

еміграція молоді на Захід.

Українці в **Молдові** живуть як компактно в прикордонних з Україною районах, насамперед у Придністров'ї та північній частині, так і розпорознено — в Кишиневі й інших містах центральної Бессарабії та у сільській місцевості. Сучасні демографічні параметри українського населення окреслити непросто, адже сама держава є територіально-розділеною. За переписом 2014 року, частка етнічних українців у Молдові (без Придністров'я) становила 6,6 % від усього населення, у самопроголошеній Придністровській республіці — 28,8 %. Найбільшою є їхня питома вага в Рибницькому районі (понад 45 %), Кам'янському — понад 42 %, Тираспольській міськраді (понад 33 %).

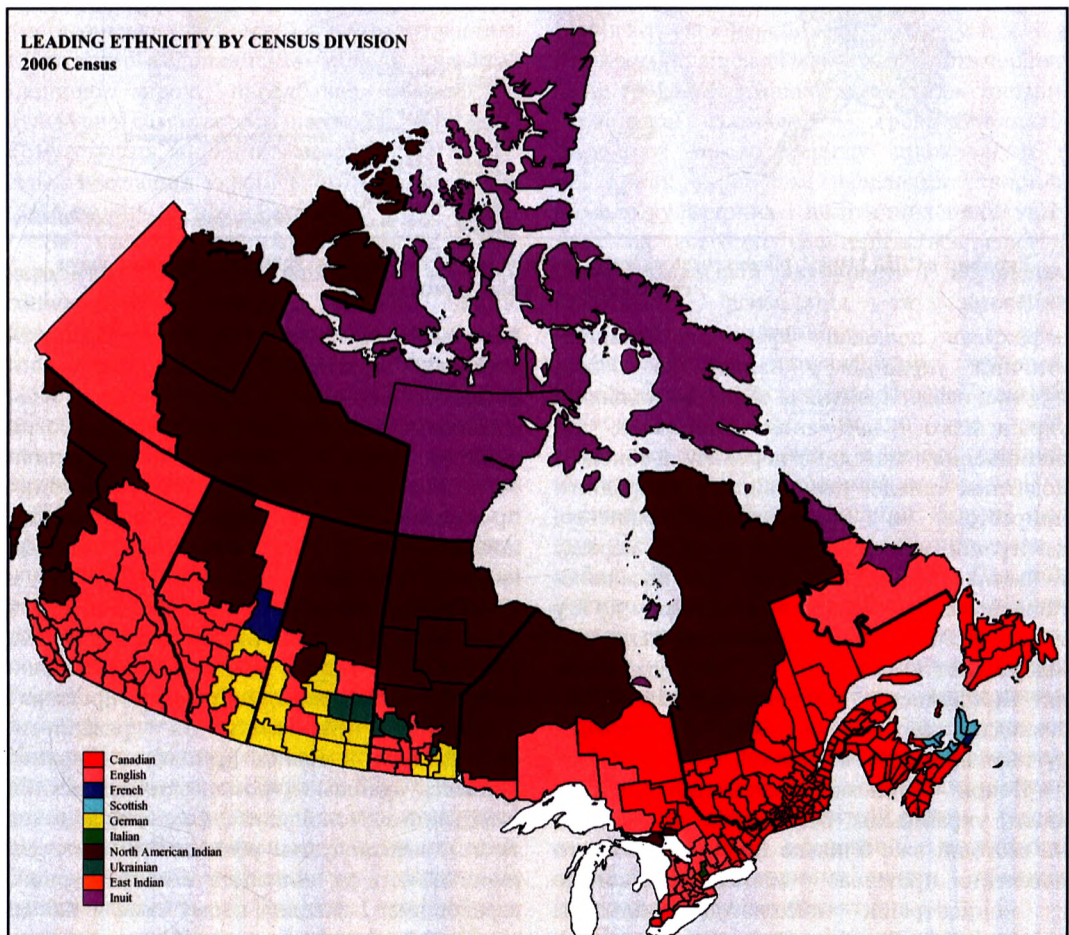
Українська громадськість Молдови представлена багатьма організаціями, але така розпорозненість не сприяє консолідації та зростанню впливовості.

Зважаючи на негативні тенденції етнодемографічного розвитку українського

населення в прикордонних районах сусідніх з Україною держав, демографічним ядром зарубіжного українства на сьогодні є українська діаспора. Кризові вияви української етнічності і негативні етнодемографічні процеси спостерігаються і в середовищі діаспори, але у деяких її територіальних групах більш помітною є роль консолідуючих верств, що забезпечують збереження традицій організованого національно-культурного життя. Всіх українців у діаспорі, враховуючи історико-географічні передумови переселення та формування культурного середовища, умовно можна поділити на діаспору в країнах колишнього Радянського Союзу (поширеним є її означення як «східна діаспора») та діаспору в інших державах (традиційна умовна назва — «західна діаспора»).

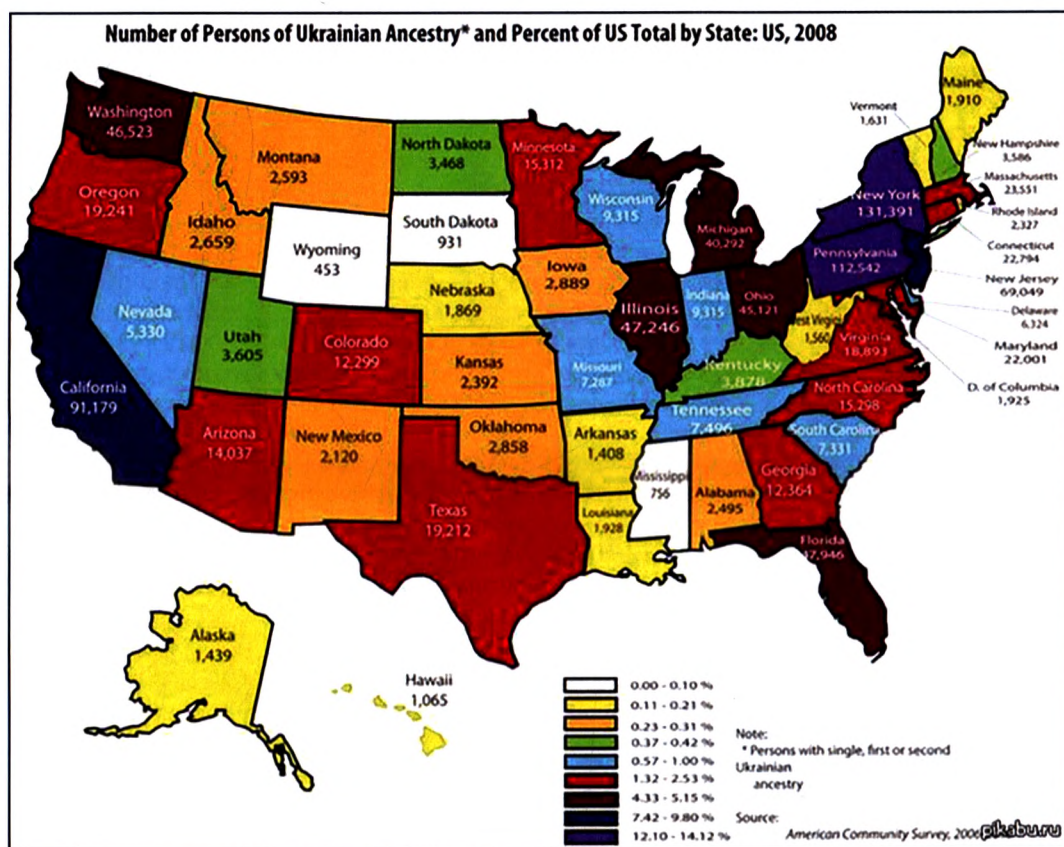
В історичному, демографічному й у соціально-політичному аспектах ядром

західної української діаспори є українці Північної Америки (США та Канади). З приблизно 3,6 млн українського населення у західній діаспорі на ці країни припадає не менше 60 %. Особливо вагома роль у загальноукраїнському національному розвитку і водночас в суспільстві країни проживання належить українцям **Канади**. Згідно із загальноканадським демографічним обстеженням 1986 року, в Канаді проживало понад 961 тис. осіб українського походження, з яких понад 420 тис. народилися в українських сім'ях, а понад 541 тис. — в сім'ях, де лише один з батьків українець. Порівнюючи з даними переписів 1971 і 1981-го років, які зафіксували відповідно понад 580 тис. і близько 755 тис. населення Канади українського походження, можна зробити висновок про істотне зростання кількості осіб українського походження. Канадський перепис 2011 року

Українці в Канаді

https://ru.wikipedia.org/wiki/Украинцы_в_Канаде

Українці в США https://pikabu.ru/story/karta_rasseleniya_ukraintsev_po_shtatam_ssha_obshchaya_chislennost_i_sostav_2710356

зафіксував подальше зростання кількості етнічних українців у Канаді (до 1 млн 251 тис. осіб). Позитивна динаміка кількості українського населення пов'язана із поліпшенням методики перепису, а також із додатним сальдо, дещо вищим природним приростом та зростанням української імміграції. Зростала впродовж цього періоду й частка українців щодо всього населення Канади: з 2,7 % у 1971 році до близько у 3,9 % у 2011 році. Разом з тим упродовж цього періоду відбувалося зменшення кількості українців, які народилися у моноетнічних сім'ях, що закладає передумови їхньої подальшої суттєвої природної асиміляції.

Попри селянське походження перших хвиль українських іммігрантів до Канади, на сьогодні вже близько 80 % українського населення проживає у містах. Найбільшою є концентрація абсолютної кількості українців в Едмонтоні (понад 93 тис.), Вінніпегу (близько 99 тис.), Калгарі (близько 82 тис.), Торонто (близько 65 тис.),

Ванкувері (близько 85 тис.). Змінився суттєво й соціальний склад українського населення, більшість якого належить до т. зв. середнього класу (менеджери, службовці, юристи, лікарі, вчителі, працівники торгівлі, висококваліфіковані робітники промисловості). Є особи українського походження й на найвищих щаблях канадської влади.

Більшість українців Канади розселено в провінціях Альберта, Британська Колумбія, Манітоба, Онтаріо, Саскачеван. Завдяки політичній еміграції, широкому проширці культурної інтелігенції та релігійним організаціям в Канаді функціонує велика кількість українських громадських організацій (політичних, молодіжних, фахових, жіночих та ін.), забезпечуючи різноманітні інтереси, масштабність та цілісність етнокультурного середовища. І завдяки цьому саме в Канаді українська діаспора має найбільший вплив на політику цієї держави, у тому числі й на зовнішню.

Співмірним з канадсько-українським є демографічний потенціал українського населення в **Сполучених Штатах Америки**. В цій країні етнокультурну ідентичність та походження можна визначити лише приблизно за соціально-демографічними дослідженнями. Тому різними є і дані щодо кількості українського населення. Отже, кількість усіх вихідців з України у Сполучених Штатах, включно з новою хвилею іммігрантів, становить понад 1 млн осіб. Порівняно з Канадою, питома вага населення українського походження у США є значно меншою (близько 0,3 %) і має тенденцію до зниження. Попри те, що українське населення розселене досить компактно, передумови збереження його мовно-культурної самобутності є тут, порівняно з Канадою, дещо складнішими, адже інформаційно-інтеграційний тиск американського способу життя, американських цінностей є надто потужним. А загалом американська модель культури меншою мірою передбачає збереження культурної самобутності різних етнічних груп. Тому ступінь володіння українською мовою серед населення українського походження в США є нижчим, ніж у Канаді.

За весь період перебування в США українська громада здійснила великий соціально-економічний прогрес: якщо перші поселенці перебували на найнижчих соціальних щаблях, то сучасна генерація за рівнем доходів, ступенем освіченості є на середньому рівні. Серед населення українського походження значна частка юристів, вчителів, лікарів, службовців, кваліфікованих робітників. Значно менше українців лише у сфері великого бізнесу, що помітно знижує їхній соціально-політичний вплив. Основним районом розселення населення українського походження в США є північний схід. Близько половини українців проживає в Пенсільванії, Нью-Йорку, Нью-Джерсі, де вони займають найвищу частку серед всього населення. Чисельні громади українців є у штатах Мічиган, Огайо, Коннектикут, Індіана. В усіх центрах розселення українці створили свої культурно-духовні та освітні центри, громадські осередки. На загально-американському рівні діє велика кількість політичних, професійних, жіночих, молодіжних, соціально-релігійних організацій, які об'єднують групи українців різної політичної орієнтації, різних вікових

та соціальних інтересів. Українці США є політично активними, але їхній вплив на американський політичний істеблшмент є обмеженим.

На материку Південної Америки найбільша українська діаспора сформувалася в Аргентині та Бразилії. Невеликі групи населення українського походження проживають у Венесуелі, Парагваї та Уругваї. Більш організований характер має українське етнокультурне життя в **Аргентині**, де проживає близько 100 тис. осіб українського походження. Основу української громади становлять нащадки перших поселенців — сучасні фермери в провінціях Місіонес, Чако, Сантьяго дель Естеро та Мендоса. Близько третини населення українського походження живе в столиці Буенос-Айресі та столичній провінції. Освітній рівень української діаспори загалом відповідає загальнодержавним параметрам. Значну роль у просвіті українського населення, у т. ч. й у вивченні української мови, відіграють чернечі чини греко-католицької церкви (дві третини української громади — греко-католики). Впродовж усього періоду проживання в цій країні українське населення створило чимало культурних і політичних інституцій, хоча на сьогодні спостерігається спад у його громадській активності і відповідно прискорена асиміляція та зниження демографічного потенціалу.

За найбільш виваженими оцінками, чисельність української діаспори в **Бразилії** становить близько 100–120 тис. осіб, хоча вже цілком асимільованих вихідців з України, які народилися в Бразилії у змішаних шлюбах, є значно більше (до 500 тис.). Найбільше українців проживає в районі міста Прудентополіс (штат Парана). Значно складніші соціально-економічні умови бразильської дійсності не сприяли соціально-культурному піднесенню. Вихідці здебільшого з селянського середовища, українці в Бразилії і сьогодні приблизно на 80 % зайняті в аграрному секторі господарства. Це значною мірою зумовлює дещо нижчий від середніх значень освітній рівень і рівень доходів, знижує економічні можливості організації культурного життя, обмежує етнодемографічні перспективи.

Після Другої світової війни сформувалася українська діаспора і на найбільш віддаленому материку — в **Австралії**. Кількість громадян

Українська діаспора 14млн.

- Росія 4,4 млн.
- США 1,2 млн.
- Канада ~ 1млн.
- Казахстан 900тис.
- Молдова 600тис.
- Польща 600тис.
- Бразилія 350тис.
- Білорусь 290тис.
- Аргентина 250тис.
- Узбекистан 100тис.
- Киргизстан 70тис.
- Австралія 40тис.

Українська діаспора <http://qha.com.ua/ru/ekonomika/chijikov-ukrainskaya-diaspora-pomojet-prodvijeniyu-nashih-tovarov/171643/>

українського походження в Австралії становить близько 38 тис. осіб. Більшість української етнічної групи проживає у великих містах південно-східної Австралії — Аделаїді, Сіднеї, Мельбурні, Канберрі. Попри дисперсне розселення, українська діаспора Австралії зуміла створити необхідні організаційні структури з метою забезпечення шкільництва на українській мові, наукового, культурного і релігійного життя, видання української преси тощо. Найбільша проблема української громади Австралії на сьогодні — це неухильне зростання середнього віку членів українських товариств та асиміляція молоді третього покоління.

Найближче до історичної батьківщини є громади української діаспори в Європі. Найдавнішою такою групою є українці на території колишньої Югославії (в **Боснії і Герцеговині**, **Сербії** (автономний край Воеводіна), **Хорватії** (історична область Славонія)). Ще донедавна кількість населення українського походження на цій території становила близько 60 тис. осіб, однак можна припустити, що внаслідок воєнних дій,

руйнувань та жертв, а також у результаті еміграції їхня кількість на сьогодні є значно меншою. Ураховуючи відмінності історично-культурного розвитку, особливо формування своєрідної літературної мови, утвердження попередньої української історичної самоназви (русини), є підстави вважати, що вже у першій чверті XX ст. українське населення колишньої Югославії набуло рис окремого субетносу українського народу. Умови збереження його самобутності, з огляду на нові політичні кордони, погіршилися, але все ж помітною є його громадська воля до збереження культурної автономії і підтримання зв'язків з Україною.

Помітне координуюче значення в українській західній діаспорі у другій половині XX ст. виконувала громада українців у **Німеччині**. Але через багатократне її зменшення внаслідок рееміграції (від понад 200 тис. наприкінці 40-х років до близько 25 тис. на початку 90 років XX ст.), кризу деяких українських інституцій організаційні можливості українців Німеччини різко послабилися.

В сучасних умовах спостерігається суттєве зростання кількості українського населення внаслідок припливу заробітчан та студентів з України, Польщі, Словаччини, Сербії, Хорватії, Боснії і Герцеговини, частина яких виявляє бажання залишитися в цій країні. За деякими оціночними даними, їхня кількість уже перевищила 100 тис. осіб. Основним осередком розселення легальних українців в Німеччині є південні землі Баварія й Баден-Вюртемберг. Менша частина української громади проживає в Гамбургу, Північній Рейн-Вестфалії, Нижній Саксонії. Найбільшим центром «старої» української громади є Мюнхен, а «нової» — Берлін. Інтеграція цих двох груп українства проходить складно. Тому, попри наявність значної кількості українських громадських організацій, в Німеччині відсутній єдиний центр, який координував би їхні дії. Отож поки що немає підстав ставити питання про впливовість етнічно українського чинника в політиці німецької держави.

Українська діаспора у **Франції** на сьогодні налічує близько 40 тис. осіб. Більшість її — це нащадки українських емігрантів 20–30 років ХХ ст., розселені в Парижі та інших великих містах і вже значною мірою асимільовані. Меншу групу становить післявоєнна політична еміграція, яка більше зберегла українську ідентичність. Однак, незважаючи на негативні етнодемографічні тенденції (збільшення середнього віку, асиміляція), українська громада у Франції все ще зосереджує певний науково-освітній потенціал. З українськими громадами в Німеччині і Франції підтримують зв'язки значно менші групи населення українського походження в **Австрії** (близько 5 тис. осіб), **Бельгії** (понад 4 тис. осіб), **Нідерландах** (близько 1 тис. осіб). Менш пов'язаною з цим середовищем є невелика громада українців у **Швеції** (близько 2 тис. осіб).

Понад 35 тис. українців проживає у **Великобританії**. Українська громада тут почала формуватися переважно у післявоєнний період внаслідок масової імміграції учасників українського національно-визвольного руху, а тому вирізняються порівняно високим рівнем етнонаціональної самосвідомості та громадсько-політичної активності. Розселені українці у містах центральної Англії (Ноттінгем, Ковентрі), а

також в Ланкаширі (Манчестер, Олдгам) та Йоркширі (Галіфакс, Лідс та ін.).

Нова хвиля еміграції з України істотно збільшила кількість українців в **Італії** й **Ватикані** (за деякими оцінками, до 250 тис. осіб). Достатньо продуктивно тривають процеси самоорганізації української громади, головню щодо захисту своїх соціально-економічних прав та забезпечення культурно-освітніх потреб. Позитивним моментом є зближення з українськими релігійними осередками. Так само динамічно зростає впродовж останніх десятиліть українські громади в **Іспанії** (за приблизними оцінками, налічує близько 100 тис. осіб) та **Португалії** (понад 55 тис. осіб). Ці громади, сформовані переважно новітніми заробітчанами, також демонструють готовність до організованого українського національно-культурного життя задля забезпечення своїх основних потреб. Завдяки деяким діяльним особистостям позитивний приклад не лише соціально-культурної, але й політичної активності демонструє нова українська громада в **Угорщині** (налічує близько 10 тис. осіб). Водночас рівень організованості і тим більше впливовості української громади в **Чехії** не відповідає її значній кількості (понад 150 тис. осіб).

Східна українська діаспора, за приблизним оцінками, становить близько 3,5 млн осіб, які ідентифікують себе як українці. Не меншою є й кількість осіб українського походження, котрі ще можуть дотримуватись деяких українських традицій. Ядро східної української діаспори (близько 65 % від її загальної кількості) — це українці в **Росії**. Згідно з даними перепису 2002 року, в Росії проживало близько 2 млн 943 тис. українців (2 % від усього населення Російської Федерації), а за останнім переписом 2010 року — 1 млн 928 тис. Переважна більшість цього населення — це іммігранти з України вже новітніх часів (після Другої світової війни). Порівняно з 1989 роком абсолютна кількість українців зменшилася більше ніж у 2,5 рази, а питома вага на 1,6 % (з 3 % до 1,4 %). Таке істотне зниження лише частково можна пояснити зовнішніми міграціями та від'ємним природним приростом. Але все ж найбільшою мірою зменшення кількості українців у Росії відбулося внаслідок несприятливої політичної кон'юнктури та асиміляції.

Президент України П. Порошенко провів зустріч з представниками української діаспори в США
<http://qha.com.ua/ru/ekonomika/chijikov-ukrainskaya-diaspora-pomojet-prodvijeniyu-nashih-tovarov/171643/>

Українці в Росії проживають фактично в усіх регіонах. Найбільшою є їхня питома вага у північних та східних територіях, що, з одного боку, є наслідком жорстокої етнополітики радянського режиму та, з іншого боку, засвідчує видатну роль українського населення в освоєнні цих суворих країв. Порівняно значним є представництво українців у російських столицях (Москві і Петербурзі), що може мати важливе значення і в організаційному, і в культурно-політичному аспектах. Зокрема, у Москві, не включаючи осіб українського походження, лише за офіційними даними проживає близько 150 тис. українців, у Санкт-Петербурзі — понад 64 тис. українців.

За соціальним складом більшість українського населення Росії — це переважно висококваліфіковані працівники. Є серед них представники великого бізнесу, науковці, діячі культури, політики. Зважаючи на це та враховуючи порівняно високий рівень самосвідомості, українці в Росії мають вагомі підстави для самоорганізації свого етнокультурного життя, але сучасна влада Росії не лише перешкоджає розширенню української культурно-

освітньої інфраструктури (шкіл, бібліотек, україномовних видань), але й політично переслідує українських активістів. У 2012 році російська влада ліквідувала координуючу українську організацію в цій державі — Об'єднання українців Росії, а ще раніше, у 2010 році, — Федеральну національно-культурну автономію українців Росії. Було організовано репресії проти інших українських структур та окремих осіб. Але все ж реально в Росії зберігається досить широке середовище проукраїнських настроїв загалом, якому на сьогодні потрібна інформаційна й правова підтримка.

Значний демографічний потенціал ще має українська діаспора в **Казахстані**, хоча впродовж останніх десятиліть він суттєво знизився. Так, якщо в 1989 році в Казахстані проживало 876 тис. українців, то в 1999 році — лише 547 тис., а згідно з останнім переписом 2009 року — понад 330 тис. Тобто за той час кількість українців зменшилася більше ніж в 2,7 рази. Ці зміни відбулися як в результаті від'ємного міграційного сальдо, так і внаслідок меншого, порівняно з казахами, природного приросту. Але все ж українці в Казахстані залишаються

третьою (після казахів і росіян) етнічною групою та зберігають деякі передумови для збереження свого потенціалу, самобутності й організаційного зміцнення. Цього не можна сказати про етнічно українське населення в інших державах Центральної Азії (**Узбекистані, Киргизстані, Таджикистані, Туркменістані**), де проживало за радянських часів від кількох десятків до півтори сотні тисяч етнічних українців. Однак, з огляду на політичну нестабільність, суттєві культурно-цивілізаційні відмінності українське населення в цих державах унаслідок реєміграції знизилася до мінімуму. Подібні тенденції характерні і для інших держав цього регіону, засвідчуючи невеликі перспективи розгортання українського етнокультурного життя в регіоні Середньої Азії. Оптимальним розв'язанням цієї проблеми могла б бути цілеспрямована заохочувальна політика держави Україна щодо імміграції українського населення східної діаспори в Україну та його подальшої інтеграції в українське суспільство. Такий підхід є найбільш прийнятним і щодо українського населення держав Південного Кавказу (**Азербайджану, Вірменії, Грузії**), яке за переписом 1989 року становило тут понад 93 тис. осіб, але внаслідок воєнних конфліктів та соціально-економічних негараздів, за приблизними оцінками, зменшилася більше ніж учетверо.

Деяка інша ситуація соціально-культурного становища етнічних українців у державах Балтії (**Естонії, Латвії, Литві**). Згідно з останніми переписами, найбільше українців проживало у Латвії — близько 46 тис. осіб (за останнім переписом 2011 року), що становить 2,2 % від усього населення. В Естонії, за приблизними даними, проживає 25 тис. етнічних українців, у Литві — понад 16 тис. осіб. Для організації громадсько-культурного життя етнічні українці в державах Балтії мають усі необхідні політичні передумови. Але насамперед важливо, щоб їхні політичні орієнтації та активність були чітко відмежовані від діяльності проросійських імперсько-шовіністичних угруповань і здійснювались з урахуванням геополітичних інтересів країн свого проживання та держави Україна.

Отже, беручи до уваги нові, переважно негативні (з позицій української етнічності)

тенденції, приблизна кількість українців в діаспорі, не враховуючи тих заробітчанин, які все ж мають намір повернутися в Україну (їх налічується близько 4 млн), не перевищує 7,5 млн осіб. Значно більшою, особливо в західній діаспорі, є кількість громадян українського походження. Водночас покоління, що виростили в країнах поселення, починаючи з третього, вже тісно інтегрували в суспільства країн проживання, втративши усвідомлення необхідності збереження своєї української ідентичності у зарубіжжі. Нова хвиля іммігрантів з України поки що мало пожвавила їхнє соціально-культурне життя, адже це населення насамперед орієнтоване на розв'язання своїх економічних проблем. Хоча саме з'єднання інтересів новітніх груп українців у діаспорі з традиціями старших поколінь, насамперед політичної еміграції часів Другої світової війни та повоєнного періоду, може забезпечити новий етап соціально-культурної активності.

Отже, середовище зарубіжних українців є широким і різноманітним. Його становлення відображає весь драматизм політичної історії України та сучасні економічні проблеми. Але, виходячи з українських геополітичних та культурних інтересів, важливо, щоб українські зарубіжні патріотичні середовища 1) були суб'єктом внутрішньополітичного й внутрішньо-соціального розвитку України, тобто не опинилися поза всіма процесами в нашій державі, а мали змогу задовольняти в Україні свої різні потреби, зокрема економічні, освітні, культурно-інформаційні; 2) мали достатній потенціал для лобювання українських геополітичних інтересів в країнах свого проживання, виходячи, зокрема, з того, що їхнє зосередження є найбільшим в стратегічно важливих для інтересів України осередках (сусідні країни, провідні держави Північної та Південної Америки, Західної Європи). Задля розв'язання таких стратегічних цілей необхідна цілісна система заходів, зокрема щодо розроблення положення про паспорт (чи карту) зарубіжного українця, який давав би змогу брати участь в українському житті, а також надання зарубіжним українцям всебічної інформаційної та соціально-психологічної допомоги. Позитивні приклади національно-державного розвитку в Україні могли б дати нові імпульси у збереженні культурної самобутності зарубіжних українців та зміцненні їхньої геополітичної впливовості. ■

Іван Січень

військовий і політичний експерт

Туреччина як новий центр сили у світі. Складові успіху, проблеми та перспективи

За часів своєї нової історії Україна знову опинилась між двома провідними центрами сили — Заходом і Росією. Саме від такого сусідства часто залежить розвиток ситуації довкола нашої держави і, зрештою, у Центрально-Східній та Південно-Східній Європі. Разом з тим останнім часом поруч з Україною почав формуватися новий потужний центр сили регіонального та субрегіонального рівнів — Туреччина. Слід визнати, що це позначається на обстановах та балансі сил у регіоні, зокрема в Україні.

Стрімкий економічний розвиток Туреччини став наслідком ефективної діяльності сьогодишнього керівництва, очолюваного президентом Р. Ердоганом, який своїми практичними діями нагадує засновника турецької держави М. Ататюрка. Так, ставши біля владного керма, Р. Ердоган намагається оновлювати всі сфери життєдіяльності країни і зміцнювати її позиції у світі, при цьому чітко і помірковано дотримуючись ісламських цінностей. З одного боку, це допомагає Туреччині вийти на якісно новий рівень сучасної інноваційної держави, а з іншого — зберігаються основи національної, релігійної та культурної єдності. За рівнем свого нинішнього валового внутрішнього продукту Туреччині вдалося потрапити до групи т. зв. нових індустріальних лідерів та першої п'ятнадцятки країн світу. Торік за темпами росту ВВП — 7,4 % — вона посіла перше місце серед країн-учасниць «Великої двадцятки». Сьогодні Туреччину вважають одним зі світових лідерів у виробництві сільськогосподарської продукції, текстилю, автомобілів і їх запчастин, морських суден, будівельних матеріалів, побутової техніки. Відчутно збагачує економіку країни туристична сфера.

До причин успіхів, окрім вдалої економічної політики турецького керівництва, можна віднести вигідне географічне розташування країни, ефективну багатогалузеву структуру, молоду і дешеву робочу силу та іноземні інвестиції. Позитивну роль в економічних досягненнях також відіграла реалізація низки мегапроектів, у т. ч. спорудження нового аеропорту в м. Стамбул і тунелю «Євразія». Що ж до негативних чинників, то вони наступні: високий рівень інфляції, безробіття, здешевлення національної валюти, певна нестабільність у регіоні. Усе це зменшує обсяги іноземних капіталовкладень,

а без них турецькій економіці важко впоратись із наявними проблемами. Наприклад, з такою, як залежність місцевої валюти від зовнішніх факторів. Так, у липні ц. р. після запровадження США санкцій проти Туреччини (внаслідок арешту американського пастора Е. Бренсона за підозрою у зв'язках із закатниками, які в червні 2016 року намагалися здійснити державний переворот у Туреччині) курс турецької ліри відчутно знизився. Але, незважаючи на проблеми, турецьке керівництво намагається зміцнити країну і утримати її в когорті регіональних і світових лідерів. Зараз ключовими напрямками таких зусиль вважаються зміцнення ролі Туреччини у світі та побудова сфери її впливу — т. зв. тюркського світу; створення сприятливих умов для зростання турецької економіки; забезпечення надійної безпеки держави. Для цього Анкара, обравши багатовекторний курс розвитку відносин з провідними державами світу і міжнародними організаціями, на перше місце ставить винятково свої інтереси. Загалом така політика досить результативна, щоправда, не безпроблемна, оскільки позиції Туреччини часом не збігаються з позиціями інших країн.

У рамках наведених підходів Туреччина активно працює в ООН, намагаючись сприяти розв'язанню глобальних проблем світового рівня. Таких як забезпечення миру в усьому світі, подолання нерівномірного розвитку різних країн, боротьба з бідністю. Турецьке керівництво виступає за реформування ООН, за залучення його механізмів до справи забезпечення стабільності на Близькому Сході та в Чорноморському регіоні, що, до речі, є однією з основних передумов успішного розвитку турецької економіки.

Водночас стосунки Туреччини з іншими учасниками міжнародних відносин досить

неоднозначні. Так, сьогодні Туреччина вважається основним союзником США на Близькому Сході, в т. ч. у рамках НАТО. По суті, саме Туреччина є основним каналом, завдяки якому США проводять свою політику не лише в цьому регіоні, але й на Кавказі, в районі Каспійського моря, у Центральній Азії. У 2017 році загальний обсяг двосторонньої торгівлі цих країн склав близько 16 млрд дол. США. Експерти Турецько-американської асоціації підприємців вважають, що, попри відносно скромний рівень такого показника, сторони можуть істотно його збільшити, щонайменше вдвічі протягом наступних п'яти років. І як приклад наводять реалізацію Туреччиною та США різноманітних проектів в економічній та енергетичній галузях. Зокрема, в 2005 році за провідною участю США було введено в дію нафтопровід Баку — Тбілісі — Джейхан потужністю 1,2 млн барелів на добу, який став частиною нового транспортно-енергетичного коридору для транзиту в обхід Російської Федерації каспійських та центральноазійських енергоносіїв на зовнішні ринки.

Водночас США допомагають Туреччині розвивати її власну енергетику шляхом участі у будівництві атомної електростанції. Важливе значення має також військово-технічне співробітництво сторін, що включає як спільну розробку окремих видів озброєнь, так і постачання Сполученими Штатами Америки сучасної техніки для потреб турецьких збройних сил.

Разом з тим у відносинах обох країн необхідно усунути низку проблем як системного, так і ситуативного змісту. Наприклад, у процесі зростання Туреччини як нового центру сили її інтереси перетнулися з інтересами США у згаданих вище регіонах. І, як наслідок, у 2003 році Анкара відмовилася

надати свою територію США та їх союзникам для проведення військової операції проти Іраку.

Вкрай гострою проблемою вважається неоднакове ставлення обох країн до курдського питання. Так, США підтримують курдів у їх боротьбі проти сунітських екстремістів в Іраку та режиму Б. Асада в Сирії, а Туреччина — навпаки, намагається не допустити зміцнення курдів і виступає проти створення їхньої держави, до якої входять південні турецькі території.

Різно Анкара реагує на позицію Вашингтона щодо порушень прав людини в Туреччині, на надання притулку представникам турецької опозиції, в т. ч. особам, яких звинувачують в організації замаху влітку 2016 року. Своєю чергою, США незадоволені зближенням Туреччини з Росією, особливо у військово-технічній сфері. Саме ці чинники стали основним приводом для чергового посилення напруженості турецько-американських стосунків, яка спостерігається останнім часом. До того ж нещодавно Д. Трамп підвищив мито на турецькі товари, відновив санкції проти Ірану, що ускладнило турецько-іранську торгівлю і, відповідно, зменшило її прибутки.

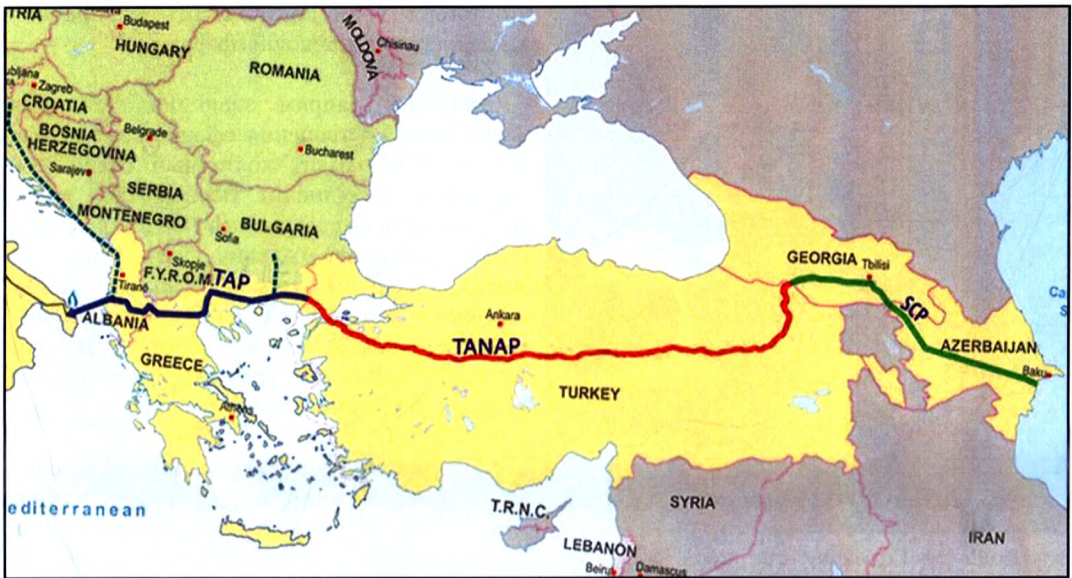
Серйозним партнером для Туреччини вважається Європейський Союз. Сьогодні обсяги турецько-європейської торгівлі становлять близько 155 млрд євро на рік, що не лише задовольняє обидві сторони, а й викликає у них інтерес щодо подальшого розширення такої співпраці. Крім того, на думку європейських партнерів Туреччини, її географічне положення та зовнішні зв'язки Євросоюз може використати для посилення свого впливу у Східному Середземномор'ї, в Чорноморському та Каспійському регіонах, у Центральній Азії. Все це служить передумовою для розгортання процесу європейської інтеграції Туреччини.

Так, ще у 1963 році було підписано Угоду про асоціацію між Туреччиною та попередником ЄС — Європейським економічним союзом. У 1987 році Туреччина подала офіційну заявку на вступ до Європейського Союзу, а у 1999 році отримала статус кандидата на членство у цій організації. У 2005 році офіційно розпочалися переговори про вступ Туреччини до ЄС. Крім того, з 1996 року Туреччина входить до Митного союзу з Європейським Союзом.

Однак перешкоджає реалізації європейських перспектив Туреччини негативне ставлення до них деяких європейських країн, насамперед Німеччини і Франції. Супротивники такого вступу до ЄС вказують, що Туреччина не виконує обов'язкових умов. Зокрема, Анкара закидають, що вона порушує права людини, не докладас зусиль для усунення проблем, пов'язаних з Північним Кіпром, і напруженості у турецько-грецьких відносинах. Крім того, дехто з європейців вважає, що членство Туреччини в ЄС змінить баланс у керівних органах організації, неабияк збільшить у Європі кількість мусульманських мігрантів. Тому керівництво ЄС пропонує інші форми співробітництва, в т. ч. «привілейоване партнерство», яке Туреччина вважає дискримінацією. До речі, в червні ц. р. Рада Європейського Союзу звинуватила Анкару у тому, що вона порушила законодавство в ході президентських виборів. Тому переговори щодо вступу Туреччини до ЄС призупинені.

В той же час, незважаючи на ускладнення своїх відносин, Туреччина і ЄС активно взаємодіють у торговельно-економічній та енергетичній сферах. У червні ц. р. у турецькому місті Ескішехір відкрито Трансанатолійський газопровід (TANAP), що транспортуватиме природний газ із Азербайджану до Європи через Туреччину. Це можна вважати черговим кроком у перетворенні Туреччини на один із потужних «хабів», де зосереджується декілька нафто- та газотранспортних систем, призначених для транспортування до Європи енергоносіїв.

Зважаючи на проблемний характер своїх відносин зі США та ЄС, керівництво Туреччини активізувало співробітництво з іншими партнерами. Серед таких вважається Шанхайська організація співробітництва. За оцінками турецьких експертів, членство в ШОС сприятиме реалізації інтересів Туреччини у політичній, економічній, безпековій та

У червні ц. р. у турецькому місті Ескішехір відкрито Трансанатолійський газопровід (TANAP)
<https://interfax.com.ua/news/economic/511644.html>

культурній сферах. Крім того, вона цілком може виконувати роль «мосту» між ШОС і Заходом, а також країнами Близького Сходу та Балканського півострова. За таких перспектив Туреччина набула статусу партнера у діалозі з ШОС та не виключає можливості стати її повноправним членом.

Одночасно Туреччина демонструє свій інтерес до групи БРІКС. У липні ц. р., виступаючи на прес-конференції під час саміту організації у Південно-Африканській Республіці, Р. Ердоган сказав, що Туреччина готова стати членом БРІКС, адже поглиблення такого співробітництва в економічній та фінансовій сферах відкриває перед нею нові можливості та перспективи.

Для Туреччини також важлива співпраця з Росією як із потужним ринком для турецьких товарів та «постачальником» туристів. З огляду на це, а також на ускладнення своїх відносин зі США і ЄС, Анкара активно розвиває стосунки з Москвою, незважаючи при цьому на загальновідомі західні санкції. І сьогодні Росія вже посідає друге місце серед зовнішньоекономічних партнерів Туреччини із загальним обсягом торгівлі близько 30 млрд дол. США на рік. Намагаючись забезпечити сприятливі умови для поглиблення такої співпраці, ще у 2015 році було розпочато роботу зі створення турецько-російської зони вільної торгівлі.

Щоправда, як і у випадку з іншими країнами, відносини між Туреччиною та Росією час від часу погіршуються. Прикладом цього може служити криза у двосторонніх стосунках в листопаді 2015 року, коли ВПС Туреччини знищили російський фронтовий бомбардувальник Су-24, який порушив турецький повітряний простір, завдаючи удару по позиціях сирійських повстанців. У відповідь Росія припинила контакти з Туреччиною у військовій сфері, закрила свій ринок для турецьких товарів і робітників і, скасувавши безвізовий режим, фактично заблокувала відвідування російськими туристами турецьких курортів.

Значні економічні збитки не забарилися, що змусило обидві сторони шукати компроміс. Приводом для цього можна вважати спробу державного заклоту в Туреччині у червні 2016 року та відповідні дії турецької влади з його жорсткого придушення. Реакція США та ЄС на вжиті Туреччиною заходи була негативна. Росія ж у такій ситуації підтримала чинну турецьку владу, що послужило приводом для нормалізації турецько-російських стосунків та відновлення двостороннього співробітництва за всіма напрямками, в т. ч. і з сирійської проблеми. Зокрема, було створено турецько-російську комісію для моніторингу ситуації в Сирії. А з січня 2017 року ВПС Туреччини та ПКС Росії вперше в історії розпочали завдавати спільні удари по терористичних угрупованнях на сирійській території.

Щодо ж Москви, то вона поспішила скористатися у своїх цілях ситуативним загостренням відносин між Туреччиною та США з метою підірвати єдність НАТО та послабити американські позиції у Чорноморському регіоні та на Близькому Сході.

Необхідно зауважити, що навіть за такого стану справ Туреччина жодним чином не поступається своїми інтересами на користь Росії. Про це свідчить активна участь Анкари у створенні транспортно-енергетичного коридору в обхід Російської Федерації. Така позиція вже фактично унеможливила реалізацію проекту «Турецький потік», який ініціювала Росія і яким передбачалося спорудження трубопроводу по дну Чорного моря для транспортування поза територією України російського газу до країн Південно-Східної Європи.

Крім того, Туреччина змагається з Росією за вплив у Чорноморському регіоні. Зі зміцненням Туреччини як нового центру сили суперництво між ними помітно загострюватиметься.

Не полишає Туреччина поза своєю увагою Китай, із яким активно вибудовує партнерські відносини як із другою за своїм потенціалом країною світу після США. Анкара зацікавлена отримати більш широкий доступ до ринку КНР, а також збільшити обсяги китайських інвестицій у турецьку економіку. А Туреччина важлива для Китаю з точки зору реалізації китайської ініціативи «Пояс і шлях». Саме ці питання і можна вважати головними об'єднувальними чинниками обох країн.

До того ж вони поглиблюють співпрацю у військовій та безпековій сферах.

Окремий напрям зовнішньої політики Туреччини — створення сфери свого впливу у регіоні в рамках колишньої Османської імперії та споріднених тюркомовних країн, що належать до так званого тюркського світу. З цього приводу головну увагу Туреччина приділяє країнам Близького Сходу, Північної Африки, Центральної Азії і Каспійського регіону, де з метою зміцнення турецьких позицій застосовуються найрізноманітніші методи, включно з реалізацією спільних економічних проектів та різних політичних і гуманітарних ініціатив. Анкара навіть намагається втручатися у конфлікти в зонах своїх інтересів. До речі, свого часу вона створила прототип т. зв. Близькосхідного ЄС у складі Туреччини, Сирії, Лівану і Йорданії, які уклали угоди про безвізовий обмін та вільну торгівлю з метою подати цікавий приклад для інших країн регіону. Крім того, налагодила стабільні зв'язки з Іраном, Іраком, Кувейтом та Саудівською Аравією — основними постачальниками нафти на турецький ринок. Стрімко збільшуються обсяги турецько-палестинської торгівлі.

Одним із найбільш помітних кроків у справі поглиблення взаємодії між Туреччиною та країнами Центральної Азії і Каспійського регіону стало заснування в 2009 році у Стамбулі Ради співробітництва тюркомовних держав, до якої увійшли Азербайджан, Туреччина, Казахстан, Туркменістан і Киргизстан. У 2014 році члени організації

TURKIC WORLD MAP

Окремий напрям зовнішньої політики Туреччини — створення сфери свого впливу у регіоні в рамках колишньої Османської імперії та споріднених тюркомовних країн, що належать до так званого **тюркського світу**
<http://nk.org.ua/geopolitika/osmanskaya-imperiya-ot-rassveta-do-zakata-123325>

підписали декларацію «Тюркська рада — сучасний Шовковий шлях», якою передбачено спільну участь у китайській ініціативі «Пояс і шлях». У такий спосіб Туреччина намагається просувати проекти транспортування енергоносіїв у західному напрямку.

Крім того, починаючи з 1992 року Туреччина створює в тюркомовних країнах колишнього СРСР широку мережу тюркомовних шкіл та ліцеїв, де викладають основи ісламу та тюркської культури. Все це посилює протурецькі настрої у вищезгаданих країнах і, відповідно, збільшує вплив Анкари.

Однак реалізації таких планів Туреччини перешкоджають збройні конфлікти в країнах Близького Сходу та Північної Африки. Найбільш небезпечним можна вважати конфлікт у Сирії, який спровокував масові потоки біженців на турецьку територію, активізував курдський тероризм та порушив тему об'єднання турецьких, іракських і сирійських курдів. За такої ситуації Туреччина вимушено втрутилась у конфлікт у Сирії з метою створити буферну зону (зону безпеки) на турецько-сирійському кордоні.

Слід зауважити, що Туреччині не вдається зміцнити свої позиції в Центральній Азії та Каспійському регіоні через відсутність економічної присутності Росії та Китаю, у яких значно більший потенціал.

Багатовекторна політика дає Туреччині змогу збалансовувати свої інтереси у загальній системі міжнародних відносин. Разом з тим, незважаючи на посилення суперечностей зі США та ЄС, Туреччина дедалі більше постає у вигляді частини Західного світу. Вона вже відіграє помітну роль у забезпеченні європейської та євроатлантичної безпеки. Так, у рамках членства в НАТО Туреччина займає стратегічне положення на південно-східному фланзі Альянсу і виконує завдання зі стримування Росії та витоків ісламського тероризму з Близького Сходу. Для виконання таких завдань на території Туреччини розташоване Субрегіональне командування ОЗС НАТО «Південний-Схід» (штаб м. Ізмір), яке відповідає за весь Південно-Східний театр військових дій.

Командуванню підпорядковується Об'єднаний армійський корпус швидкого

Організація Північноатлантичного договору (НАТО) має 24 військові бази в Туреччині
http://www.iz-article.ru/t_amer_baz_18.php

розгортання «Туреччина» (штаб м. Стамбул), призначений для оперативного використання у кризових ситуаціях. Крім того, на території Туреччини розташована низка військово-повітряних та військово-морських баз, що використовуються або можуть використовуватись США та НАТО. Найбільшими з них є Ізмір, Інджирлик, Конья та Ерзурум.

На авіабазі Конья дислокуються літаки дальнього радіолокаційного виявлення E-3A AWACS НАТО. Вони виконують систематичні патрульні польоти над Туреччиною та Середземним морем. Також на території країни розгорнуто мережу радіолокаційних станцій, комплексів протиповітряної оборони та систем радіотехнічної розвідки, що перетворили Туреччину на один із найпотужніших центрів НАТО, який може контролювати повітряний та морський простір Чорноморського та Середземноморського регіонів.

Слід також наголосити на безпосередньому внеску Туреччини у справу забезпечення безпеки Чорноморського регіону. У 2001 році за ініціативою Анкари було створено Чорноморську військово-морську групу оперативної взаємодії BLACKSEAFOR з функціями виконання спільних пошуково-рятувальних, протимінних та гуманітарних операцій. До складу групи окрім Туреччини

увійшли Болгарія, Румунія, Росія, Україна і Грузія. Вони проводили навчання за згаданою тематикою, але після нападу Росії на Україну в 2014 році тренування припинено.

З 2004 року ВМС Туреччини проводять операцію Black Sea Harmony («Чорноморська гармонія») з метою контролювати судноплавство у Чорному морі. Black Sea Harmony не планує застосовувати силові дії стосовно підозрілих суден у відкритому морі, однак передбачає можливість їх огляду з дозволу капітанів.

Керівництво Туреччини посилено займається розбудовою національних збройних сил, які вважаються на Близькому Сході найбільш потужними. Загальна чисельність ЗС Туреччини – понад 410 тис. з підготовленим резервом у 90 тис. осіб. Вони складаються з сухопутних військ, військово-повітряних сил, жандармерії та берегової охорони, які в основному оснащені військовою технікою західного та частково радянського/російського виробництва. Зокрема, у 2017 році Туреччина уклала угоду з Росією про придбання російського ЗПК С-400, що викликало вкрай негативну реакцію США, які відмовились від продажу Туреччині сучасних винищувачів F-35.

З огляду на складну обстановку в регіоні, ЗС Туреччини проводять активну

оперативну та бойову підготовки, беруть участь у контртерористичних та військових операціях. Крім Сирії, це стосується заходів проти курдських екстремістів як на турецькій території, так і в Іракському Курдистані.

Зі зростанням ролі Туреччини як нового центру сили особливо актуальним стає питання зміцнення українсько-турецьких зв'язків і виведення їх на якісно новий рівень. Адже обидві країни, фактично за відсутності якихось суперечностей, мають спільні інтереси у політичній, економічній та безпековій сферах. Це, зокрема, зменшення напруженості та зміцнення безпеки у Чорноморському регіоні, розвиток транспортних сполучень та транзитних коридорів для транспортування енергоносіїв, двостороння торгівля та вигідні інвестиції. Не можна не зауважити важливість для українського суспільства підтримки Туреччиною територіальної цілісності України, невизнання «російської належності» Криму та надання допомоги кримським татарам.

Сьогодні Україна і Туреччина активно співпрацюють у політичній сфері як на двосторонньому рівні, так і у форматах ООН, Організації чорноморського економічного співробітництва та інших міжнародних організацій. Від часу набуття Україною незалежності створено необхідну нормативно-правову базу для двостороннього співробітництва, формалізовано відносини в більшості сфер двосторонньої взаємодії. У 2011 році засновано Стратегічну раду найвищого рівня як символ пріоритетності двосторонніх стосунків у системі регіональних зв'язків.

Активна співпраця між Україною та Туреччиною налагоджується в економічній, торговельній та інвестиційній галузях. Найбільш перспективними напрямками згаданої роботи вважається металургія, машинобудування, хімічна, харчова, текстильна промисловість, суднобудування,

машинобудування, виготовлення будівельних матеріалів, енергетика. Інтереси країн в енергетичній сфері спільні за характером і передбачають диверсифікацію джерел енергоносіїв, покращення безпеки енергетичних постачань, більш активне використання власного транзитного потенціалу та розробку альтернативних видів енергії.

Активно налагоджується транспортне сполучення між двома країнами. Нині між Україною та Туреччиною функціонує залізнична поромна переправа Одеса — Стамбул та поромні лінії Чорноморськ — Деріндже та Чорноморськ — Стамбул. З часом Туреччина може приєднатися до перспективних міжнародних транспортних коридорів, що пролягають з Балтійського до Чорноморського регіону територією України.

Туреччина вже увійшла до п'ятірки найбільших торговельних партнерів України та до десятки основних іноземних інвесторів української економіки. Так, у 2017 році товарообіг між двома країнами склав близько 4 млрд дол. США з приростом у 20 %.

Перспективи подальшого поглиблення міждержавних зв'язків визначено у Плані дій щодо розвитку двосторонніх відносин на період 2017–2019 років. Документ підписано за підсумками засідання Стратегічної ради високого рівня під головуванням президентів України П. Порошенка та Туреччини Р. Ердогана у жовтні 2017 року. Передбачено, зокрема, облаштування двосторонньої зони вільної торгівлі та доведення українсько-турецького товарообігу до 10 млрд дол. США.

Нарощування обсягів двосторонніх торговельних відносин з Туреччиною дає змогу Україні компенсувати збитки, що завдали т. зв. торговельні війни з Росією.

Водночас активна позиція Анкари з питань Криму та проблем кримських татар сприяє збереженню постійної уваги світової спільноти до кримської проблеми та посиленню міжнародного тиску на режим В. Путіна. ■

Ігор Дацків

доктор історичних наук

Перший мир
у світовій війні
1914–1918 рр.
Умови підписання
Брест-Литовського
мирного договору
між Українською
Народною
Республікою і
Четверним союзом

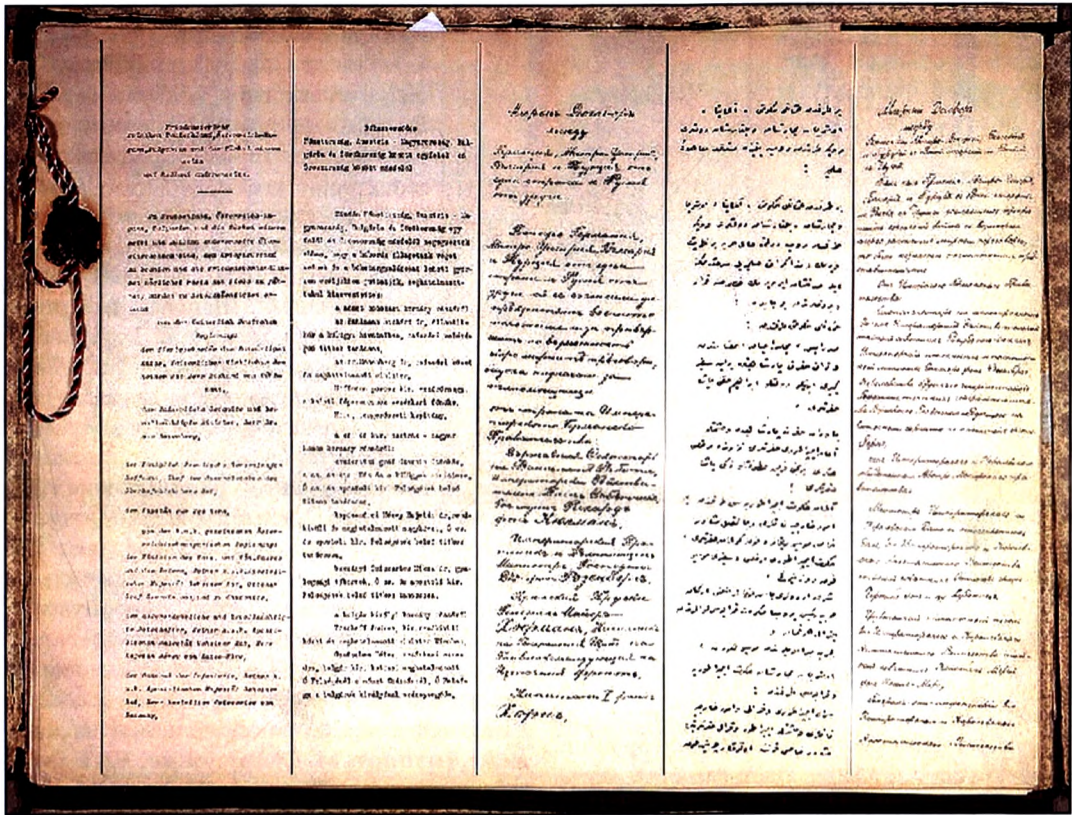
Виповнюється 100 років історичним подіям, що стали для України, без перебільшення, доленосними і сьогодні можуть вважатися важливими кроками в її сучасному державотворенні. Це — підписання у 1918 році в Бресті делегацією Центральної Ради мирного договору, що дістав назву Брестського, за яким український провід отримав від Центральних держав військовоу допомогу. У лютому того року між Німеччиною, Австро-Угорщиною та Україною було укладено військовоу конвенцію, згідно з якою іноземні армії допомагали українським частинам визволяти території УНР від військ більшовицької Росії. Цікаво, що, об'єктивно осмислюючи сьогодні історію Української революції 1917–1921 років, ми обов'язково зважатимемо на деякі аспекти в умовах підписання Брест-Литовського мирного договору та обставини, за яких українцям довелося звертатися до західних партнерів. Як і відзначимо неоднозначну оцінку таких подій тодішнього суспільства, що було предметом дискусій істориків різних ідеологічних напрямів упродовж багатьох десятиліть. Але не менш цікаво, що події столітньої давності дуже нагадують сьогоднішні, демонструючи, за великим рахунком, незавершеність цієї доленосної для українського державотворення теми, а отже і її актуальність. Як і чому діяла в той час українська дипломатія, що стало передумовою підписання Брест-Литовського мирного договору та військової конвенції з Центральними державами, завдяки яким Україна вийшла на міжнародну арену і стала учасником геополітичних подій?

Причини, що спонукали провід Центральної Ради укласти військовоу

Грушевський М. Люстрована історія України.
viam.org.ua/uk/802:

Матеріали_Федора_Калиновича

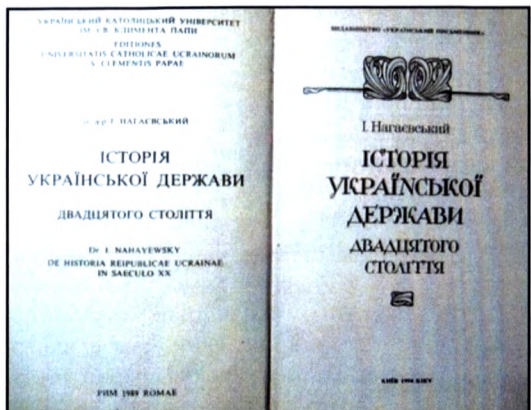

Ксерокопія перших двох сторінок Брест-Литовського мирного договору між Радянською Росією і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною, березень 1918 року
<https://pravoslavie.ru/111142.html>

конвенцію, найбільш детально проаналізував і подав М. Грушевський у праці «Люстрована історія України» 1921 року. По-перше, він зауважив, що усвідомлював негативну реакцію на запрошення німецьких та австро-угорських військ в Україну, але альтернативи не було: «З різних поглядів се не була приємна перспектива. Було в високій мірі небезпечно, при такім стані України, впускати на її територію чужоземне військо... що дасть привід до агітації проти Центральної Ради з різних сторін... Але з другого боку, було б у високій мірі небезпечним зіставати Україну на довший час у власти більшовицької анархії», — наголошував він.¹

П. Христюк, відмічаючи певні негативні наслідки вступу німецько-австрійських військ в Україну, підкреслював тимчасовість такої операції: «Німці здержаться від втручання у внутрішні справи республіки, а тим часом буде утворено свою армію, після чого міне потреба в німецьких військах і вони будуть швидко виведені з України».²

Змістовна інформація про те, як дійшло до укладення угоди про військову допомогу Україні та роль у цьому дипломатичної делегації під проводом О. Севрюка,

Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття.
<https://www.olx.ua/obyavlenie/nagavskiy-storya-ukrainsko-derzhavi-dvadsyatogo-stoltya-IDpeW9g.html#derzhavi-dvadsyatogo-stoltya/>

Дорошенко П. Історія України, 1917-1923 рр.
Том 1. Доба Центральної Ради,
том 2. Гетьманська Держава, 1918 року
<http://elibr.nplu.org/object.html?id=8731>

міститься у праці **І. Нагаєвського** «Історія української держави двадцятого століття». Автор подає і високо цінує її звернення до населення Німеччини та Австро-Угорщини. «Звернення» наших молодих дипломатів, співтворців новітньої Української держави, які достойно боронили самостійність України в час переговорів у Бресті, — писав автор, — залишаться назавжди одною з найдорожчих і найцінніших пам'яток історії України».³

Аналіз причини звернення проводу України по військову допомогу, перебіг подій щодо визволення краю від більшовиків, реакція різних прошарків українського населення, його взаємовідносини з німецьким і австрійським командуванням міститься у двотомній «Історії України 1917–1923 рр.» **Д. Дорошенка**. До речі, він звертав увагу на важливу деталь угоди, як на ще не достатньо досліджену — від самого початку переговорів українська сторона наполягала, щоб основу військ вторгнення становили насамперед українські полки австрійської армії, яких було приблизно 20, та Легіон українських Січових Стрільців. Він подає звернення, по суті наказ України, учасника Брестських переговорів **М. Любинського** до українських вояків у таборах військовополонених у Австрії та Німеччині. (Зауважмо, що цей аспект детально досліджував лише львівський історик **І. Патер** у монографії «Союз визволення України».)⁴

Але в деяких працях тодішніх провідників України давалася і негативна, а часом нищівна оцінка цієї військової конвенції. Так, **В. Винниченко**, відомий діяч Центральної Ради, критикував ініціаторів угоди, в тому числі **М. Грушевського**, за легковірність, за те, що «українська влада повернулася на тяжких німецьких гарматах». Його підтримував **М. Шаповал**, вказуючи **М. Грушевському** та **В. Голубовичу** (голови уряду), що вони одноосібно приймали доленосні рішення, та ін.⁵

Радянська історіографія, обслуговуючи потреби комуністичного режиму в СРСР, зокрема висвітлюючи згадану подію, виходила з закладених ще **В. Леніним** у 1918 р. постулатів зі звинувачення «буржуазно-націоналістичної Центральної Ради» у зраді свого народу і змові з «німецькими імперіалістами».⁶ Цю тезу обґрунтували у своїх працях такі історики радянської України, як **А. Лихолат**, **М. Супруненко**, **Ю. Белан** та ін.

Зокрема **Ю. Белан** стверджував: «Вигнана з України повставшим проти неї

В. Винниченко

I. Дацків. Перший мир у світовій війні 1914–1918 рр.

українським народом контрреволюційна Центральна Рада... підписала з німецькими імперіалістами договір, за яким запросила їх на боротьбу з українськими робітниками і селянами. Відповідно до угоди, німці зобов'язалися повалити радянську владу на Україні».⁷

М. Супруненко відтворює велику роботу Леніна, який надсилав в Україну війська і вимагав від військового командування чинити опір «німецько-гайдамацьким» частинам, будь-що зберегти радянську владу в Україні.⁸ А. Лихолат дотримувався тієї ж точки зору, а через усі його праці червоною ниткою проходила теза про змову «українських буржуазних націоналістів» із німцями, що були маріонетками, і лише аби «прикрити військову окупацію України, німецькі імперіалісти інспірували офіційне звернення Центральної Ради до урядів Німеччини і Австро-Угорщини з проханнями про «допомогу» у справі боротьби з більшовиками».⁹

У контексті досліджуваної проблематики слід звернути увагу на погляди сучасних

українських дослідників, які дістали широкі можливості для об'єктивного відтворення багатьох суперечливих подій з минулого України. Помітним творчим доробком з історії Брестського мирного договору та його наслідків сьогодні відзначаються В. Верстюк, Д. Веденєєв, Д. Будков, І. Дацків, М. Держалюк, В. Литвин, Ю. Павленко, Ю. Храмов, І. Патер, О. Патер, О. Рубльов і О. Реєнт, В. Солдатенков, Я. Тинченко, а також колектив авторів монументального збірника документів і матеріалів у двох томах «Українська Центральна Рада».¹⁰ За допомогою архівних документів, досі не доступних закордонних видань, насамперед українського зарубіжжя, мемуарно-історичних праць колишніх активних діячів Української революції та науково-історичних досліджень сучасним історикам вдалося висвітлити чимало замовчуваних або брутально фальсифікованих подій, зокрема пов'язаних із Брестськими угодами. Щоправда, низку аспектів ще вивчено не досить ґрунтовно. Серед них — військова конвенція від 12 лютого 1918 р., втілення її у

Карта України 1918 р. Зелений цвіт — німецький і угорський протекторат, жовтий цвіт — УНР, жовтий колір на Дону — козаки які мали підтримку німців, Крим — незалежна політика від Німеччини. Червоні стрілки — просування німецьких військ, зелені стрілки — просування румунських військ

https://www.liveinternet.ru/users/hecate_in_ua/post235951966/

життя та подальші наслідки, про що зараз і йдеться.

Ситуація, що склалася в Україні наприкінці січня 1918 р., була катастрофічна. Створений за наказом В. Леніна Український фронт на чолі з В. Антоновим-Овсієнком, а з 19 січня 1918 р. — Ю. Коцюбинським, вступив в Україну. Наступ вели три угруповання під командуванням: С. Кудинського — із Брянська на Конотоп, Р. Берзіна — з Гомеля на Бахмач, М. Муравйова — із Харкова на Полтаву — Київ (цей наступ вважався головним).

17 січня за наказом Москви з цих угруповань було створено три армії: 1-ша під командуванням полковника царської армії О. Єгорова у складі харківських, донецьких червоногвардійців та загону чорноморських моряків з бронепотягом А. Полупанова (загалом майже 3 тис. вояків), яка вела наступ через Яготин на Київ; 2-га армія — під командуванням Р. Берзіна, у складі якої були московські, петроградські, мінські та інші російські загоны і частини Червоної гвардії і яка наступала на Київ через Ніжин (її загальна чисельність становила майже 4 тис. багнетів); 3-тя армія на чолі з С. Кудинським складалася із брянських і курських червоногвардійських частин й дістала наказ на тисячу вояків. Група М. Муравйова — майже 4 тис. вояків — рухалася на столицю з Харкова. За підрахунками генерала УНР О. Удовиченка, загальна чисельність усіх військ, спрямованих у наступ на Україну, становила 35–40 тис. бійців, причому половина з них — інших національностей, але здебільшого росіяни.¹¹

Безпосередньо на Київ вели наступ більшовицькі війська чисельністю щонайменше 16 тис. вояків, тоді як захисників української столиці, як вважав О. Удовиченко, було приблизно 3 тис. А ось київський дослідник воєнної історії України **Я. Тинченко**, посилаючись на архівні документи, стверджує, що у Києві наприкінці січня було 1940 багнетів і три бронемашини, яким довелося вступити у вуличні бої, розв'язані повстанням більшовиків під час наближення більшовицьких військ. Це повстання ще більше загострило ситуацію на фронті і вкрай ускладнило становище Центральної Ради. Загальна кількість більшовицьких повстанців у Києві становила майже 2 тис. багнетів.¹²

Ведучи бойові дії, більшовицькі війська і повстанці у Києві прагнули якомога швидше

захопити столицю України. Це було пов'язано з мирними переговорами у Бресті. 18 січня голова радянської дипломатичної делегації в Бресті домігся перерви у роботі конференції на 10 днів, розраховуючи, що до 29 січня Київ буде взято й таким чином ліквідовано владу Центральної Ради. Тоді її делегацію у Бресті можна буде усунути, а на її місці з'явиться делегація маріонеткового радянського уряду, створеного у Харкові на чолі з Ю. Медведєвим. 3-го, а згодом 7-го лютого Л. Троцький поінформував представників Центральних держав, що Центральна Рада припинила своє існування, а Київ — у руках радянських військ. Проте 9 лютого мирний договір України з країнами Четверного союзу було підписано. Відтак УНР попросила про допомогу для визволення України від більшовицької окупації.

У зверненні до українського народу Рада міністрів наголошувала:

«Проголосивши 9 січня 1918 р. в своєму 4 Універсалі Українську Народну Республіку державою самостійною, ні від кого не залежною, Українська Центральна Рада

Четвертий Універсал Української Центральної Ради https://uk.wikipedia.org/wiki/Четвертий_Універсал_Української_Центральної_Ради

М. Порш

О. Чернін

С. Ткаченко

27 січня замирила з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною, положила кінець війні, здобула для трудячого люду мир демократичний без всяких анексій та контрибуцій.

Цього миру домагався працюючий люд України вже давно. І Українська Центральна Рада вволила його державну волю, не дивлячись на те, що Сівіт народних комісарів з Петрограда з усієї сили перешкоджав українському урядові, Раді народних міністрів заключити мир і дати тим змогу робітникам та селянам стати до спокійної роботи на нивах та фабриках, заводах і майстернях.

Не маючи сам змоги здобути для Росії доброго миру з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною, Петроградський Сівіт народних комісарів рішив не допустити й Українську Народну Республіку до заключення миру.

Безсовісною брехнею та нечесними наклепами на Центральну раду цей Сівіт народних комісарів хтів посяти недовір'я серед українського народу до Ради і тим загальмувати справу миру.

Коли з цього нічого не вишло, коли трудящий люд, робітники, селяни, солдати та матроси через своїх депутатів заявили про своє довір'я до Ради, тоді Сівіт народних комісарів послав своїх красногвардійців, запаморочених солдатів та матросів з Московщини на Україну, щоб збройною силою скинути український уряд, а Україну знову вернути в московську неволю,

зламати справу миру та знищити добробут українського народу.

Користуючись з того, що царське правительство і правительство Керенського під час війни кидали наших вояків на далеку північ, а на Україну насилали хмари вояків-чужинців, Сівіт народних комісарів, котрий так голосно і лицемірно заявляв про кінець війни та мир між трудящими людьми всіх народів, почав збройною силою грабувати Україну, вивозити силоміць з нашої землі хліб, цукор, вугіль, паровози, вагони і всяке народне майно, а особливо величезне майно військове, на Московщину.

Рада народних міністрів покликала весь український народ до рішучої боротьби, боротьби збройної з петроградськими насильниками, з Сівітом народних комісарів, з бандами грабіжників з Московщини.

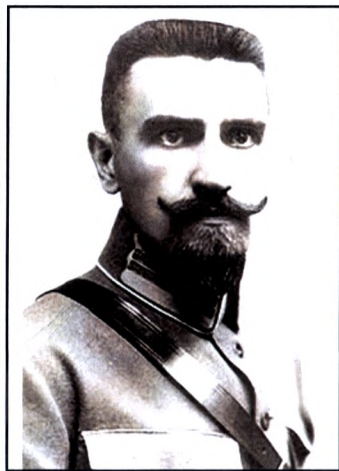
Але для того, щоб швидше покласти кінець грабуванню України, щоб швидше приступити після укладення миру до переведення земельного закону і закону про поліпшення долі робітництва, Рада народних міністрів прийняла військову допомогу від нині дружніх держав — Німеччини та Австро-Угорщини. На Україну, для допомоги українським козакам, котрі зараз б'ються з ватагами великоросів-красногвардійців та солдатів, йдуть дивізія українців полонених, українці-січові стрільці з Галичини та німецькі війська. Вони йдуть на Україну для того, щоб знищити нелад та безладдя та завести спокій та добрий лад на нашій землі, для того, щоб дати змогу Раді

Ф. Черник

Р. Дашкевич

І. Чмола

народних міністрів творити велике діло — будувати самостійну Українську Народну Республіку, державу всього працюючого люду України. Вони будуть тільки допомагати тим нашим козакам, котрі завзято боронять нашу державу, землю і волю на Україні від збройного нападу російського правительства, Совіта народних комісарів, котрі так само, як і за царів, хочуть, щоб Україна опинилася під владою московських капіталістів, щоб Московщина живилася працею та багатствами українського народу. Ці війська, дружні нам, будуть битися з ворогами Української Народної Республіки під проводом польового штабу нашої держави.

Допомагаючи українському урядові в його боротьбі з насильниками та грабіжниками, ці війська не мають ніяких ворожих нам намірів, бо Німеччина і Австро-Угорщина також мають велику потребу, щоб на Україні настав добрий лад і спокійна праця трудячого люду. Адже ж тільки при доброму ладові на Україні можна буде налаштувати скоро торговельні зносини та обмін товарами між нашою державою та державами, з котрими замирено 27 січня. Тому Рада народних міністрів закликає весь український народ негайно ставати до мирної праці, до боротьби з безладдям». ¹³

Вперше питання про необхідність і невідкладність військової допомоги з боку Німеччини розглядалося на засіданні Ради Народних Міністрів 30 січня 1918 р. На ньому генеральний секретар судових

справ **Михайло Ткаченко** оголосив інформацію про хід переговорів української дипломатичної делегації у Бресті. Вони були досить сприятливими для учасників засідання: у результаті наполегливої активної діяльності дипломатів конференція визнала після проголошення 22 січня Четвертого Універсалу українську делегацію самостійною і повноважним представником незалежної Української Республіки. Водночас голова пленарного засідання австрійський міністр закордонних справ **Оттокар Чернін** сказав, що учасники конференції визнають Україну «самостійною, вільною, суверенною державою, яка є в стані укладати самостійні міжнародні договори». Генеральний секретар військових справ **Микола Порш** окреслив важке становище УНР в результаті агресії з боку більшовицької Росії, заявив, що «бажана б була допомога військом з боку Центральних держав, по можливості українськими полками, а також технічна допомога». ¹⁴ Пропозицію надіслати до Бреста згоду на військову допомогу німців було схвалено майже одностайно.

Треба сказати, що пропозиція М. Порша про допомогу УНР саме українськими частинами базувалася на тому, що в австрійських і німецьких таборах військовополонених серед 2,9 млн була значна частина українців, які заходами Союзу визволення України були у 1917 р. сконцентровані в окремі табори Фрайштадт, Раштадт, Зальцведель та ін. Наприклад, у Фрайштадті було приблизно 30 тис., у Зальцведелі і Вецлярі — 50 тис.

українських бранців. На конференції за участю представників головних таборів у вересні 1917 року українці підтримували Центральну Раду і висловлювали бажання якнайшвидше повернутися до України і взяти участь в обороні її незалежності.¹⁵

Окрім того, М. Порш та інші діячі Генерального секретаріату знали, що у складі австро-угорських військ є чимало так званих українських полків, де галичани переважали. За даними відомого військового історика з діаспори **Льва Шанковського**, лише піхотних було більш ніж два десятки. З них на українському напрямку діяли у 1917 р. 58-й Станіславський, 90-й Ярославський, 19-й Львівський, 89-й Городоцький, 35-й стрілецький Золочівський, 3-й кінний полк уланів, 11-та та 54-та польові гарматні бригади, а також окремі курені піхоти, кінні сотні, технічні і допоміжні частини.¹⁶

Щодо високої боєздатності галицьких і буковинських частин і підрозділів та відданості їх вояків українській справі М. Грушевський, М. Порш та інші лідери УНР переконалися на прикладі сформованого у Києві з військовополонених і біженців Галицько-Буковинського куреня Січових Стрільців. Його засновники **Є. Коновалець**, **Ф. Черник**, **Р. Дашкевич**, **І. Чмола** та інші — домоглися дозволу на формування окремої військової частини 13 листопада 1917 р. й звернулися з відозвою до співвітчизників. У ній наголошувалося: «Ми, галицькі, буковинські і угорські українці, сини єдиного українського народу, в цей

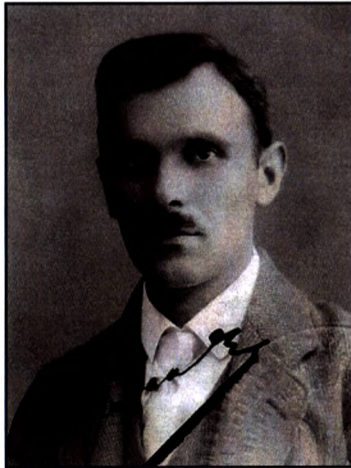
важкий час, почувавши свою відповідальність перед будучими поколіннями, не можемо бути тільки глядачами, а повинні взяти якнайдіяльнішу участь у творенні нового ладу на Україні і в закріпленні тих всіх свобод, які виборов собі український народ. Сповняючи цей наш святий обов'язок, ми повинні створити таку силу, яка змогла б допомогти українському народові здобути і закріпити все те, що було проголошено у Третім Універсалі. В порозумінні і за згодою Генерального військового секретаріату — Головна Рада Галицьких, Буковинських і Угорських українців приступає до переведення організації військових частей».¹⁷

На початку січня Окремий галицько-буковинський курінь Січових Стрільців, який невдовзі очолив Є. Коновалець, мав понад 600 багнетів й швидко набирив сили і боєздатності. Саме йому М. Грушевський доручив у неспокійному Києві та у час наближення до столиці більшовицьких військ охорону Центральної Ради та свою особисту. Січові Стрільці стали основною силою, яка розгромила більшовицьке повстання у столиці наприкінці січня – на початку лютого 1918 р. Зауважмо, що вже наприкінці 1918 р. ця частина переросла у дивізію, потім — корпус і відіграла важливу роль у війні УНР за незалежність 1918–1919 рр.

1(13) лютого 1918 р. на засіданні Малої Ради під головуванням М. Грушевського розглядалося питання про ратифікацію мирного договору України з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною та

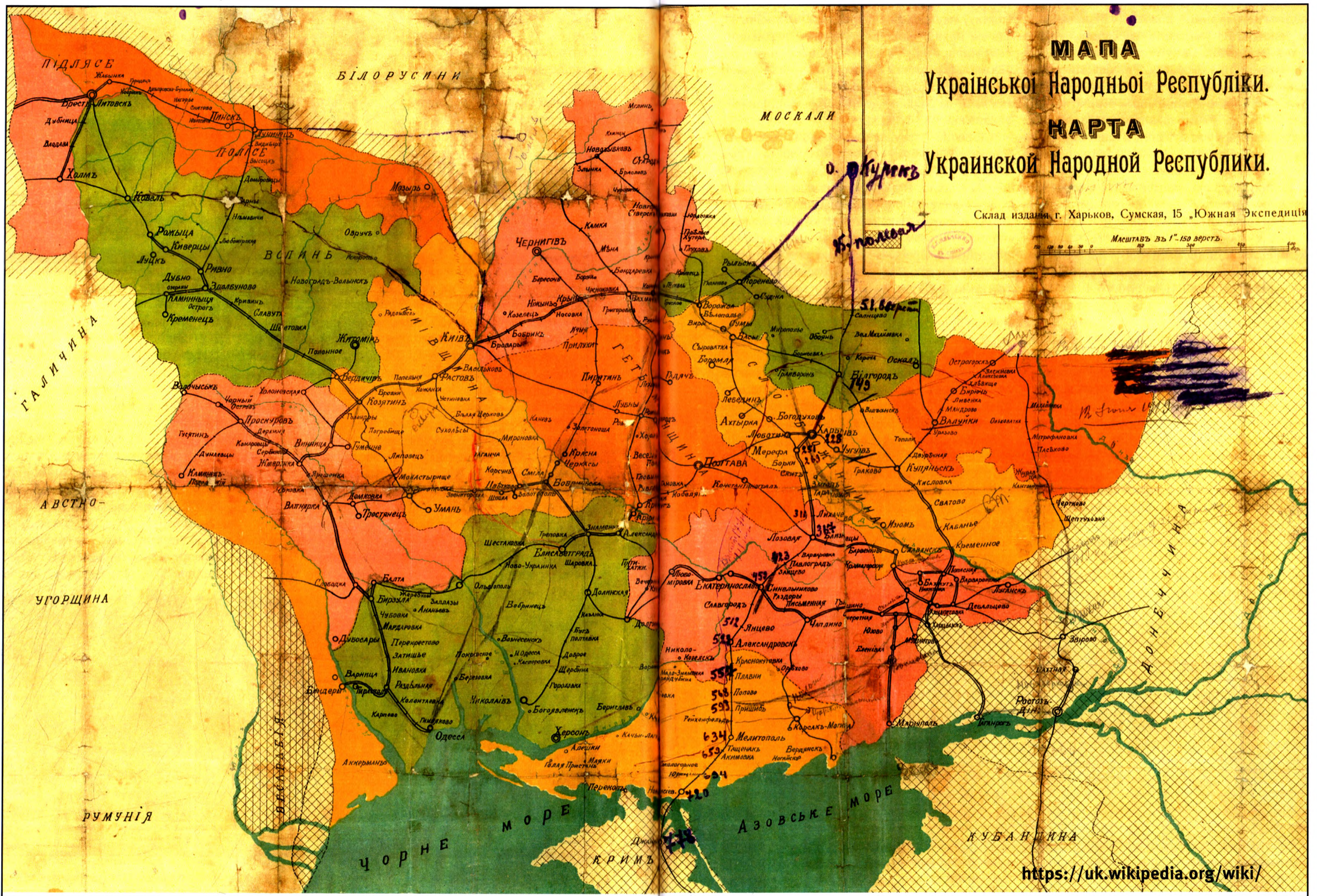
О. Севрюк

О. Жуковський

П. Христюк

<https://uk.wikipedia.org/wiki/>

Болгарією, тобто надання права урядові підписати мирний договір. Відповідаючи на запитання учасників засідання, голова уряду **Всеволод Голубович** повідомив, що переговори про надання Україні військової допомоги тривають і за тиждень питання буде остаточно вирішено. Причому він зазначив, що «військова допомога не буде мати характеру вмішування в наші внутрішні справи». Голова уряду запропонував Малій Раді дати дозвіл на підписання цих та інших угод, які «впливають з мирового договору з Центральними державами від дня 27 січня (9 лютого) 1918 р.».¹⁸

Після цього 5 лютого голова української дипломатичної делегації в Бресті **Олександр Севрюк** звернувся до представників Німеччини і Австро-Угорщини з проханням «подати Українській Народній Республіці оружну поміч проти наступу більшовицьких сил на Україну». Якщо військова допомога з боку вказаних держав буде надана, українська делегація готова підписати від імені УНР мирний договір. Посол Австро-Угорщини **Фрідріх фон Візнер** зробив у відповідь таку заяву: «Зложено з української сторони прохання про збройну допомогу буде прийнято союзниками. Австро-угорські військові сили, які будуть з їх теперішніх становищ вислані в область Української Народної Республіки, будуть повернуті назад на їх сьогоднішнє становище, як тільки правительством Ради заявить про се своє бажання».¹⁹

Проблема надання військової допомоги Центральними державами Україні була предметом детального обговорення 8–9 лютого Радою Народних Міністрів. Виконуючий обов'язки військового міністра **Олександр Жуковський** (полковник російської армії — **Авт.**) доповідав, що встановив зв'язок з командиром німецької дивізії на Волині, який готується до наступу у напрямку Дубно — Рівне — Чорторийськ — Луїнець. О. Жуковський запропонував німцям напрямом Гомель — Куп'янськ — Дебальцеве, щоб відрізати більшовиків від України. Водночас наявні українські військові сили, загалом 2 тис. багнетів, частини генерала **Костянтина Прісовського** та Гайдамацький Кіш Слободської України **Симона Пеглори**, курінь Січових Стрільців **Євгена Коновальця** будуть вести наступ на Київ спільно з іншими військами німців. Було

вирішено також до кожної німецької частини (полку) надіслати перекладачів. Відзначимо, що на нараді один із впливових державних секретарів, лідер партії соціалістів-есерів **Павло Христюк** виступив проти участі німецьких військ у визволенні України. «Ми прохали на Україну не німців, а галичан», — заявив він.²⁰

Доречно зауважити, що військова допомога з боку Австро-Угорщини була сприйнята українським політичним проводом неоднозначно. Це питання викликало досить гострі дискусії, у т. ч. на засіданнях уряду УНР. В. Голубович змушений був розглянути його окремо, зокрема чи запрошувала українська делегація у Бресті австро-угорські війська і на яких умовах. Учасник переговорів у Бресті **Микола Левитський** підтвердив, що така пропозиція з боку українців була, але «військо повинно було бути по складу своєму українським». Голова делегації О. Севрюк підтвердив, що «мирною делегацією було запрошено австрійське військо і що навіть є постанова, на основі якої австрійське військо за згодою українського уряду буде виведено з території України». На це **Дмитро Левицький** (галичанин) рішуче наголосив, щоб «з складу австрійського війська було забрано німців, мадярів і поляків, позаяк ми просили стрільців-українців». Цікаво, що щодо німців не було жодних заперечень. Генеральний секретар судових справ **Михайло Ткаченко** зазначав, що оскільки на малочисельне українське військо покластися не можна, визволити Україну можна лише за допомогою німецьких військ. Подібну точку зору висловили М. Порш, О. Жуковський та інші. Водночас усі учасники вимагали негайно приступити до формування власної української армії. О. Жуковський оприлюднив план створення восьми (за кількістю губерній) армійських корпусів, старшинських шкіл та призову до армії на основі обов'язкової військової повинності.²¹

Керівництво УНР усвідомлювало, що вступ на територію України німецько-австрійських військ може неоднозначно сприйматися суспільством. Тому було ухвалено звернутися до населення зі спеціальною відозвою. Генеральний секретар пошт і телеграфу **Григорій Сидоренко** на засіданні 9 лютого 1918 р. запропонував у відозві наголосити, що «німці тільки допомагають нам військом без всяких обов'язків, замінюють українську

армію, що німці прийшли по своєму почину, щоб забезпечити справу миру».²²

10 лютого 1918 р. було оприлюднено відозву «До всієї людності Української Народної Республіки», у якій, насамперед, відзначалося, що Україна уклала у Бресті мирний договір з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною, «положила кінець війні, здобула для трудящого люду мир». Проте Раднарком кинув проти України своє військо, щоб «силою скинути український уряд, а Україну знову вернути в московську неволю».

Таким чином, «щоб припинити руйну краю, щоб заховати людність від розстрілу, знущання та грабунку, Українське Правительство через свою мирову делегацію звернулося 12 лютого с. р. до німецького народу за допомогою проти грабіжників. Німецький народ згодився допомогти нашому народові й вислав на Україну війська». Уряд УНР сповіщав населення, що австрійсько-німецькі війська не втручаються у внутрішні справи республіки, а після її звільнення покинуть Україну.

Радянська історіографія висвітлювала військову конвенцію України з Німеччиною та Австро-Угорщиною і прохання про збройну допомогу зі своїх ідеологічних позицій.

«Буржуазно-націоналістична Центральна Рада, — писали автори 10-томної «Історії Української РСР», — щоб відновити і утримати свою владу, а також замаскувати загарбницькі плани німецьких і австро-угорських імперіалістів, спеціальним зверненням до кайзерівської Німеччини покликала її війська на Україну». Вони

зазначали, що 19 лютого Німеччина скерувала в Україну 21 піхотну, 2 кінні дивізії та кінну бригаду, а з 27 лютого Австро-Угорщина — 8 піхотних і 2 кінні дивізії. Загальна кількість військ вторгнення становила 450 тис. вояків.

Безумовно, вони не згадували, що у складі австро-угорських військ вступив в Україну Легіон Українських Січових Стрільців, а частини Запорізької дивізії генерала О. Натіва, гайдамаків С. Петлюри та Січовиків Є. Коновальця називали «недобитками Центральної Ради».²³

Документи свідчать, що, незважаючи на потужні сили більшовицької Росії в Україні, німецький генеральний штаб виділив спочатку для операцій невелику групу. О. Севрюк доповідав урядові, що німецькі війська мали намір зайняти лише північну частину України зі столицею. Тому для наступу передбачалося планом і було спочатку використано шість піхотних дивізій, з них чотири у напрямку на Київ, одну — на Луїнець і ще одну — на Одесу. Проте військовий міністр О. Жуковський заявив членам уряду, що українського війська дуже мало й слід домовитися з німецьким командуванням продовжити операції на Лівобережній Україні, у т. ч. на території Донеччини, що і було схвалено. Отже, поступово кількість німецьких військ в Україні збільшувалася.²⁴

Таким чином, з 19 лютого у напрямку Київ — Полтава — Харків — Донбас розгорнула наступ німецька група армій генерала-полковника **Олександра фон Лінзінгена**, яка загалом мала 20 піхотних і п'ять кінних дивізій. Її

В. Бронський

П. Болбочан

В. Сікевич

війська без перешкод з боку більшовиків, які при наближенні супротивника відступали без будь-якого серйозного опору, рухалися звичайно в залізничних ешелонах у напрямку на Київ. 27 лютого передові частини німців увійшли у район Житомир — Бердичів, де об'єдналися з частинами українського війська. За підрахунками київського військового історика Я. Тинченка, тоді у цьому районі зосередилися Запорізька бригада полковника **Костянтина Прісовського** (2,75–3 тис. багнетів і 100 шабель), одна бригада полковника **Наума Никоніва**, рештки Одеської гайдамацької дивізії, броньовий дивізіон, кілька гарматних батарей, які в авангарді німецьких військ рушили на Київ. Саме вони вели зустрічні бої з більшовиками, зокрема частинами В. Кіквідзе. Із району Сарн, де перебувала Центральна Рада та уряд УНР, група українських військ, об'єднавшись із німецькими передовими частинами, 20 лютого розгорнула успішний наступ на Київ. Координував бойові дії українських військ з німецькими представник при штабі німецького фронту генерал **В'ячеслав Бронський**.²⁵

У ніч на 2 березня 1918 р. підрозділи Запорізької бригади, Гайдамацького Коша та Січових Стрільців першими вступили на бруківку Києва. Наступного дня в столицю вступили німецькі частини.

Після перегрупувань українських військових сил у Києві від 6 березня спільно з німецькими дивізіями вони продовжили звільнення Лівобережної України. 6 квітня група військ, ядром якої була Запорозька дивізія, зайняла Харків, там вона реорганізована у Запорізький корпус полковника **Петра Болбочана**. 10 квітня за наказом військового міністра О. Жуковського частина корпусу під командуванням П. Болбочана без погодження плану з німцями рушила на Крим, а група полковника **Володимира Сікевича** — на Донбас. 25 квітня було зайнято Сімферополь, а група В. Сікевича до кінця квітня оволоділа Слобожанщиною і Донбасом. Німецькі частини, які рухалися за українцями, безперечно, надавали здебільшого моральну допомогу, наводили страх на більшовицьке військо, суттєво деморалізували його, а це полегшувало справу повного визволення України.

Повернувшись до Києва, уряд УНР продовжив державотворчу діяльність,

насамперед розбудову національного війська, яку, щоправда, німці гальмували. Було встановлено стосунки з новим командувачем німецькими військами в Україні генералом-фельдмаршалом **Германом фон Ейхгорном**, який 31 березня очолив групу армій «Київ».

Ще у Бресті під час підписання мирного договору та додаткових угод, зокрема щодо надання військової допомоги Німеччиною і Австро-Угорщиною, Відень не виявляв бажання брати участь у військових операціях. Офіційні кола Австро-Угорщини усвідомлювали, що участь у відновленні української державності в Наддніпрянщині може привести до зростання сепаратистських настроїв серед українців Галичини, Буковини, Закарпаття та й інших народів імперії. Коли німецькі війська увійшли 19 лютого в Україну, австро-угорська армія до них не приєдналася. Хоча міністр закордонних справ О. Чернін і був прихильником та ініціатором підписання угод з Україною, однак приєднався до тактики Відня зволікання зі вступом його військ, щоб виторгувати поступки з боку УНР щодо Холмщини й Галичини на користь Польщі. Проте швидке просування німецьких дивізій вглиб України, багатої хлібом і взагалі продовольством, гостра потреба в них схилила Відень до походу власних військ. Військову операцію в Україні імператор Карл охарактеризував як «мирне проникнення на дружню територію». Справді, його війська не зустрічали серйозного опору, насамперед через те, що більшовицькі були сконцентровані в північній частині України, а австро-угорські частини діяли в південних напрямках Миколаєва, Херсона, Одеси, Вінниці.

27 лютого в Україну вступили австро-угорські війська на чолі з головнокомандувачем фельдмаршалом **Едуардом фон Бем-Ермолі**. За домовленістю з німцями і українцями, його війська наступали на Одесу вздовж залізниці Львів — Тернопіль — Жмеринка — Вапнярка — Одеса. Частини Червоної армії без боїв відступали на Олександрівськ (Запоріжжя) — Лозову — Донбас. Варто зауважити, що М. Грушевський напередодні наступу австро-угорських військ звертався до Відня з проханням надіслати в Україну формуцію Українських Січових Стрільців та регулярні українські

Східна Європа за німецьким планом після укладення Брестського миру
<https://man-with-dogs.dreamwidth.org/1020025.html?thread=6139769>

полки австрійської армії. «З огляду на велику цінність, яка виявилась за відділами галицьких Січових Стрільців, що організувалися на Україні з військовополонених і виселенців та віддавали важну послугу в боротьбі з більшовиками, — писав він, — дуже бажано було в даній хвилі дістати такі січові дружини в Австрії».²⁶

Отже, 27 лютого Легіон Українських Січових Стрільців перейшов Збруч й спільно з австрійськими частинами вступив у Кам'янець-Подільський. Але значна його частина — Вишкіл і Кіш (1–1,5 тис. січовиків) — залишалася в Галичині, і лише у червні австрійське командування дозволило їм прибути в Україну та з'єднатися з головними силами. Е. фон Бем-Ермолі знехтував проханнями Києва і надсилав в Україну насамперед мадярські, польські, австрійські частини. Другу половину березня Легіон УСС під командуванням отамана **Осипа Микитки** перебував у Одесі, згодом у квітні його перекинуто в район Олександрівська. Австрійське командування було незадоволене широкомасштабною пропагандистською та культурно-освітницькою діяльністю січовиків серед місцевого населення й відмовою від участі у реквізиціях. У жовтні 1918 р. воно повернуло січовиків на Буковину у район Чернівців.²⁷

Поряд з цим 19 лютого один із впливових воєначальників Німеччини, генерал піхоти **Еріх Людендорф**, який опрацював план операцій на сході, заявив міністрові закордонних справ **Ріхарду фон Кюльману**, що його війська й без участі Австро-Угорщини визволять Україну від більшовиків. Щоправда, операція планувалася лише до Києва й Дніпра. Але вже через тиждень операції генерал **Макс Гофман** (начальник штабу Головнокомандувача Східним фронтом Німеччини) повідомив Генеральний штаб, що Центральна Рада вважає необхідним продовжити операції на Лівобережжі, очистити район Донбасу, отже, слід збільшити кількість визначених німецьких військ. Тим більше, що німці розгортали також операції у напрямку Одеси навіть після того, як цей напрямок став австрійським сектором. Аналізуючи перші тижні операції німецько-австрійських військ в Україні, **О. Федюшин** зробив слушні висновки, що німці намагалися панувати в стосунках союзних військ з Україною, не збиралися давати свободу дій

австрійцям навіть у зоні їх окупації — на півдні. Вони також усіляко перешкоджали прямим австрійсько-українським контактам. Німецький кидок у бік Чорноморського узбережжя з наміром випередити австрійців у справі окупації Одеси призвів до гострого конфлікту, який загрожував австрійсько-німецькому союзу. Ускладнила взаємини також пропозиція Берліна призначити Верховним командувачем сил Центральних держав генерал-полковника **О. фон Лінзінгена**. Лише 28 березня вище військове командування обох держав самостійно поділило Україну на зони окупації. Німцям дісталася більша частина України з містами Київ, Харків, Чернігів, Полтава, Новочеркаськ, а також Таврія, Крим та порти Миколаїв, Ростов, Таганрог і Новоросійськ. Австрійці отримали Поділля, райони Херсона, Катеринослава і порт Маріуполя. Отже, «Австро-Угорщина була призведена до другорядної окупаційної держави», — робить висновок автор.²⁸

Варто зауважити, що командувачем союзних військ 31 березня 1918 р. було призначено генерала-фельдмаршала **Германа фон Ейхгорна**. Начальником штабу і командиром 1-го армійського корпусу став генерал-лейтенант **Вільгельм Гренер**, який перед від'їздом в Україну отримав від Гінденбурга і Людендорфа повноваження, що набагато перевищували його військові обов'язки. Він встановив тісні стосунки з послом у Києві **Альфонсом Муммом** і спільно з ним розв'язував питання виконання Центральною Радою прийнятих у Бресті зобов'язань, перш за все щодо поставок продовольства в Німеччину. Генерал В. Гренер був одним із активних ініціаторів усунення від влади Центральної Ради й впровадження гетьманату П. Скоропадського.²⁹

У зв'язку зі вступом німецько-австрійських військ на територію України на початку березня 1918 р. міністр внутрішніх справ **П. Христюк** надіслав до народних земських управ циркуляр, в якому наголошував: «27 січня 1918 р. Українська Народна Республіка заключила з Германією, Австро-Угорщиною, Турцією і Болгарією мир демократичний, гідний, справедливий, без анексії і контрибуцій. За допомогою наших полонених воєнків, зорганізованих у Германії і Австрії в корпуси, австрійських січових стрільців-галичан і германського

війська, наші вояки очищають Україну від насильників більшовиків. Заводиться лад і спокій в державі, утворюються умови, при яких органи місцевого самоврядування мають можливість приступити до упорядкування місцевого життя, до виконання великого і почесного обов'язку, який поклато на нього населення. Наказується всім міським, повітовим, волосним і сільським управам приступити негайно до енергійної творчої, планомірної праці по обслуговуванню потреб працюючого люду».³⁰

Таким чином, Брест-Литовський мирний договір між Українською Народною Республікою і Четверним союзом, укладений 9 лютого 1918 р., був першим значним зовнішньополітичним актом України і першим миром у світовій війні 1914–1918 рр. До укладення миру Центральну Раду спонукали не німецькі симпатії її лідерів, а об'єктивна внутрішня і зовнішньополітична ситуація, що склалася в цей час. Внутрішнє становище України вкрай погіршилося у зв'язку з більшовицькою навалою. Без зовнішньої підтримки Центральній Раді й українському урядові бракувало сил захищатися від більшовиків. Це ставило

під загрозу виконання умов Брестського договору УНР із Четверним союзом. Саме цим була зумовлена ініціатива німецької дипломатії, котра за урядовою інструкцією запропонувала українській делегації звернутися до Центральних держав по військову допомогу. Це врятувало тоді від загибелі Україну. Надзвичайно важливим досягненням варто визнати формування українських військових частин у таборах військовополонених у Німеччині та Австро-Угорщині. Згідно з домовленостями Німеччина надавала Україні фінансову допомогу та озброєння для українських піших дивізій й активно сприяла Союзу визволення України.

Брест-Литовський мирний договір, безперечно, був значним успіхом молодої української дипломатії. Він поклав початок міжнародно-правовому визнанню України як незалежної держави. Договір визначив долю більшовицької влади в Україні. І сьогодні під час російської агресії щодо нашої держави українські дипломати знову змушені за всіма канонами міжнародного права вести запеклу дипломатичну боротьбу з північним сусідом. Як це вже було сто років тому. ■

Література:

1. Грушевський М. Ілюстрована історія України. К., 1991 — С. 565.
2. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. Т. 3. Прага, 1921. С. 83.
3. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. К., 1994. С. 107.
4. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. Т. 1. Доба Центральної ради. Ужгород, 1923. Нью-Йорк, 1954. С. 333–339.
5. Винниченко В. Відродження нації. Ч. 2. Відень, 1920. С. 229–303.
6. Ленин В. И. ПСС. Т. 36. С. 200.
7. Белан Ю. Отечественная война украинского народа против немецких оккупантов в 1918 году. К., 1960. С. 78–79.
8. Супруненко Н. Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине. М., 1966. С. 26–31.
9. Лихолат А. Разгром националистической контрреволюции на Украине (1917–1922 гг.). М., 1954. С. 87.

10. Верстюк В. Українська Центральна Рада. К., 1997. 237 с. Веденеев Д., Будков Д. Юність української дипломатії. Становлення зовнішньополітичної служби в 1917–1923 роки. К.: КІС, 2006. 296 с. Веденеев Д. Дипломатична служба Української держави, 1917–1923 роки. К.: Нац. акад. СБУ, 2007. 261 с. Дацків І. Б. Брест 1918: європейський прорив України. Тернопіль: Астон, 2008. 254 с. Держалюк М. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 роках. К., 1998. 240 с. Литвин В. Україна: доба війн і революцій (1917–1920). К., 2003. 485 с. Павленко Ю. Українська державність у 1917–1919 рр. К., 1995. 262 с. Патер І. Союз визволення України. Проблеми державності і соборності. Львів, 2000. 344 с. Рубльов О., Реєнт О. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. К., 1999. 319 с. Солдатенков В. Українська революція: Історичний нарис. К., 1999. 973 с. Тинченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 – березень 1918). Київ-Львів, 1996. 371 с.

11. Тинченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 – березень 1918). Київ-Львів, 1996. С. 143–148.
12. Там само. — С. 234–235.
13. Робітнича газета. 1918. 2 березня.
14. ЦДАВО України. Ф. 3690. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 13 і зв.
15. Патер І. Союз визволення України. Проблеми державності і соборності. Львів, 2000. С. 293.
16. Шанковський Л. Українська армія у боротьбі за державність. Мюнхен, 1958. С. 88–103.
17. Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Львів, 1995. С. 222.
18. ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 1–2.
19. Дорошенко Д. Вказ. праця. С. 431–432.
20. ЦДАВО України. Ф. 3690. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 19 і зв.
21. Там само. Арк. 33–36.
22. Там само. Арк. 19.
23. История Украинской ССР. Т. 6. К., 1984. С. 310.
24. ЦДАВО України. Ф. 3690. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 34–36.
25. Там само. Арк. 13.
26. Грушевський М. Вказ. праця. С. 563.
27. Малешко Ф. Українські Січові Стрільці на Єлисаветградщині // За волю України. Історичний збірник УСС. Нью-Йорк, 1967. С. 208.
28. Федюшин О. Украинская революция. 1917–1918. Москва: Центрполиграф, 2007. С. 120–122.
29. Залесский К. А. Первая мировая война. Правители и военачальники. Биографический энциклопедический словарь. Москва, 2000. С. 336.
30. Нова Рада. 1918. 9 березня

Фотогалерея з підписання Брест-Литовського миру

У цій будівлі тривали перемовини і було підписано Брестський мирний договір
<http://www.istpravda.com.ua/articles/2018/02/16/152083/>

Під час переговорів у Брест-Литовську. Німецька й більшовицька делегації за столом переговорів. Справа серед радянських представників перший голова делегації Адольф Йоффе
<https://pravoslavie.ru/111142.html>

Перша фаза переговорів у Бресті
<https://pravoslavie.ru/111142.html>

Прибуття німецької делегації до Брест-Литовська
<https://pravoslavie.ru/111142.html>

Прибуття російської делегації
<https://pravoslavie.ru/111142.html>

Біля будівлі, в якій відбувалися переговори. Прибуває російська делегація
<http://www.istpravda.com.ua/articles/2018/02/16/152083/>

Делегація РСФР в Бресті-Литовському. Сидять зліва направо: Лев Каменєв, Адольф Йоффе, Анастасія Біценко. Стоять зліва направо: В. Липський, Стучка, Лев Троцький, Лев Карахан
<http://www.istpravda.com.ua/articles/2018/02/16/152083/>

Українська делегація в Бресті-Литовському. Зліва праворуч: Микола Любинський, Всеволод Голубович, Микола Левитський, Люссенті, Михайло Полозов і Олександр Севрюк.
<http://www.istpravda.com.ua/articles/2018/02/16/152083/>

In Brest Litowsk.
Mitglieder der Ukrainischen Delegation
im Gespräch mit deutschen Offizieren.

В Бресті - Литовському
Представники України в розмові
з німецькими офіцерами.

Представники Української Народної Республіки розмовляють з німецькими офіцерами
<http://www.istpravda.com.ua/articles/2018/02/16/152083/>

Підписання документів про перемир'я в Брест-Литовську
<https://pravoslavie.ru/111142.html>

*Der Friede mit der Ukraine.
Die Schlußsitzung in der Nacht vom 9. zum 10. Februar,
in der das Friedensprotokoll unterzeichnet wurde.*

Підписання Берестейської мирної угоди. До речі, схоже, фото хибно ідентифікували:
підписання угоди відбулося в ніч із 8 на 9 лютого, а не 9 на 10
<http://www.istpravda.com.ua/articles/2018/02/16/152083/>

Підписанти Берестейського мирного договору, зліва праворуч: німецький генерал Брінкманн, Микола Любинський, Микола Левитський, Олександр Севрюк, німецький генерал Макс Гофман, Сергій Остапенко.

<http://www.istpravda.com.ua/articles/2018/02/16/152083/>

Австро-угорські війська входять до Кам'янця-Подільського після підписання Берестейського миру

<http://www.istpravda.com.ua/articles/2018/02/16/152083/>

**Володимир
Грищин**

кандидат географічних наук

Політико-географічні
погляди Омеляна
Терлецького в
контексті подій та
геополітичних ідей
першої половини
XX століття

Цього року виповнюється 145 років від дня народження і 60 років від дня смерті Омеляна Терлецького — дуже цікавого вченого, який формально не досягнув академічних висот, однак своїм помітним науковим доробком і виразним українським державницьким спрямуванням привернув до себе велику увагу і, як колись, так і сьогодні, перебуває в полі зору багатьох дослідників. Учень Михайла Грушевського і Антоні Ремана, він зумів органічно поєднати в собі історичний та географічний підходи до аналізу актуальних політико-географічних процесів.

Творчість О. Терлецького припала на початок і першу половину XX століття, коли помітно активізувалася наукова думка та суспільні прагнення свідомої частини української інтелігенції щодо можливих перспектив суверенності та майбутності Української держави. Така активізація пояснювалась значними геополітичними зрушеннями внаслідок Першої світової війни, виникненням на світовій карті великого монстра СРСР, як спадкоємця Російської імперії, і першою за кілька століть можливістю (хоча й не реалізованою) створення незалежної Української держави. Саме тому в цей час заявили про себе українські дослідники, які своєю працею створили наукове підґрунтя суверенітету України, обґрунтували територіальне розташування її етнічних земель, показали історичну спадкоємність її державності і видатне місце

Омелян Терлецький

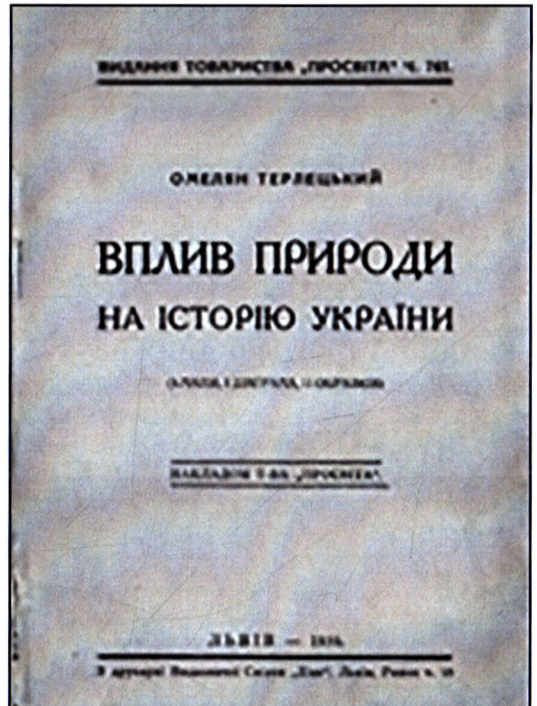
в історії Європи, зафіксували і розвинули культурно-цивілізаційні надбання народу.

У сузір'ї таких вчених можна назвати Михайла Грушевського, Михайла Драгоманова, Миколу Міхновського, Степана Рудницького, Григорія Величка, Мирона Кордубу, Юрія Липу, Івана Крип'якевича, Володимира Кубійовича і інших. До слова, на них особисто велике враження справила діяльність Івана Франка, Бориса Грінченка тощо. Кожен з цих вчених заслуговує на окрему наукову розвідку та публікації. Водночас деякі імена поки що залишаються невідомими або маловідомими для української і світової спільноти, тому сьогодні доречно згадати про О. Терлецького, який зробив свій унікальний внесок у скарбницю геополітичного усвідомлення українського народу. Як справжній інтелігент, він своєчасно виступив з розгорнутими науковими публікаціями на захист української ідентичності. І за університетською освітою, і за практичним спрямуванням вчений поєднав у собі два фахи — історію та географію, — що виявилось дуже цінним для його наукових досліджень, а геополітичні ідеї актуальні і в наш час, тому їх можна вважати інтелектуальним надбанням української науки.

Відомо, що паралельно з О. Терлецьким у цьому ж напрямку працювали інші вчені, серед яких особливо вирізняється Степан Рудницький³. До речі, головним у політико-географічному положенні України С. Рудницький вважає її відношення до головних шляхів світової торгівлі і шляхів політичної експансії великих держав. Для України, на його думку, важливим є не лише її сусідське чи регіональне положення, але також її положення глобальне. Зокрема, для сусідського положення — це межування з навколишніми країнами, для регіонального — знаходження України на південному сході Європи, для глобального положення — на стику цивілізацій між Європою, Азією і Африкою. І вчений звертає увагу, що політико-географічне положення держави — категорія історична, змінюється в часі і залежить від конкретних обставин, держав, які мають на неї вплив, воно має риси минулого, а також формує майбутнє положення держави. У політико-географічному положенні України С. Рудницький виділив його «близькосхідний аспект положення в північному заплілі Чорного моря, чим визначається найкоротший

шлях для експансії великих держав Європи в одних випадках на Балкани, в інших — на Закавказзя, Персію, Месопотамію, Азію». Зазначимо, що він вказував на невідповідність політико-географічного положення України щодо Росії, в чому ми переконувалися не один раз і майже ніколи не робили належних висновків...

Ось чому у згаданому аспекті найцікавішою вважається саме праця Омеляна Терлецького «Вплив природи на історію України»⁴, що видана у 1930 році.

Які її головні ідеї?

У першу чергу слід відзначити розуміння автором значимості поняття «положення». Ось що він, зокрема, пише⁴: «Географічне положення краю є найважливішим з усіх природних чинників для народу, який цей край замешкує. Україна положена в уміркованій смузі північної півкулі... яка є найкориснішою для розвитку культури й цивілізації, і тому саме в цій смузі повстали найдавніші культурні й цивілізаційні огнища». Щодо особливостей політико-географічного положення різних історичних державних утворень українського народу, то О. Терлецький зазначає наступне: «Усі наші держави, чи то Київська держава, чи то Галицько-Волинська, чи то держава з козацької доби, чи врешті найновіші наші

держави, що постали в 1917–1918 роках, усі вони були континентальними (сухопутними) державами». І далі: «Цей континентальний характер української території мав очевидячки свої наслідки. Першим і головним наслідком було те, що Україна все мала і має багато сусідів і то дуже різнородних». У сучасному розумінні політико-географічне положення держави — це сукупність її геопросторових відношень до політичних об'єктів, що знаходяться поза державою, але можуть впливати на її розвиток.

О. Терлецький в першу чергу виділяє серед наших сусідів Польщу, Московщину і «степовиків» зі Сходу. Щодо останніх він пише: «Давніх степовиків приборкано

і то головню українськими руками». Він правильно зауважує, що саме Україна стала тим «заборолом», який захистив від «степовиків» усю західноєвропейську цивілізацію⁵, і висловлює сподівання, щоб Україна «...зайняла дуже почетне місце між усіма народами світу».

З цього приводу слід усвідомити, що така повага до України сама не з'явиться. Але її можна напрацювати, якщо розкручувати в науковому, інформаційному і обов'язково в туристичному аспектах саме ті місця і події, що пов'язані з боротьбою нашого народу зі «степовиками». У наш час сусідами залишаються Білорусь, Молдова, Польща, Росія, Румунія, Словаччина, Угорщина.

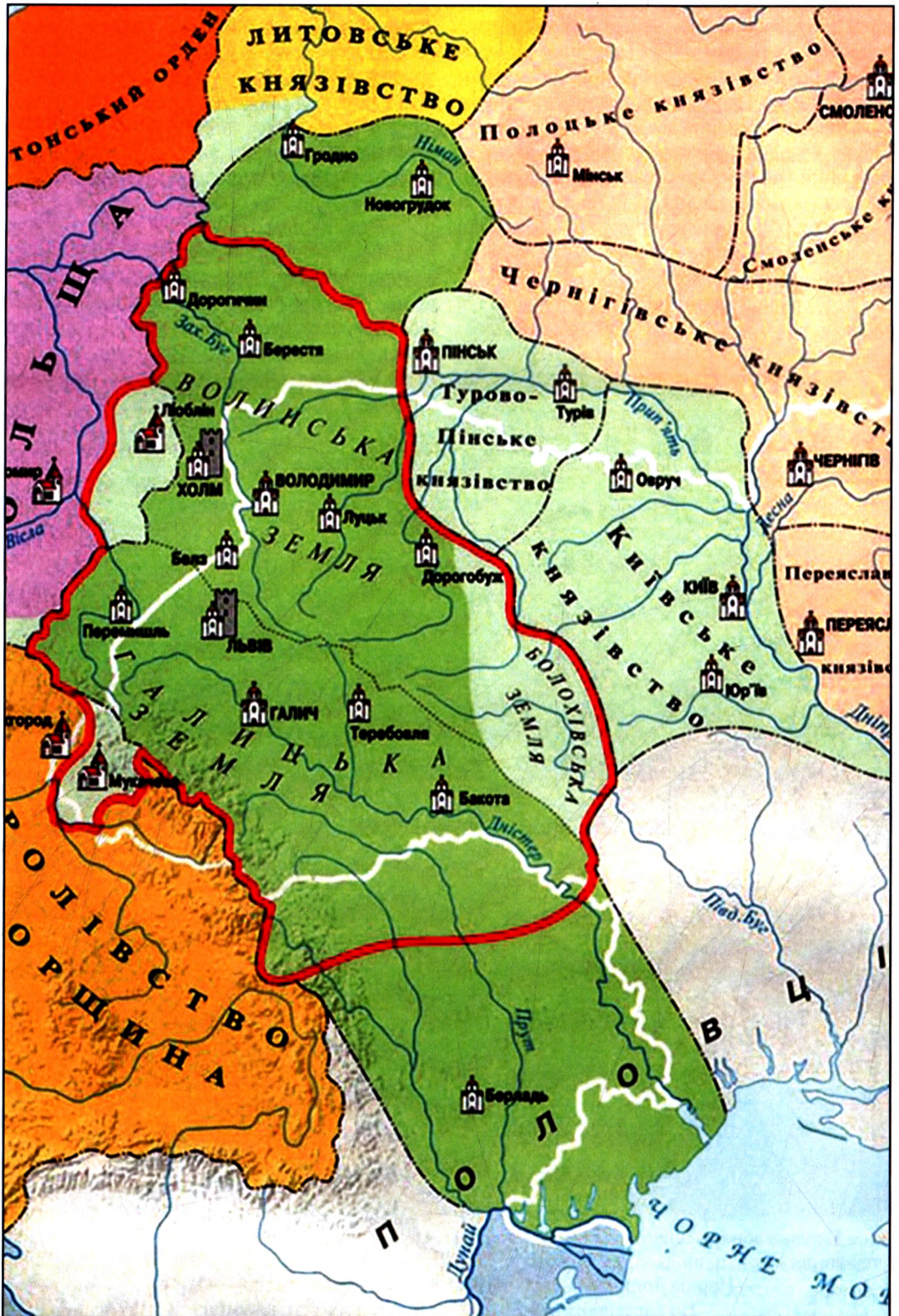

Україна або козацька земля. 1714, Аугсбург. Одна з найперших карт, на якій показані територія України як Козацької держави і винесено Київ. Це атлас Йоганна Батіста Гофмана.

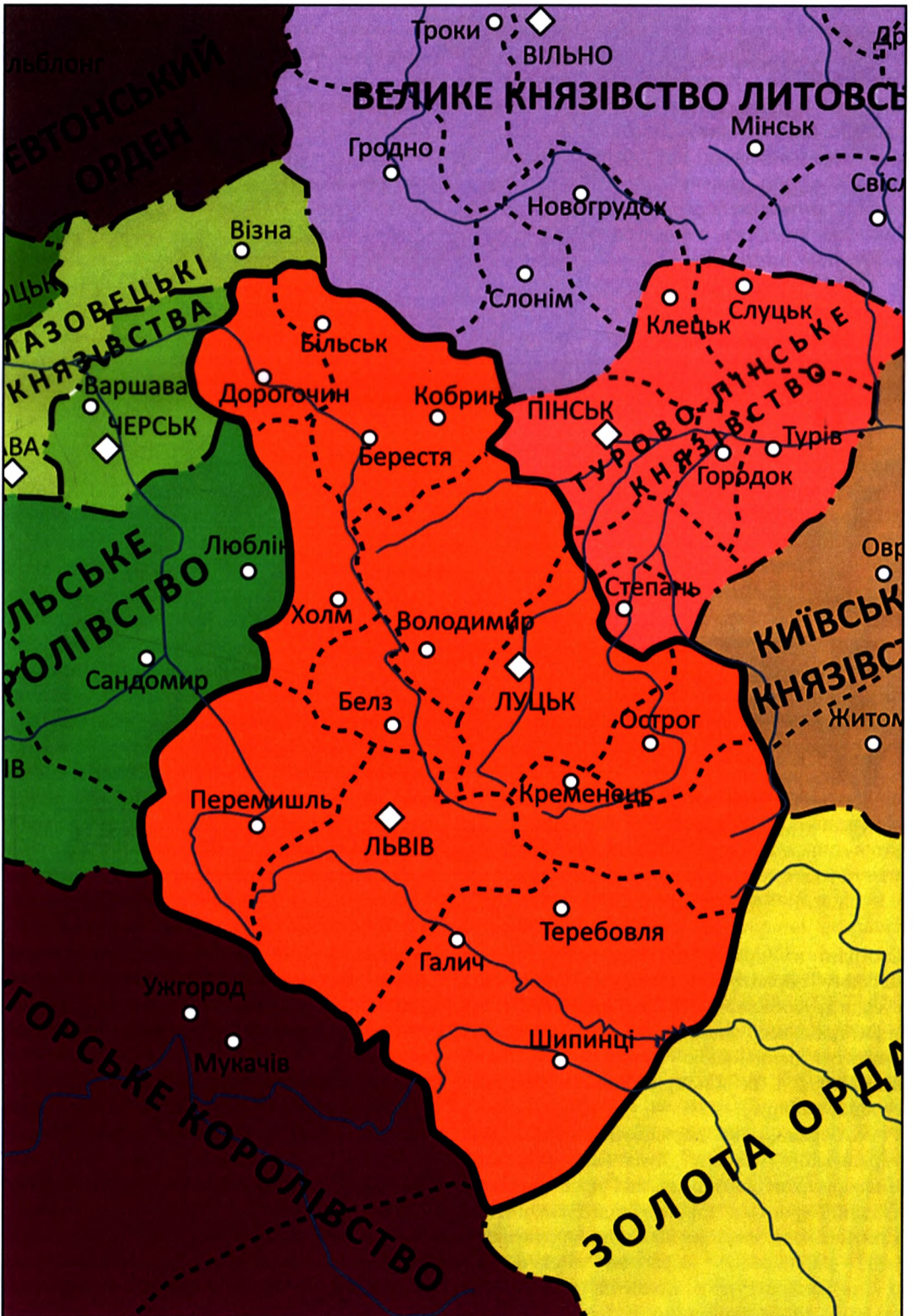
Перша його карта датується 1716 р., а цей екземпляр — 1744 р.

На карті зображені Іван Мазепа та його сподвижники

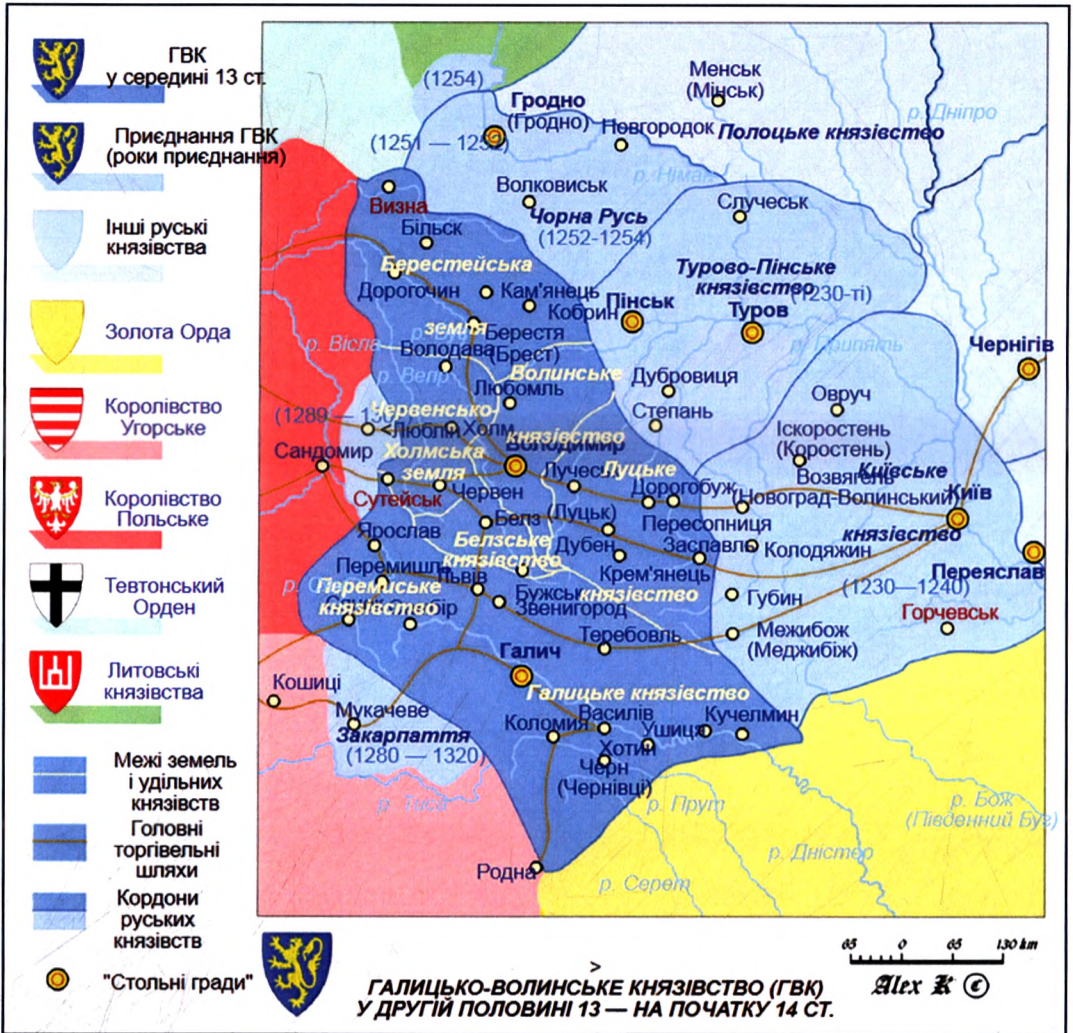
https://fraza.ua/interview/184953-ivan_kisil_istorija_arhivov_ukrainy_nachinalas_s_falshivok

Карта Галицько-Волинського князівства <http://history.ucoz.ua/photo/17-0-7-3>

Галицько-Волинське князівство за правління Юрія II Болеслава (1323–1340 рр.)
разом.укр/index.php/Галицько-Волинське_князівство

Галицько-Волинське князівство у другій половині XIII – на початку XIV ст.
<https://frolovchik.livejournal.com/235975.html>

Сьогодні в Україні сім сухопутних сусідів першого порядку і п'ятнадцять сухопутних сусідів другого порядку. Таку багатоманітність територіальних зв'язків в наш час можна вважати позитивною ознакою, бо вона забезпечує і їх альтернативність, і певну свободу вибору.

У Середні віки державотворча традиція українського народу була започаткована Київською державою, яка простягалась у Східній Європі від Чорного (тоді Руського, або Понтійського) моря на півдні до Балтійського (тоді Варязького) моря на півночі, від р. Сян на заході до р. Волга на сході. Ще на початку свого існування Київська держава зазнавала експансії з боку сусідніх держав, які претендували на володіння Східною Європою.

Їх приваблювали не тільки нові поселення, але й природні багатства нашого краю. Природними шляхами чужоземної експансії були річки Дніпро, Двіна, Волга, Каспійське море та інші.

О. Терлецький погоджувався з думкою І. Крип'якевича², що Галицько-Волинська держава була помітним геополітичним чинником в Європі та вітчизняній історії, оскільки: по-перше, вона успадкувала політичну традицію Київської держави, збагативши, розвинувши її у контексті тодішніх європейських політичних тенденцій; по-друге, позиція Галицько-Волинського князівства суттєво впливала на політичні процеси в Європі; по-третє, за своїм політичним становищем, територією,

політичною, економічною, військовою могутністю, рівнем культури вона була однією з найбільших держав й розвивалась на єдиній етнічній основі; по-четверте, у руслі тогочасних політичних традицій держава мала унормовану систему організацій влади; і, нарешті, по-п'яте, завдяки інтенсивним зносинам із Західною Європою вона уникла однобічної орієнтації на Візантію, непродуктивних азійських впливів.

Можна з упевненістю стверджувати, що розвиток Галицько-Волинської держави був пов'язаний з її географічним положенням: країна розміщувалася на шляху, що найкоротшою лінією з'єднував Балтійське море з Понтійським (Чорним), і після занепаду Києва перейняла на себе головні торгові і політичні функції. Важливу комунікаційну функцію відігравав східно-західний шлях, і господарство західних земель було на високому рівні. Населення було тут густіше, аніж на сході. А близьке сусідство з Заходом принесло українському народові нові культурні впливи і надбання. Галицько-Волинське князівство завдяки стійкому політико-географічному положенню протягом цілого сторіччя було головним політичним центром всієї України. Особливе політико-географічне положення утворилося за доби козацької української держави часів гетьманщини. Центром політичної організації другої української держави стала тоді Козацька держава, що простягалася широкою смугою від Дністра і Південного Бугу на заході до Дінця — на сході. Внаслідок військових дій значно скоротилися українські землі — без Галичини, західного Полісся і західної Волині, які тоді стали сусідами першого порядку, але ненадовго. Основний масив її території пролягав на Правобережжі Дніпра, вздовж його лівої притоки Десни до Брянська (Стародубщина) на півночі, аж до Путивля, Лебедина і Харкова та річки Донець на сході, та вниз уздовж Дніпра до Чорного моря².

Відомо, що в історичному плані політико-географічне положення наших земель не завжди було однаковим. О. Терлецький відзначає, що за князівства Олега, Ігоря та Святослава Хороброго українська політика була звернена в бік Чорного моря. У ті часи положення України мало низку переваг, що призвело до розквіту Київської держави. Але за козацької доби таке положення погіршилось, бо цивілізовані арабські та

візантійський краї занепали, а на їх руїнах «розсілися» орди варварських османських турків. Українці виявилися у значному віддаленні від багатьох цивілізованих народів. О. Терлецький згадує про війни України з Польщею, а також про стосунки з Московщиною. Він зауважує, що Росія віддавала належне значенню портів Одеси й Херсона для торгівлі українською пшеницею (як надає їм важливого значення сьогодні, коли ведуться за її підтримки бойові дії на південному сході України. — Авт.). В тексті роботи є навіть така фраза: «Москалі жили тільки тим, що дістали з України...». З середини XIX століття політико-географічне положення покращується у зв'язку з поживленням торгівлі через Середземне море і Суецький канал.

На підставі проведеного дослідження О. Терлецький робить наступні висновки³:

- «...Україна лежить на найкоротшому шляху, що веде зі середньої Європи до багатих азійських Індій»;
- «...природа мала великий вплив на історію України, а цей вплив її був переважно корисним»;
- «...український народ не може тепер нарікати на географічне положення свого простору. Завдяки йому світове становище України стає поступово чим раз ліпше»;
- «...з усього виходить, що це географічне положення вийде Україні на користь».

Серед недоліків положення України автор називає брак природних меж, які б відділяли Україну від сусідів. Однак цей недолік мав і позитивний аспект, бо сприяв експансії українського землеробства на Схід.

Дуже цікавими і пророчими є думки автора про подальшу долю України в складі СРСР. Ось що він, зокрема, писав: «...Нинішня Радянська Україна хоч би вона була й незалежною державою, то вона не стояла би міцно на Чорному морю і не мала би забезпеченого фронту від сторони моря так довго, як довго вона не відбере від Росії Крим»⁴. Це було написано у 1930 році!

В іншому місці автор зазначає: «...В майбутності, коли Україна стане незалежною, і взявши в своє посідання Кримський півострів, стане міцно на берегах Чорного моря»⁴.

Отже, на думку О. Терлецького, Крим є дуже важливим геополітичним елементом самостійної Української держави. Про що, до

речі, слід було пам'ятати її нинішнім очільникам, які брали на себе відповідальність за відновлення її державності і подальший розвиток. А пам'ятаючи, проводити виважену політику, яка б не призвела сьогодні до наших серйозних випробувань, в тому числі воєнних дій.

Підсумовуючи, слід зауважити, що Омелян Терлецький став автором цікавих й корисних

досліджень про політико-географічне положення України в різні епохи її існування. Він дав об'єктивну оцінку особливості такого положення, правильно вказав на перспективи та особливості українського державотворення. Його геополітичні ідеї, як авторитетного вченого, залишаються актуальними для нинішнього покоління науковців і політиків. ■

Біографічна довідка про Омеляна Терлецького (1873–1958)¹

Народився в Ярославському повіті, здобув гімназійну освіту в Стрию, і з 1892-го по 1896-й рік навчався на філософському факультеті Львівського університету. Його викладачами були, зокрема, Михайло Грушевський і Антоні Реман. Ще будучи студентом, опублікував перші дві наукові праці в «Записках Наукового товариства імені Шевченка» у Львові.

У 1898 році почав працювати в Тернопільській гімназії на посаді вчителя географії. Географічна освіта й практика викладання так вплинули на майбутнього науковця, що надалі, працюючи переважно істориком, він зберіг географічний стиль мислення, і кожна його велика наукова публікація ілюструється численними картами. У 38-річному віці, маючи вже солідний стаж педагогічної діяльності та чималий життєвий досвід, О. Терлецький став директором новоствореної Чортківської гімназії

(першої української в місті) і очолював її до початку Першої світової війни.

З 1923-го по 1924-й і з 1926-го по 1927-й рік був головою Головної Управи «Рідної школи» та Учительської громади в м. Львові, працював у головному відділі товариства «Просвіта». У 1926 році видав підручник «Елементарна географія» для українських гімназій. З 1940-го по 1948-й рік (з перервою на війну) працював викладачем на історичному факультеті Львівського університету. Серед найцікавіших його наукових праць варто назвати наступні:

- «Історія Української держави», 1923–1924 (у двох томах);
- «Вплив природи на історію України», 1930;
- «Україна заборолом культури і цивілізації перед степовиками», 1930;
- «Гетьманська Україна і Запорізька Січ», 1935

Література:

1. Грицевич В. С. Терлецький Омелян / Сторінками історії. Чортківська гімназія ім. Маркіяна Шашкевича. — Тернопіль: Воля, 2011. — С. 41–43.
2. Крип'якевич І. П. Історія України / Відп. редактори Ф. П. Шевченко, Б. З. Якимович. 2-е вид., перероб. і доп. — Львів: Світ, 1990. — 560 с.
3. Рудницький С. Л. Чому ми хочемо самостійної України? — Львів: Світ, 1994. — 416 с.

4. Терлецький О. А. Вплив природи на історію України. — Львів. 1930.

5. Терлецький О. А. Україна заборолом культури і цивілізації перед степовиками. — Львів, 1930.

6. Грицевич В. С. Омелян Терлецький: геополітичні погляди на Україну [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/article/emel%27jan-terleckij/>

Ерхард Бусек:
 «На даний момент реальна небезпека для Європейського Союзу — це уряди держав-членів, оповитих своєрідним егоїзмом, який насправді їх реально не вбереже»

Інтерв'ю з віце-канцлером Австрії (1991–1995 рр.), керівником Інституту Дунайського регіону та Центральної Європи (IDM)

— Свого часу Ви обіймали ключові посади в європейських інститутах і добре знаєтеся на їх функціонуванні. На Ваш погляд, їх можна вважати такими, що відчутно впливають на події, які відбуваються в Європі?

— Європейські інституції останніми роками відігравали помітну роль на Європейському континенті та в світі в цілому. Це підтверджує співпраця європейських національних держав, яка ставала більш згуртованою. Але виникало і чимало проблем, коли міждержавні стосунки ставали більш напружені, якщо, наприклад, зважати на Росію чи на Сполучені Штати Америки. Якщо говорити про позитивний вплив європейських інституцій, то він особливо позначився на Центральній і Південно-Східній Європі. Адже вони торували шлях до Європейського Союзу державам Центральної Європи, те ж саме готують для Південно-Східної Європи, хоча це ще в процесі виконання.

— Окремі європейські політики вважають, що «необхідно створювати європейську армію». Це намагання справді створити такі збройні сили через посилення розбіжностей між Європою і США чи лише спроба у такий спосіб тиснути на Сполучені Штати Америки? І чи не стоїть за цим Росія?

— Необхідність створення власної європейської армії — це давнє прагнення, і зважаючи на відомі угоди між Європою та Сполученими Штатами, думаю, що процес рухається у цьому напрямку. Перші кроки Д. Трампа стали успішними, оскільки спричинили збільшення інвестицій у військову сферу. Але в довгостроковій перспективі ми зможемо утворити власну об'єднану європейську оборонну структуру, як це завжди планувалося з початком європейської інтеграції. Необхідно змінити суспільні настрої у європейських державах. Для цього потрібен деякий час, але, зважаючи на інтенсивність поточних подій, думаю, що це станеться швидше, ніж я передбачав. Завдяки напруженості, яку провокує Російська Федерація, оскільки це в чомусь допомагає. Якщо ж ні, тоді доведеться якось знаходити спільну мову з росіянами, але це не найкращий шлях до незалежності Європейського Союзу.

— Якими Вам вбачаються наслідки з виходу Великобританії зі складу ЄС? Як для неї, так і для Європейського Союзу, НАТО і загалом для єдності Європи. Чи такий вчинок Лондона не призведе до «ланцюгової реакції», зважаючи на події у тій же Каталонії?

— Вихід Великобританії зі складу ЄС, безперечно, загрожує європейській єдності. Вважаю, що Великобританія залишатиметься в НАТО, тому що у неї з Альянсом чимало серйозних зв'язків, але і щодо європейської єдності виникає багато питань. Не думаю, що через це виникне у Європі ланцюгова реакція чи якимось чином впливатиме на рішення Великобританії.

— Чи вплине рішення США вийти з «ядерної угоди» з Іраном на ситуацію в світі та Близькому Сході, а також на відносини Європи зі Сполученими Штатами Америки? Чи не зіграє це якось на користь Росії?

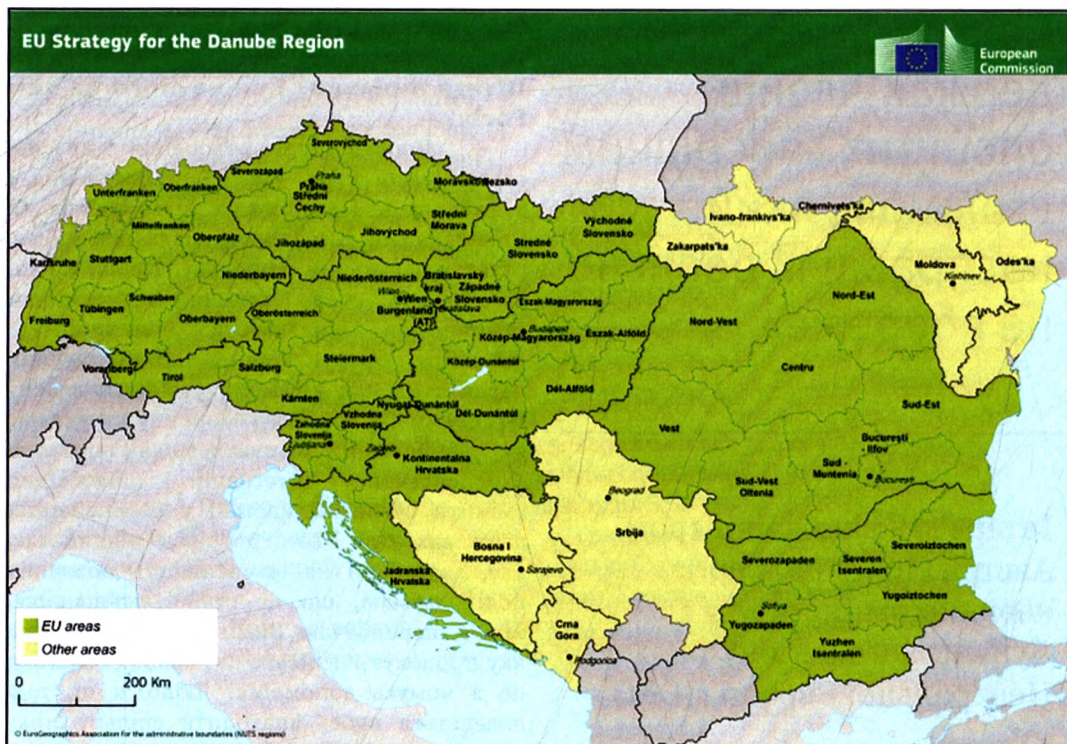
— Вихід США з ядерної угоди з Іраном — дуже невдале рішення, оскільки конфронтація посилиться, і не лише на Близькому Сході. Якими будуть реальні наслідки — дуже важко передбачити, але це

позначається на ролі впливових гравців у цьому регіоні.

— Чи зміниться політика Росії з черговим переобранням В. Путіна на посаду президента?

— Важко передбачити, що станеться внаслідок переобрання Путіна. Думаю, неправильно казати, що Путін — новий цар. Вважаю, насправді він намагається стабілізувати ситуацію всередині Росії. Тобто зберегти стабільність стосунків між армією, адміністрацією, олігархами, православною церквою та іншими силами. Великою небезпекою є те, що передбачення про зниження економічної стабільності Росії справджується.

— Як Ви оцінюєте намагання Москви підірвати єдність НАТО і ЄС, наприклад, у спосіб створення проросійського лобі у політичних та економічних колах європейських країн, підтримки різноманітних проросійських, євроскептичних, лівих, націоналістичних, сепаратистських партій і рухів, а також «граючи» на інтересах тих держав, що прагнуть відновити повномасштабне еконо-

Дунайський регіон <http://www.danube-region.eu/about>

мічне співробітництво з Росією? Москві вдасться досягти бажаного?

— Намагання підірвати єдність країн НАТО і Європейського Союзу зараз дійсно спостерігається. Все залежатиме від того, наскільки держави-члени Європейського Союзу усвідомлюють цю небезпеку. На даний момент реальна небезпека для Європейського Союзу — це уряди держав-членів, оповитих своєрідним егоїзмом, який насправді їх реально не вбереже.

— **Це — очевидно, як очевидно і те, що реалізація російського проекту «Північний потік-2» збільшить енергетичну, а отже і політичну залежність Європи від Росії, тож у руках Москви з'являться додаткові важелі впливу на ЄС і НАТО. Тоді чому європейським країнам так подобається згаданий проект?**

— Залежність європейських країн від «Північного потоку-2» не така велика, як іноді вважають Сполучені Штати. Ми бачимо величезні зміни в енергетичній ситуації. Взагалі, дуже важко передбачити її подальший розвиток.

— **Відомо, що енергетичні компанії Австрії (зокрема, ÖMV) залюбки співпрацюють з російським «Газпромом». Істотною є також інтеграція російських фінансово-економічних інтересів в австрійську економіку, промисловість, науково-технічний комплекс. Через це вплив росіян на політичну і економічну орієнтацію Австрії завдяки економічним важелям був завжди помітним. І ось із будівництвом «Північного потоку-2», другої черги «Турецького потоку» для Росії стає можливим не лише економічно тиснути на Європу, контролюючи обсяги постачання газу, але й ввести війська у Європу через територію України, яка вже не буде інтегрована до європейських проектів газового постачання. Європа таку загрозу усвідомлює? Якими, на Ваш погляд, можуть бути механізми протистояння і мінімізації таких загроз?**

— Співпраця ÖMV з російським «Газпромом» надзвичайно давня, сягає ще радянських часів, і донині з цього приводу росіяни справді не намагалися якось тиснути на Австрію. Думаю, не слід

забувати, що не лише Європа залежить від постачання газу з Росії, але і Росія залежить від коштів, які вона отримує від продажу газу європейцям. Російський уряд втрачає інвестиції в технології, і тому російська економіка дуже зацікавлена в подальшому партнерстві з європейцями. Загалом, це треба сказати, що все перебуває в русі. Поки що щось прогнозувати надзвичайно складно. Особисто я думаю, що Захід і надалі підтримуватиме Україну, бо є загальне усвідомлення небезпеки такого розвитку подій. Це правильно щодо нинішньої ситуації. Зміни завжди можливі.

— **Австрії до снаги виступити інтегратором європейських консолідуючих зусиль на противагу відцентровим тенденціям в ЄС, які підтримує Росія?**

— Роль Австрії як інтегратора європейської консолідації обмежена, тому що зараз, на мій погляд, вона дуже сконцентрована на захисті кордонів, особливо через небезпеку міграції. Однозначної відповіді на це питання не існує. Ні в Австрії, ні в цілому в Європейському Союзі.

— **Значні інвестиції Австрії в економіку України поки що не дають економічного зиску. В чому справа? Що необхідно робити Україні та її партнерам? Чи може Україна власними**

«...Ми зможемо утворити власну об'єднану європейську оборонну структуру, як це завжди планувалося з початком європейської інтеграції»

силами подолати національну корупцію та системну олігархію?

— Щодо австрійських інвестицій в Україну, то необхідно, щоб український уряд краще проводив кампанію, а також краще здійснював адміністрування в згаданому

напрямі, щоб Австрія проявила більшу зацікавленість у збільшенні інвестицій. Загалом це зробити можливо, але нам потрібно, щоб внутрішня ситуація в Україні була більш стабільна. ■

Інтерв'ю записав С. Польовик.

Партнери Незалежного аналітичного центру геополітичних досліджень «Борисфен Інтел»

РОТОМАС
FOUNDATION

Інститут
проблем
штучного
інтелекту

МОН України та НАН України

CRS

ЦЕНТР
ДОСЛІДЖЕННЯ
РОСІЇ

ISPC

INTERNATIONAL
SECURITY AND
PARTNERSHIP
CENTRE

INGEPO
CONSULTING

Запрошуємо всіх зацікавлених осіб
до співпраці та друку матеріалів у нашому виданні

SKY SOLUTIONS

SKY-SOLUTIONS

Інновационные решения для вашей рекламы

Ул. Выборгская 84, г. Киев, 03067, тел. +38044 290-81-55
e-mail: info@sky-solutions.com.ua www.sky-solutions.com.ua

Мы предлагаем печатную продукцию:

- ✓ визитки, каталоги, листовки, флаеры, бирки, ценники, плакаты;
- ✓ коробки, наклейки, папки, буклеты, открытки, конверты;
- ✓ календари, брошюры, бланки блокноты, пакеты, салфетки

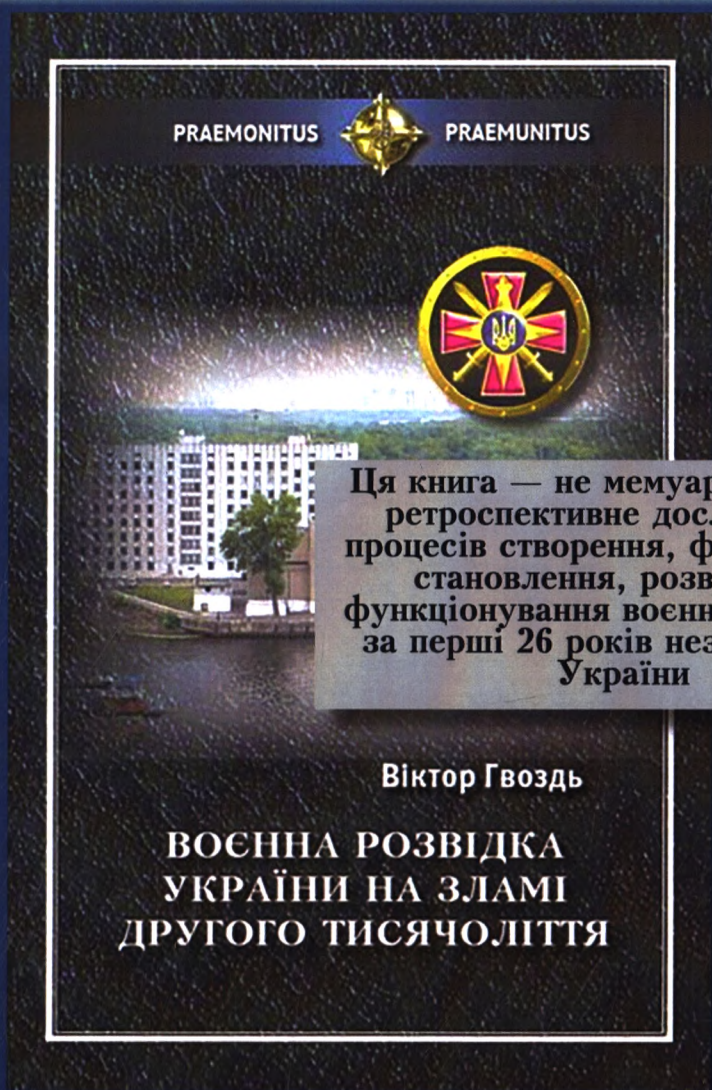

Мы предлагаем печать и на других предметах:

пластиковых карточках, зонтах, магнитах, чашках, ручках; футболках, кепках, бумажных стаканах, спичках

Книга Віктора Гвоздя
«Военна розвідка України на зламі другого тисячоліття»

Ця книга — не мемуари, а радше ретроспективне дослідження процесів створення, формування, становлення, розвитку та функціонування військової розвідки за перші 26 років незалежності України

Віктор Гвоздь

ВОЕННА РОЗВІДКА
УКРАЇНИ НА ЗЛАМІ
ДРУГОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ

Для отримання книги звертайтеся
за адресою borysfenintel@gmail.com
або по телефону в Києві +38 (044) 221-0890

www.bintel.com.ua